

סיפורים בעלי ערך

סיפורי מקרא בראי הערכים
לגיל הרך

מדריך למחנכת

קרן החינוך למען בתי ספר תל"י

התכנית הופקה בסיועם הנדיב של:

ובסיוע הסוכנות היהודית לארץ ישראל
Supported by The Jewish Agency for Israel

קרן האורד וקרול טננבאום מקדישה תכנית זו
לכבודה של אן טננבאום
אמנו, סבתנו וסבתא רבתא שלנו
ביום הולדתה ה־96
שחל ב־12 בנובמבר 2005

The Howard and Carole Tanenbaum Family Foundation
in honour of our Mother, Grandmother and Great Grandmother
Anne Tanenbaum
on her 96th birthday
November 12, 2005

קרן החינוך למען בתי ספר תל"י
The TALI Education Fund

רח' אברהם גרנות 4, ירושלים
טלפון: 02-6790755
פקס: 02-6481361
מען למכתבים: ת"ד 16080, ירושלים 91160
דואר אלקטרוני: tali@tali.org.il
אתר אינטרנט: www.tali.org.il

הדפסה: דפוס מאורזולך
דפס בישראל, תשס"ו

מסת"ב 965-7333-06-7 ISBN

© כל הזכויות שמורות לקרן החינוך למען בתי ספר תל"י, האגף לתכניות לימודים, תשס"ו.
© כל הזכויות שמורות למחברים ולאקו"ם.

מחנכות יקרות,

ספר זה מוקדש בהרבה אהבה והוקרה
לזכרה ולכבודה של אשה מיוחדת ונפלאה -
לאה מריאשע קאבאקאף -
שבחייה ובמותה השפיעה על הפצת המסורת והתורה.
מי ייתן ויסתייע בידיכן ללמד את סודותיה ואת יופייה של המסורת שלנו.

המסע של הספר הזה החל לפני כמאה שנה
בעיר בריסב שברוסיה,
שם נולדה וגדלה לאה הצעירה,
שם התחנכה לאהבת עם ישראל, תורת ישראל וארץ ישראל.
מבריסב היא נסעה לארצות הברית - לקולמבוס שבאווהיו -
ובידה ובלבה "צאנה וראנה", ספר שהיה יקר לה מאוד, וחכמת התורה.
בבית הכנסת, בשבתות ובחגים, סובבו אותה נשים וילדים
ולמדו ממנה את סודותיה ואת יופייה של התורה!

הספר הזה רואה אור באדיבות נכדתה של **לאה מריאשע קאבאקאף**
המקדישה את קרן מורשה (Legacy Heritage Fund Limited)
להנצחת מעשיהם הנפלאים של הוריה,
בלה - בתה של לאה מריאשע קאבאקאף - **וצבי-הירש ווקסנר**.

צוות "סיפורים בעלי ערך":

צוות התכנית: דקלה אורן, שולמית מנצורה

בהשתתפות: שרון קפלן, גילית רן, דניאלה שופן

עיבוד סיפורי המקרא: תמר זקס

ריכוז תחום אמנות: אלה ארזי

דפים למשפחה: דפנה ידידיה-קימל

עריכה מדעית: ד"ר דוד ברודי, מר משה אילן

עריכה פדגוגית: ד"ר דוד ברודי

עריכה מגדרית: הרב ולרי סטסין

ניקוד ועריכת לשון: תרצה רוטקוביץ, לילך צ'לנוב

עיצוב והפקה גרפית: דינה רביב

סייעה בהפקה ובגרפיקה: יעל יבנין

הפקה: תרצה רוטקוביץ, מנהלת האגף לתכניות לימודים בקרן תל"י

תודות

תודה לגננות ולמורות שקראו והעירו:
ורדה אלון, טניה סימנובסקי, אור זוהר, דורית רופא ואסתי שמעון.
תודה מיוחדת לחוה זית ורינת ויינר על הערותיהן ועל נכונותן
לנסות את התכנית, לתעד את העשייה ולהעשיר בכך את התכנית.

תוכן העניינים:

7	מבוא
7	מטרות התכנית
7	מבנה היחידות
10	דרכי העבודה
11	חינוך לערכים
13	חינוך לערכים בגיל הרך
14	"סיפורים בעלי ערך" והגיל הרך
16	רשימת מקורות לעיון בנושא "חינוך לערכים"
יחידה ראשונה:	
17	הריב בין רועי אברם לרועי לוט – פתרון סכסוכים בדרכי שלום
יחידה שנייה:	
33	סיפורה של מרים – קבלת אחריות
יחידה שלישית:	
49	משה ובנות יתרו – עזרה לאחר
יחידה רביעית:	
69	דוד וגוליית – אל תסתכל (רק) בקנקן
יחידה חמישית:	
89	חלום שלמה – בחירה במחשבה תחילה

מבוא

התכנית "סיפורים בעלי ערך" מיועדת למחנכות¹ – גננות בגני חובה ומורות בכיתות א'. התכנית עוסקת בסיפורי המקרא ובמסר הערכי שבהם, ומדגימה דרכים אפשריות לעיסוק בערכים אלה בכיתה.² מפגש מעניין ומאתגר עם סיפורים אלה בגיל הרך עשוי לתרום לפיתוח יחס חיובי לסיפורי התנ"ך ולערכים הטמונים בהם.

שם התכנית הוא בעל משמעות כפולה: סיפורי המקרא הם סיפורים בעלי ערך, כלומר – חשובים, והם גם סיפורים המבטאים ערכים.

התכנית כוללת:

- « מדריך למחנכת (מבוא וחמש יחידות תוכן)
- « ערכת יצירות אמנות
- « דפים למשפחה הנלווים ליחידות

מטרות התכנית

התכנית "סיפורים בעלי ערך" שואפת להעשיר את המפגש של הילדים עם סיפורי המקרא ועם לשון המקרא המשמשים תשתית תרבותית-לאומית משותפת. שכן "בגיל זה מתחיל להתפתח עולם הדימויים האישי ונוצרת תחושת 'בית' בתוך התרבות. החשיפה של הילדים לתכנים ולערכים היהודיים מאפשרת להם לראות ביהדות עולם תרבותי ומקור לתחושת השתייכות".

מתוך: תרבות יהודית בעולם משתנה – מסקנות הוועדה לגיל הרך בנושא דו"ח ועדת שנהר, ירושלים תשנ"ה.

מטרות התכנית הן:

- « לפתח דרך ייחודית להיכרות עם סיפורי המקרא תוך הדגשת הערכים הטמונים בהם.
- « להפגיש את הילדים עם עולם הערכים של הדמויות המקראיות בדרך חווייתית.
- « לפתח נטיות לעיסוק בערכים במחשבה, בשיח ובמעשה.
- « לטפח קהילה העוסקת בערכים בהקשרים חיים.

מבנה היחידות

בכל יחידה תוכלו למצוא את הסעיפים הבאים:

עיון בערך

הסבר לבחירתו של הערך, קישורו לסיפור המקראי ודיון ברלוונטיות שלו לעולמם של הילדים הצעירים.

1. המונח "מחנכות" כולל גננים וגננות, מורות ומורים.
2. המונח "כיתה" מתייחס הן לכיתה הגן והן לכיתה בבית הספר.

מבוא מקראי

סקירת התקופה שבה מתרחש הסיפור העומד במרכזה של כל יחידה, ותיאור קצר של האירועים שברקעו ושל הדמויות המופיעות בו. המבוא מיועד להעשרת המחנכת.

לקראת הסיפור

הצעות לפעילויות מקדימות שמטרתן להבהיר מושגים מרכזיים המופיעים בסיפור, מושגים שהבהרתם חיונית להבנת הסיפור המקראי, או כאלה שהסיפור מזמן היכרות עמם.

הסיפור

עיבוד הסיפור המקראי המיועד לקריאה מפי המחנכת. העיבוד משלב ברצף הסיפורי מילים ופסוקי מפתח בלשון המקרא, וכן שאלות שניתן להפנות לילדים במהלך הסיפור. אפשר לחלק את הסיפור לכמה יחידות או לספר את הסיפור ברצף. עיבוד זה הוא הצעה בלבד. ניתן לעבד את הסיפור גם בדרכים אחרות.³ בתכנית "סיפורים בעלי ערך" משמש הסיפור המקראי כנקודת מוצא לעיסוק בערך ועל כן כל יחידת תוכן פותחת ומסתיימת בסיפור המקראי. המקור המקראי מופיע לאחר הסיפור המעובד.

בעקבות הסיפור

הצעות למגוון פעילויות בתחומים שונים שמטרתן להעמיק את ההיכרות עם הסיפור ועם הערך. המחנכת מוזמנת לבחור את ההצעות המתאימות לה ולתלמידיה בהתחשב בגיל הילדים, בידע הקודם שלהם, ביכולותיהם, בתחומי העניין שלהם ובהעדפותיה שלה.

בסעיף זה סעיפי משנה קבועים וסעיפי משנה משתנים:

דיון בקבוצות קטנות

שיחה בקבוצה קטנה בהנחיית המחנכת מאפשרת לילדים להקשיב זה לזה, להגיב האחד לדברי חברתו ולבטא מחשבות ודעות בחופשיות. בפעילות זו ניתן לחלק את הכיתה לשתיים-שלוש קבוצות קטנות.

דיון שני שלבים:

- 1. התמקדות בסיפור** – הכוללת שאלות פתוחות המעודדות התבטאויות ראשוניות של הילדים על הסיפור, וכן דיון בערך הנבחר כפי שהוא מופיע בסיפור.
- 2. התמקדות בחיי הילדים** – דיון במשמעותו של הערך הנבחר בחיי הילדים.

³ על דרכים שונות לעיבוד הסיפור המקראי ראו גם בתכניות הלימוד האלה:

- סיפורי האבות וסיפורי יוסף: **מקרא לגיל הרך למוסדות חינוך ממלכתיים**, משרד החינוך והתרבות, מעלות, ירושלים תשנ"ב.
- יציאת מצרים ומתן תורה: **מקרא לגיל הרך למוסדות חינוך ממלכתיים**, משרד החינוך והתרבות, מעלות, ירושלים תשמ"ב.
- מתחילים מבראשית: **סיפורי בראשית לגיל הרך בחינוך הממלכתי-דתי**, משרד החינוך והתרבות, מעלות, ירושלים תשס"א.

מפגש עם יצירות ספרות

הצעה למפגש עם יצירות ספרות מסוגות שונות (שיר, סיפור, מדרש או משל) העוסקות בערך הנבחר. היצירות משקפות היבטים שונים של הערך ומזמנות דיון בערך ממגוון נקודות מבט.

פעילות יצירה

הצעות לעבודה בחומרים פלסטיים שונים. הפעילות היצירתית היא דרך נוספת לעיבוד הסיפור והיא מאפשרת לילדים לבטא מחשבות ולהביע רגשות כלפי הסיפור וכלפי הערך.⁴

פעילות דרמה

רעיונות לפעילויות דרמה שמטרתן לאפשר לילדים "להיכנס לנעליהן" של הדמויות מן הסיפור המקראי ולפרש את הסיפור פרשנות אישית משלהם. כאן ניתן לשלב גם פעילות בתנועה, במחול ובמוזיקה.⁵

עשייה ערכית

רעיונות להתנסות מעשית בערך הנידון – בכיתה, בקהילה ובמשפחה.

העשרת הסביבה הלימודית

הצעות להעשרת מרחב הכיתה בתמונות, תלבושות, ספרים, חפצים ועוד. בתהליך הלמידה יש לסביבה הלימודית תפקיד מרכזי בהעשרת החוויה.

פעילות לשונית

הצעות להעשרה לשונית באמצעות פסוקי מפתח מהסיפור המקראי או באמצעות ביטויים הקשורים בערך הנבחר.

מפגש עם יצירות אמנות

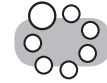
יצירות האמנות שבערכה המצורפת מובאות כמדרשים חזותיים המבטאים את פרשנות האמנים לסיפורים המקראיים. היצירות שנבחרו הן פרי עבודתם של אמנים שונים מתקופות שונות והן עשויות במגוון טכניקות. מטרת המפגש עם היצירות היא לחשוף את הילדים למגוון דרכי פרשנות, ולהרחיב את השיח על הסיפור ועל הערך. לצד הסבר על היוצר ועל היצירה מוצעות בסעיף זה גם שאלות לדיון.⁶

4. רעיונות נוספים ניתן למצוא בספריה של ברוריה ברק: **בחן ובקלות: נטפח סביבה חינוכית**, גן ל', חיפה 2001. **ובחן ובהידור**, גן ל', חיפה 2001.

5. ניתן להעשיר את הפעילות הדרמתית ברעיונות מתוך התכניות: **קסם של תיאטרון**, מעלות, ירושלים תשס"א; ז' רובין, **לרקוד את אבותינו**, מכון מופ"ת, תל אביב תשנ"ה.

6. על עקרונות השימוש ביצירות אמנות בשילוב סיפורי המקרא, ראו בתכניות הלימוד הנזכרות בהערה 3 שבעמוד הקודם.

מפגש סיכום

מטרת המפגש היא לאפשר לילדים להתבונן באופן רפלקטיבי בתהליך הלימוד של הסיפור ושל הערך. המפגש יכול להיבטם תוכניים והיבטים רגשיים שעלו במהלך הלימוד. סעיף זה זהה בכל היחידות מתוך כוונה שבכל יחידה תבחר המחנכת את ההצעות המתאימות לחוויית הלמידה שהתרחשה בכיתה ואת אלה שיעודדו, לדעתה, המשך עיסוק פורה בנושא.

קישורים

רעיונות לשילוב הנושא בתכנים נוספים הנלמדים בכיתה ולקישורו לסיפורי מקרא אחרים.

דרכי העבודה

התכנית עוסקת בערכים שהסיפורים המקראיים מזמנים. לסיפורים שנבחרו עלילה העומדת בפני עצמה ולכן אפשר לספר את הסיפור כיחידה עצמאית או כחלק מרצף סיפורי המקרא המסופרים בכיתה.

הסיפור המעובד נכתב כך שהילדים יבינו את שפתו, אך תוכנו יישאר נאמן לרוח הפשט, גם תוך הרחבה של הסיפור. בסיפור המעובד משובצים ביטויים נבחרים מלשון המקרא. בעת הסיפור מומלץ להשתמש גם בתנ"ך מלא ולצטט ממנו את הביטויים הנבחרים, זאת כדי להמחיש לילדים את המקור המשותף לסיפורים השונים.

לכל סיפור בתכנית נבחר ערך אחד הגלום בו. ערך זה הוא אחד מתוך מספר ערכים הנובעים מן המסר הרעיוני של הסיפור. אפשר, כמובן, לבחור לעסוק בערך אחר מזה המוצע בתכנית. הקריטריונים שינחו את המחנכת בבחירת הערך הם מידת התאמתו לתפיסה החינוכית והערכית שלה ומידת התאמתו לעולמם של ילדי הכיתה, לרמת הבנתם ולתפיסת המוסר שלהם. הגישה הבין-תחומית המוצעת בתכנית מאפשרת לילדים בעלי סגנונות למידה, כישורים ותחומי עניין שונים לעסוק בסיפור ובערך מנקודות מבט שונות ובדרכים המתאימות להם.

לכל יחידה הכוללת סיפור וערך ניתן לגשת מנקודות מוצא שונות:

« **רצף סיפורי התורה כנקודת מוצא** – מחנכת הנוהגת לספר את סיפורי המקרא ברצף תוכל לבחור להעשיר יחידה סיפורית מסוימת בהיבט הערכי ולפתח פעילויות מתאימות. למשל, לקראת חג הפסח, במסגרת סיפורי יציאת מצרים, ניתן להעשיר את הסיפור על "משה ובנות יתרו" בעיסוק בערך "עזרה לאחר" (ראו יחידה שלישית).

« **הערך כנקודת מוצא** – מחנכת המעוניינת בטיפוח ערך מסוים בקרב ילדי כיתה תוכל לבחור סיפור מקראי המזמין עיסוק באותו הערך. למשל, עיסוק בערך "פתרון סכסוכים בדרכי שלום" דרך הסיפור על "הריב בין רועי אברם לרועי לוט" (ראו יחידה ראשונה).

« **התוכן הנלמד כנקודת מוצא** – אפשר לשלב הוראה של סיפור מקראי וערך בהוראה של אחד הנושאים הנלמדים בכיתה במהלך השנה. למשל, שילוב "סיפורה של מרים" בהוראת נושא "המשפחה" (ראו יחידה שנייה).

« **אירוע מזדמן כנקודת מוצא** – לעתים קרובות אירוע "מן החיים" הוא הזדמנות לעיסוק בערך מסוים. במסגרת העיסוק בערך אפשר לשלב גם סיפור מקראי מתאים. למשל, אפשר ללמוד את הסיפור על "חלום שלמה" ולעסוק בערך "בחירה במחשבה תחילה", כאשר נערך בכיתה דיון בנושא חשוב שנדרשת בו הכרעה באמצעות הצבעה, כגון – למי לתרום את הכסף שנאסף בקופת הצדקה (ראו יחידה חמישית).

אפשר להשתמש בתכנית בדרכים שונות, להרחיב או לצמצם בעשייה שסביב כל סיפור וערך. אפשר לבחור יחידה סיפורית אחת וערך מרכזי אחד לעבודה ארוכת טווח. דרך זו מתאימה לילדים הצעירים הנהנים לחזור אל הסיפור המוכר. ניתן לספר אותו סיפור מספר פעמים ולהעמיק בעשייה שבעקבותיו. רצוי להרחיב את העשייה אל מעבר לגבולות הכיתה ולשתף בה גם את המשפחות ואת הקהילה, מתוך ראיית הקהילה כמקום הטבעי לפיתוח ערכים, שכן ערכים יכולים להילמד רק "תוך כדי עשייתם בהקשרים חברתיים פעילים" (בקרמן וסילברמן, עמ' 112).

הדפים למשפחה

עם סיום לימודה של כל יחידה ניתן לחלק להורים "דף למשפחה". בדף פעילויות שונות המעבדות את התוכן הנלמד בדרך של חוויה, משחק והנאה. מטרת הדף היא לשתף הורים, סבים ואחים בחוויית הלימוד של סיפורי מקרא וערכים, ולזמן לילדים מפגש נוסף ושונה עם התכנים שעסקו בהם בכיתה. לדף הראשון שיימסר להורים מומלץ לצרף דף הסבר כללי שבו ניתן לתאר את התכנית "סיפורים בעלי ערך" כפי שהיא באה לידי ביטוי במסגרת החינוכית המסוימת, להסביר את מטרותיו של ה"דף למשפחה" ולהמליץ להם כיצד ניתן להשתמש בו בהתאמה ליכולותיהם של הילדים בתחומי הקריאה והכתיבה. ניתן להכין "דף למשפחה" לסיפורים ולערכים נוספים הנלמדים בכיתה.

חינוך לערכים

המושג "ערך" במשמעות של נכס רוחני, מוגדר באופנים שונים ונכתב עליו רבות.⁸ למשל, "ערכים הם] קני מידה להערכה המאורגנים בדירוג מסוים. הערכים מספקים בסיס נאמן לקבלת החלטות במגוון של מצבים" (כהן, עמ' 1). וכן: "ערכים הם אבני בוחן, קני מידה הקובעים מה צודק ומה אינו צודק, מה נכון ומה אינו נכון, מה טוב ומה רע" (שם). דב דרום טוען כי "מערכת הערכים של אדם כמוה כמצפן להעדפותיו, לשאיפותיו, להכרעותיו ולמעשיו" (דרום, עמ' 179). אחת ממטרות החינוך על פי תפיסת התכנית "סיפורים בעלי ערך" היא לסייע לכל תלמיד ותלמידה לפתח את מערכת הערכים שלהם, את ה"מצפן". אנו שואפים לעשות זאת בשני כיוונים – לסייע לתלמידים לפתח עמדות כלפי ערכים, ולפתח נטיות (דיספוזיציות) למימוש ערכים במציאות.

7. ראו רשימת מקורות לעיון בנושא "חינוך לערכים" בעמ' 16.
8. לספרות נבחרת בנושא זה ראו ברשימת המקורות שם.

כדי לפתח עמדות כלפי ערכים ונטייות למימוש יש לפעול בשלושה ערוצים:

- 1. חשיבה על ערכים** – לפתח את הידע על ערכים ועל שיפוט מוסרי בדרכים קוגניטיביות. שיפוט ערכי כשלעצמו, כלומר ידיעת הטוב והראוי, אינו ערובה להתנהגות מוסרית, אך הוא מהווה בסיס לקידומה. אמצעי נפוץ לפיתוח חשיבה על ערכים הוא דיון קבוצתי המאפשר הבעת עמדות ערכיות כלפי אירועים במציאות או בספרות.
- 2. הזדהות עם ערכים** – לפתח הזדהות עם מעשיהן של דמויות במציאות או בספרות באמצעות רגשות האמפתיה והסימפתיה. ההזדהות מאפשרת לתלמיד להוקיר את הערכים המניעים את מעשי הדמויות ולהצהיר על ערכים אלה כעל ערכים מועדפים בעיניו.
- 3. עשייה של ערכים** – לפתח התנהגויות והרגלים באמצעות עשייה. העשייה מלווה ביכולת מתפתחת לשקול שיקולי דעת ולהכריע הכרעות מעשיות בנושאים ערכיים. התנהגות נתפסת כמוסרית או כערכית כאשר היא מונעת על ידי כוונה והכרה מתאימות.

בשלושה תחומים אלה של החינוך לערכים: חשיבה על ערכים, הזדהות עם ערכים ועשייה של ערכים, מצוי התלמיד במרכז. לפי תפיסה זו, התלמיד אינו קולט סביל של ערכים קיימים, אלא מעצב את ערכיו באופן פעיל. חשוב שהתלמיד יהיה "מעורב, מגיב, בורר, מחליט, בוחר, משנה, יוזם, מגלה – שיהיה פעיל" (דרום, עמ' 176). כדי שתהליך זה יתרחש על המחנכת ליצור אקלים שיש בו מצד אחד חופש (חופש מלחץ, חופש לבטא עמדות, חופש לבחור) ומצד אחר, ניסיון מכוון של המחנכת להשפיע על ידי הבעת עמדותיה ודעותיה. במילים אחרות – על המחנכת להימנע מאינדוקטרינציה שמטרתה לעצב אדם הפועל על פי הערכים השולטים בחברה, אך להימנע גם מאינדוקטית עמדה ומניטרליות ערכית המצמצמת את החוויה החינוכית האנושית.

ישנן דרכים שונות למיין ערכים. אחת הגישות מונה חמישה סוגי ערכים:

- 1. ערכים תוך-אישיים** (בין אדם לבין עצמו) – כגון: אופטימיות, עצמאות, התמדה, הגשמה עצמית, צניעות, חריצות ובחירה מתוך שיקול דעת.
- 2. ערכים בין-אישיים** (בין אדם לזולתו) – כגון: כיבוד הורים, יחס ראוי לזקנים, חסד, מסירות, שיתוף פעולה וסובלנות.
- 3. ערכים לאומיים** (בין אדם לבין קהילתו ועמו) – כגון: סולידריות, חירות, שוויון, אהבת המולדת, אחדות, פלורליזם ודמוקרטיה.
- 4. ערכים דתיים** (בין אדם לאלוהיו) – כגון: אמונה, תשובה, תפילה וקיום מצוות.
- 5. ערכי סביבה** (בין אדם לסביבתו הפיזית) – כגון: שמירה על איכות הסביבה ויחס רגיש כלפי בעלי חיים.

חינוך לערכים בחברה רבת-תרבותית

הערכים התוך-אישיים, הבינאישיים, הלאומיים, הדתיים וערכי הסביבה הם תלויי תרבות. על כן **ההקשר התרבותי**, כלומר מערכת האמונות, הערכים והכללים המשותפים לחברי תרבות מסוימת, הוא מושג מרכזי בחינוך לערכים. בכיתה שלומדים בה ילדים הבאים מהקשרים תרבותיים שונים, חשוב להכיר את התרבויות השונות, להזכיר אותן ולתת להן ביטוי בסדר היום החינוכי: "על המורים לאפשר לדפוסי חיים ולתכנים תרבותיים שונים לדור זה לצדו של זה" (אבינון, עמ' 179).

מחנכת המודעת לחשיבות החינוך לערכים תאפשר רב-שיח ערכי ופולורליסטי תוך כיבוד השונות מצד אחד, ותפתח בסיס ערכי משותף מצד אחר. המשמעות המעשית של אתגר זה היא שעל המחנכת לשמש מודל לפתיחות כלפי דעות, עמדות ונטיות שונות, ולטפח ערכים משותפים הנובעים מהשתייכות לעם אחד בעל בסיס תרבותי משותף. לדוגמה, בעיסוק בסיפור שיחתם של מרים ואהרן "על אדות האשה הכשית" שלקח משה (שמות, פרק י"ב פסוק א'), עולה היחס כלפי ערך האיפוק ושמירת הלשון מחד גיסא, לעומת נורמות של כנות וישירות מאידך גיסא.

חינוך לערכים בגיל הרך

החינוך לערכים בגיל הרך הוא חלק מתהליך החברות (סוציאליזציה) והוא משלב מרכיבים משלושת הערוצים שהזכרנו: חשיבה על ערכים, הזדהות עם ערכים ועשייה של ערכים.

תפקיד המחנכת בגיל הרך הוא להתאים את החינוך הערכי לצרכים המשתנים ולתפיסות העולם המתפתחות של הילדים הצעירים. על המחנכת לעצב מציאות שבה החינוך לערכים הוא תהליך מתמשך ורצוף, תהליך שהוא חלק מאורח החיים היומיומי בכיתה.

המחנכת משפיעה על הילדים בדרכים רבות – גלויות וסמויות. היא משפיעה באמצעות דברים שהיא אומרת ועל ידי אלה שאינה אומרת, באמצעות מעשים ועל ידי הימנעות ממעשים.

לדוגמה, ארגון הסביבה הלימודית הוא ערוץ אחד מני רבים שדרכו מועברים אל הילדים מסרים ערכיים, כך גם כללי ההתנהגות בכיתה, אופן הדיבור ועוד. למשל, כיתה המאורגנת באופן המאפשר לילדים בחירה בין מגוון פעילויות, מעודדת פיתוח ערכים מסוימים (כגון חופש בחירה ואוטונומיה). לעומת זאת, כיתה שבה המחנכת מכוונת את התלמידים לפעילות זהה ללא אפשרויות בחירה מפתחת ערכים אחרים (כגון צייתנות וקונפורמיות).

חינוך לערכים מתחיל בגיל הצעיר ביותר. אחד המסרים שהילדים הצעירים פוגשים הוא ההתחשבות באחר – **החופש להתנסות** הוא ערך המוגבל על ידי הערך של **אי-פגיעה בחירות הזולת להתנסות**. זהו ערך ההדדיות – החופש שלי והחופש שלך הם שווים ערך. כשמופר הערך בשעת סכסוך, לומדים הילדים הצעירים לפתור עימותים שמעורבים בהם צרכים, רצונות ורגשות.

ילדים צעירים לומדים בהדרגה, תוך התמודדות יומיומית עם אתגרים שונים ודרך התבוננות באנשים שסביבם, מהו היחס הראוי בחברתם כלפי אנשים, אירועים ועצמים. כבר בגיל צעיר מתחילים ילדים לדבר על ערכים, לשאול שאלות ערכיות, לבדוק ערכים בהקשרי חיים שונים ולזהות ערכים באירועי חיים ובסיפורים.

החינוך לערכים הוא תהליך אישי וקבוצתי מתמשך. קבוצת "השוויים" (בני אותו הגיל) היא הזדמנות "להתאמן" בערכים כמו שיתוף פעולה, הגינות, יחס לשונה והתמודדות עם תוקפנות. זאת בשונה ממערכת היחסים של ילדים ומבוגרים שאינה שוויונית במהותה.

בתהליך זה למחנכת תפקיד מכריע. המחנכת יוצרת אקלים שבו ילדים נפגשים עם עמדות שונות משלהם, היא מאפשרת ריבוי דעות ובעצמה משתתפת בשיח כבעלת דעות, עמדות ונטיות. בשעת

דיון על אירוע שקרה בכיתה או מחוצה לה או על אירוע בסיפור, המחנכת מאפשרת הצגה מאוזנת של הדמויות שעליהן דנים, נמנעת מהצגתן כמושלמות ונותנת לגיטימציה לביקורת אוהדת או שלילית כלפי מעשיהן.

היכרות מעמיקה עם ילדי הקבוצה בכל תחומי ההתפתחות שלהם – הפיזי, הרגשי, החברתי, הקוגניטיבי, הלשוני והמוסרי – תאפשר למחנכת לבנות תכנית של חינוך לערכים שתתאים לכיתה.

הדוגמה הבאה עשויה להמחיש את חשיבות מודעותה של המחנכת לשלב ההתפתחותי שבו נמצאים חניכיה בבואה לעסוק בחינוך לערכים. לבני השש והשבע יש יכולת טובה יותר מילדי גן צעירים להבין שלילדים אחרים ישנן כוונות, נטיות וערכים שונים משלהם. האגוצנטריות המאפיינת את ילדי הגן מפנה מקום בהדרגה ליכולות רגשיות, חברתיות וקוגניטיביות גבוהות יותר. משום כך יכולים ילדי כיתה א', בדרך כלל, לשלוט טוב יותר מילדי גן בהבעת רגשותיהם ולפרש טוב יותר מחשבות ורגשות של אחרים. נוסף על כך, ילדים מפתחים בהדרגה "אוטונומיה מוסרית" – הם לומדים להבחין בין דרישה מוסרית המיועדת לרווחת הזולת, לבין מוסכמה חברתית שיכולה להיות שרירותית ולפגוע ברווחת הזולת.

התפתחויות אלו מאפשרות למחנכת להקצות מקום רב יותר לשיח ערכי ולדילמות בין ערכים. כל זאת במטרה לצמצם את הפער שבין ההצהרות המילוליות על ערכים לבין ההתנהגות הפעילה ושגרת החיים במסגרת החינוכית.

"סיפורים בעלי ערך" והגיל הרך

התכנית "סיפורים בעלי ערך" מזמנת חשיבה על ערכים, הזדהות עם ערכים ועשייה של ערכים. הסיפור המקראי מאפשר, ברוב המקרים, עיסוק בערכים שונים. למשל, דרך הסיפור על המיילדות העבריות שהצילו את התינוקות הזכרים של בני ישראל במצרים (שמות פרק א') ניתן לעסוק בערכים כמו תושייה, אומץ לב ואמונה. כמו כן, כל ערך ניתן לפיתוח באמצעות סיפורים מקראיים שונים. למשל, הערך "הכנסת אורחים" מופיע בסיפורי מקרא רבים, כגון ביקור שלושת האנשים אצל אברהם (בראשית פרק י"ח), משה בבית יתרו (שמות פרק ב') ורות בשדה בועז (מגילת רות).

הסיפורים והערכים המופיעים בתכנית "סיפורים בעלי ערך" מדגימים דרכים שונות לפיתוח ערכים הנובעים מסיפורי מקרא, והם נועדו לסייע למחנכת ליצור יחידות חדשות של "סיפור וערך" לפי תפיסת עולמה, צרכי הילדים, יכולותיהם ההתפתחותיות וערכי הקהילה הסובבת.

לצד הפוטנציאל הטמון בתכנית, נדרשות בה גם זהירות והקפדה, הן בבחירת הסיפור והן בבחירת הערך הנובע ממנו. חשוב שהסיפור יתאים לילדי הקבוצה ושהערך יהיה רלוונטי לחייהם.

למשל, את הערך "אומץ לב", שמשמעותו המילונית היא "נכונות לעשות מעשה קשה או מסוכן", יש להציג בפני הילדים בגיל הרך תוך התאמה לרמת הבנתם וליכולותיהם. שכן בסיפורי מקרא שונים פוגשים הילדים גם דמויות אמיצות המפגינות אומץ לב הכרוך בסכנת חיים, כמו המיילדות הממרות את פי פרעה או דוד המתייצב אל מול גוליית.

גם עיסוק בדילמות ערכיות מורכבות אינו מתאים לגיל הרך משום שהוא מצריך יכולת קוגניטיבית ורגשית גבוהה. אם הסיפור מזמן דילמה מורכבת, כמו הסיפור על יחסי אברהם, שרה והגר (בראשית פרקים ט"ז וכ"א), לא מומלץ לפתח סביבה דיון מכוון. כן מומלץ להימנע מעיבוד של סיפור באופן המפשט אותו יתר על המידה ומשנה את משמעותו המקורית, רק מתוך רצון להשתמש בו בהקשר לעיסוק בערך מסוים.

אין הכוונה בהנחיות אלה למנוע שיחה עם הילדים הצעירים על נושאים חברתיים, מוסריים ותיאולוגיים המעניינים אותם, אלא להימנע מחשיפה מכוונת של הילדים לתכנים היוצרים קונפליקטים שאינם תואמים את שלב ההתפתחות הרגשית או הקוגניטיבית שהם נמצאים בו.

בסוגיה זו ניתן ללמוד גם מדבריה של דבורה קובובי:

"יש במקרא קטעים – אמנם בודדים – שלגביהם הדרך היחידה העומדת לפנינו כדי למנוע חרדות לא רצויות (בתוכן או בעוצמתן) היא רידוד החוויה הרגשית, ובעיקר, ניתובה למסלולים לא אישיים, כלומר, על המורה להשתדל במכוון להפחית את עוצמת ההזדהות של הילדים עם גיבור הסיפור כדי למנוע מהם לגזור גזירה שווה – במודע או שלא במודע – בין הסיטואציה המתוארת לבין חייהם האישיים" (קובובי, עמ' 113).

לסיכום נדגיש את מורכבותו של התהליך הנדרש כדי לפתח עמדות ונטיות כלפי ערכים וכדי ליישם בפועל. הערך "והדרת פני זקן" עשוי להדגים מורכבות זו.

כדי שילד יפנה את מקומו לקשיש באוטובוס עליו להיות בעל יכולת לבצע את השלבים האלה:

1. לראות ולהבין את הסיטואציה – אדם קשיש עומד לידו והוא, הצעיר, יושב.
2. לפרש מבחינה מוסרית אם זהו מצב ראוי.
3. להזדהות עם הערך המתאים – "והדרת פני זקן".
4. לחוות צורך במימוש הערך.
5. להחליט לספק את הצורך בהתנהגות המוסרית ולוותר על הנוחיות הפיזית שלו עצמו.
6. ולסיום – לפעול בהתאם.

בתקווה לייחוד מהנה ופורה

צוות הכותבות

רשימת מקורות לעיון בנושא "חינוך לערכים"

1. אבינון י', **מטרות וערכים בחינוך**, אח, קריית ביאליק 2002.
2. בקרמן צ' וסילברמן מ', "יוצאים מארון... הספרים היהודי: מערכים יהודיים לערכים של יהודים", בתוך: ברלב מ' (עורכת), **ערכים וחינוך לערכים – סוגיות בהשתלמויות מורים**, האוניברסיטה העברית בירושלים ומשרד החינוך, ירושלים 1999, עמ' 93-120.
3. ברלב מ' (עורכת), **ערכים וחינוך לערכים – סוגיות בהשתלמויות מורים**, האוניברסיטה העברית בירושלים ומשרד החינוך, ירושלים 1999.
4. דרום ד', **אקלים של צמיחה – חופש ומחויבות בחינוך**, הקיבוץ הארצי, השומר הצעיר, תל אביב תש"ן.
5. וייס ר', בן-אברם ח', עין-דור י', קביליו ע' ושמיר ח', **טיפוח תרבות של אכפתיות**, מכון מופ"ת, תל אביב תשס"ג.
6. יזהר ס', **על חינוך ועל חינוך לערכים**, עם עובד, תל אביב 1974.
7. כהן א', **חינוך לערכים בשיעור**, ספרי נעם, בת ים 1996.
8. מוסן פ' ה', קונגר ג' ג', קאגאן ג', הסטון א' ק', **התפתחות הילד ואישיותו** (חלק ב'), לדורי, תל אביב 1998.
9. סרוף א', קופר ר', דהארט ג', **התפתחות הילד – טבעה ומהלכה**, פרק 11: התפתחות ההתנהגות החברתית, האוניברסיטה הפתוחה, רמת אביב תשנ"ה.
10. עירם י', שקולניקוב ש', כהן י' ושכטר א' (עורכים), **צמתים – ערכים וחינוך בחברה הישראלית**, משרד החינוך, ירושלים תשס"א.
11. קובובי ד', **ספרותרפיה**, מאגנס, ירושלים 1992, עמ' 144-154.

יחידה ראשונה

הריב בין רועי אברם לרועי לוט פתרון סכסוכים בדרכי שלום

בראשית, פרק י"ג פסוקים ז'-י"א

וַיְהִי רִיב בֵּין רְעֵי מִקְנֵה אַבְרָם וּבֵין רְעֵי מִקְנֵה לוֹט וַהֲכַנְעֲנִי וַהֲפָדֵי אִזּוּ יֹשֵׁב בְּאֶרֶץ:
וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֶל לוֹט אֵל נָא תְהִי מְרִיבָה בֵּינִי וּבֵינֶיךָ וּבֵין רְעֵי וּבֵין רְעֵיךָ כִּי אֲנָשִׁים
אָחִים אֲנַחְנוּ: הֲלֹא כָל הָאָרֶץ לְפָנֶיךָ הִפָּדָד נָא מֵעָלַי אִם הִשְׂמַאל וְאִימָנָה וְאִם הַיְמִין
וְאִשְׂמָאֵלָה: וַיִּשָּׂא לוֹט אֶת עֵינָיו וַיֵּרָא אֶת כָּל כְּבַד הַיַּרְדֵּן כִּי כָלָה מִשְׁקָה לְפָנָי שַׁחַת
ה' אֶת סֹדֶם וְאֶת עֲמֹרָה כְּגֹן ה' כְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּאַכָּה צַעַר: וַיִּבְחַר לוֹ לוֹט אֶת כָּל כְּבַד
הַיַּרְדֵּן וַיִּסַּע לוֹט מִקְדָּם וַיִּפְרְדוּ אִישׁ מֵעַל אָחִיו:

עיון בערך: פתרון סכסוכים בדרכי שלום

הערך הנבחר בסיפור זה הוא פתרון סכסוכים בדרכי שלום. ערך זה מציג התמודדות עם מצבים שכוחים של עימות בדרך של הידברות, קבלת אחריות, ויתור, פשרה והקשבה הדדית. התמודדות כזאת מאפשרת לשני הצדדים להימנע מסכסוך מתמשך ומהשלכותיו. העיסוק בערך זה בגיל הרך מסייע בבניית תשתית להתנהגות חברתית חיובית ומפתח את יכולתם של הילדים להתמודד עם עימותים בעתיד.

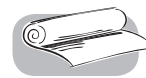
סיפור הסכסוך בין הרועים הוא סיפור של חיכוך בין שתי קבוצות בעלות אינטרס זהה; בין הקבוצות בסיפור מתנהל מאבק קיומי על שטחי מרעה ומקורות מים. הסיפור המקראי מזמן עיסוק בעימותים דומים לעימות זה ובעימותים שונים ממנו.

עימותים הם חלק בלתי נפרד מחיי חברה ומרכיב הכרחי הן בהתפתחות הפרט כבעל זהות ומודעות עצמית, והן בהתפתחות הקבוצה. עידוד חשיבה מורכבת על פתרון בעיות מאפשר פיתוח הדרגתי של יכולת הילד להתבונן במצבים חברתיים מזוויות שונות, תוך הקשבה וניסיון להבין ולכבד את הצד האחר.

בסיפור שלפנינו מייצג אברם את דמות המנהיג השקול וההגון. אברם מבין שהסכסוך בין הצדדים מקורו בקושי אמתי, ומתוך הבנה זו הוא מנסה לפתרו.¹

1. עוד על סיפור זה והערך הנלווה ראו: פרשת השבוע שלי, פרשת לך לך, קרן החינוך למען בתי ספר תל"י, ירושלים תשס"ד, עמ' 12-15, ובדפי ההנחייה למורה, שם.

עיסוק מכוון בנושא זה בגיל הרך, כחלק מתכנית חינוכית כוללת, הוא כלי עבודה נגיש למחנכת, והוא עשוי לסייע לה בהתמודדות עם סכסוכים ובשיפור האקלים החברתי בכיתה.²

מבוא מקראי

אברהם, או אברם כפי שנקרא בתחילה, אבי האומה הישראלית, נולד לאביו תרח באור כשדים (עיראק של ימינו), ושם נשא לאישה את שרי. תרח עזב, מסיבה לא ידועה, את אור כשדים ויחד עם משפחתו יצא לנדודים לכיוון ארץ כנען. המשפחה המורחבת הגיעה רק עד חרן (בגבול עיראק-תורכיה של ימינו) ועצרה שם. הם חיו בחרן, גדלו והתרבו, עד שמלאו לאברם שבעים וחמש שנה.

אז נשמע צו האל אל אברם: **"לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך אל הארץ אשר אראך"**. למרות הקושי הרגשי האדיר הכרוך בכך, מיהר אברם למלא את הצו: **"וילך אברם כאשר דבר אליו ה'"**. לדעת חז"ל היה זה הראשון מבין עשרה ניסיונות שנתנסה בהם אברהם בחייו. הניסיון האחרון והקשה ביותר היה, כמובן, עקידת יצחק. הניסיון השלישי במניין ניסיונות זה היה הפרידה מלוט, אשר בה אנו עוסקים.

לוט היה בנו של הרן, אחיו של אברם. גם הוא נולד באור כשדים, ושם מת עליו אביו. לוט המשיך לנדוד עם משפחת סבו תרח לחרן, ואחר כך הצטרף למשפחתו של אברם ונדד אתם לארץ כנען: **"ויקח אברם את שרי אשתו ואת לוט בן אחיו ואת כל רכושם אשר רכשו ואת הנפש אשר עשו בחרן ויצאו ללכת ארצה כנען ויבאו ארצה כנען"**. מפסוק זה ניתן ללמוד שאברם ולוט יצאו מחרן כמשפחה אחת בעלת רכוש משותף.

לאחר תקופה של נדודים בארץ כנען נאלצו אברם, שרי ולוט לרדת למצרים בגלל הרעב הכבד. כשחזרו לכנען כבר היה אברם אדם עשיר מאוד בעל עדרי צאן ובקר: **"ואברם כבד מאד במקנה (= צאן, בקר ובהמות עבודה) בכסף ובזהב"**, וגם ללוט לא חסר דבר: **"וגם ללוט ההלך את אברם היה צאן ובקר ואהלים"**. אולם, למצב הכלכלי הטוב היה מחיר – ריבוי הצאן והבקר הוביל לריב בין ענפי המשפחה שכן לא היו די מרעה ומים לכולם – **"ולא נשא אתם הארץ לשבת יחדו כי היה רכושם רב ולא יכלו לשבת יחדו"**. ריב פרץ בין רועי אברם לבין רועי לוט. אברם שחשש כי הריב בין הרועים יוביל למלחמה בין המשפחות הציע ללוט להיפרד מעליו: **"ויאמר אברם אל לוט אל נא תהי מדיבה ביני ובינך ובין רעי ובין רעיך כי אנשים אחים אנחנו. הלא כל הארץ לפניך הפרד נא מעלי"**. הוא ביקש מלוט לבחור לו כיוון ללכת בו והבטיח לפנות לכיוון הנגדי: **"אם השמאל ואימנה ואם הימין ואשמאלה"**. לוט הסכים להצעה ובחר לעצמו אזור פורה ועשיר במים – את כיכר הירדן ובה הערים סדום ועמורה: **"וירא את כל כנר הירדן כי כלה משקה לפני שחת ה' את סדום ואת עמרה כגן ה' כארץ מצרים באכה צער"**. אברם נשאר בארץ כנען. בדיעבד התבררה בחירתו של לוט כבחירה רעה; אנשי סדום היו **"רעים וחטאים לה"** ואפילו צדיקותו של לוט והשתדלותו של

2. תכניות העוסקות בטיפול האקלים החברתי בכיתה הן למשל:

- אפשר גם אחרת – בניית אקלים חינוכי חיובי במסגרות לגיל הרך, משרד החינוך ועיריית הרצליה, 2002.
- לומדים לשמור על עצמנו – תכנית מניעתית לפי גישת דוסו, משרד החינוך והתרבות, ירושלים תשנ"ד.
- תשמרו את הכוח למשהו טוב, משרד החינוך, 2004 (חוברת ותקליטור).
- תקשורת מקרבת – שפת הג'ורף, משרד החינוך.
- ל' גת, ללמוד לחיות ביחד, תכנית שוורץ, האוניברסיטה העברית בירושלים, 2004 (ספר וקלטת וידאו).
- א' כהן ו' אבורמן, מפתחות הקסם לתקשורת – תכנית למניעת אלימות לגיל הרך, ליאור הפקות, ירושלים 2000.

אברם לא הצליחו בסופו של דבר למנוע מה' להעניש את הערים ולהפכן לשממה. אברם, לעומת זאת, זכה בהבטחה לרשת את הארץ ולזכות לריבוי זרעו.

בעזרת אברם הצליח לוט לברוח מסדום לפני שנחרבה. הוא נמלט עם שתי בנותיו אל העיר צוער. אשתו, אשר בניגוד להוראות המלאכים הביטה לאחור אל העיר הנהפכת, הפכה לנציב מלח. בצוער הסתתרו לוט ושתי בנותיו במערה, ושם בעת שהיה שיכור מיין שכבו בנותיו של לוט עם אביהן כדי להחיות ממנו זרע. מן המעשה הזה נולדו הבנים עמון ומואב. הם, לפי הסיפור, אבותיהם של העמים עמון ומואב, שכניו של עם ישראל.

לקראת הסיפור

שיחה:

מי מכם שמע אי פעם על אברם ולוט?
מי מכיר את סיפור הריב בין רועי אברם לרועי לוט?
מטרת השאלות היא לאפשר לילדים לבטא ידע מוקדם על הדמויות ועל עלילת הסיפור.

ראויה לקראת:

כדי להבהיר לילדים את שורש המחלוקת בין רועי אברם לבין רועי לוט כדאי לעסוק בשאלה:
כיצד חיו נוודים בתקופת המקרא וממה הם התפרנסו?
מטרת השיחה היא להבהיר את הקושי במציאת שטחי מרעה ומקורות מים בשטח המדברי בתקופת המקרא. המושגים המרכזיים בשיחה זו יהיו: מקנה, צאן, בקר, רועי צאן, אוהלים, שדות מרעה, בורות מים ובארות, מדבר, נוודים ונדודים.

את הלימוד ניתן להעשיר בתמונות מתוך ספרים או מן האינטרנט, בשקופיות ובסרטים, כדי להמחיש לילדים את החיים בכנען בתקופת המקרא.

אם אפשר, כדאי לצאת לסיור במקום שמגדלים בו צאן או לאזור מדברי, לבאר מים וכדומה. ניתן לבקר גם באתר היסטורי או במוזאון הממחישים תכנים אלה.

הסיפור

"אנשים אחים אנחנו" – הריב בין רועי אברם לרועי לוט

באור פְּשָׁדִים שֶׁשָׁמַשׁ כְּבָר זָרְחָה מִזְמָנוֹ. הִיָּה חָם! חָם מְאֹד. כָּל הַחֲבִילוֹת כְּבָר נִקְשְׁרוּ לְגִבּוֹת הַגְּמָלִים. הַחֲמוּרִים כְּבָר נִחְבְּשׁוּ. הַפֶּל הִיָּה עָרוּד וּמוֹכֵן. תָּרַח לָקַח אֶת מִשְׁפַּחְתּוֹ: אֶת אֲבָרָם בְּנוֹ, אֶת שְׂרֵי פֶלְתוֹ – אֵשֶׁת אֲבָרָם, וְאֶת לוֹט נֶכְדוֹ (בֶּן בְּנוֹ הָרוּ) וַיֵּצֵא לְדָרֶדֶד. הֵם הִלְכוּ בְּדַרְכֵים וּבְשִׁבִילִים עַד אֲשֶׁר הִגִיעוּ לְעִיר חָרוֹן שָׁם הִחְלִיט תָּרַח לְהִתְשֵׁב. זָקוּ הָיָה תָּרַח, זָקוּ מְאֹד. כֹּאֲשֶׁר מֵת תָּרַח, לָקַח אֲבָרָם אֶת לוֹט בֶּן אָחִיו תַּחַת חֲסוֹתוֹ וְלוֹט הָיָה לְחֶלֶק מִמִּשְׁפַּחְתּוֹ. גַּם כֹּאֲשֶׁר צָוָה עָלָיו אֱלֹהִים לָלֶכֶת לְכַנְעַן: "לֵךְ לְךָ מֵאֲרֵצְךָ וּמִמּוֹלַדְתְּךָ וּמִבֵּית

אָבִיךָ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲרָאָךְ". לקח אברם את שְׂרֵי אִשְׁתּוֹ וְאֵת לוֹט בֶּן אָחִיו וְאֵת כָּל רְכוּשָׁם ... וַיֵּצְאוּ לְלֶכֶת אֶרְצָה כְּנָעַן וַיָּבֹאוּ אֶרְצָה כְּנָעַן.

הספור שנספר היום התרחש בכנען כאשר אברם כבר היה איש עשיר, היו לו נספך וזהב, צאן ובקר וחמורים ועבדים ושפחות ואתונות וגמלים. היו לו גם רועי צאן רבים שתפקידם היה לשמור על המקנה הרב ולטפל בו.

גם ללוט, שכבר היה אז איש מבוגר, היו נבשים, חמורים, גמלים וצאן ורועים רבים. מחנהו של לוט שכן ליד מחנה אברם.

הבקר עלה על מחנה אברם, השמש טפסה בשמים וזרחה לקראת יום חדש. אברם ישב בפתח האהל והביט החוצה – הוא הביט ברועי הצאן המתכוננים לצאת למרעה. התכונה במחנה היתה רבה. יום של עבודה קשה עמד לפניהם.

הרועים התייעצו עם אברם לאן כדאי לקחת את הצאן היום. אברם כוון את הרועים אל המרעה היקף הקרוב ואל באר המים הקרובה. הרועים ננסו את העדרים ויצאו אל המרעה. גם במחנה השכן, במחנה של לוט, התכוננו הרועים לצאת אל המרעה. גם לוט לווה את הרועים בצאתם לדרך, כוון ויעץ. גם רועיו של לוט ננסו את העדרים ויצאו אל המרעה.

בשעת בין הערבים חפו אברם ולוט לרועים שישובו מן המרעה. אברם יצא מפתח האהל והביט החוצה, בעקול הדרך כבר נראו ענני האבק, פעיות הצאן נשמעו מרחוק. התכונה במחנה היתה רבה, הכל התכוננו לקבל את פני הרועים, התבשילים שבקדרות בעבעו, הלחם הטרי הפיץ ריח נעים, המכלאות היו פתוחות לקראת העדרים השבים מן המרעה. הרועים נגשו לאהלו של אברם, וספרו לו על היום שעבר – על עגל קטן שנולד, על טלה צעיר שנפצע, על באר שיבשה ולא מצאו בה מים. הרועים רחצו את רגליהם וידיהם וישבו לאכל. גם במחנה לוט כבר נראו ענני האבק. צעקות הרועים ופעיות הצאן נשמעו מרחוק. גם שם התכוננו לבוא הרועים שחפשו כל היום מעט עשב עבור הצאן והבקר, גם שם בעבעו התבשילים בקדרות והלחם הטרי הפיץ ריח נעים, גם שם היו המכלאות פתוחות לקראת הצאן והבקר השבים מן המרעה.

וכך היה מידי יום ביומו...

באחד הימים חזרו רועי אברם ורועי לוט מן המרעה מקדם מן הרגיל, הפעם חזרו הרועים כועסים ונרגזים. הרועים ספרו לאברם בכעס על המריבה אשר פרצה בינם לבין רועי לוט. רועי אברם ספרו כיצד פגשו את רועי לוט וכיצד רועי לוט נסו לגרשם וצעקו שאין מספיק מרעה לכלם. "גם אנחנו רוצים לרעות את הצאן בקרבת המחנה ולא להתרחק" אמרו לו. אברם נסה להרגיע את הרועים, אך הם כעסו וצעקו "גם אנחנו רוצים לרעות את הצאן בשדות הירוקים".

גם במחנה לוט כעסו הרועים – הם ספרו ללוט שבכל פעם שהם מוצאים מים למקנה שלהם באים הרועים של אברם ומנסים לגרש אותם, "הם תופסים את שדות המרעה הירוקים יותר ואת מקורות המים הקרובים יותר".

דאג אברם,² פנה אל לוט ואמר לו: "רב רכושנו ולא נוכל לשבת יחדו, אל נא תהי מריבה ביני ובינך ובין רעי ובין רעיך כי אנשים אחים אנחנו". "קרובי משפחה אנחנו, כמו אחים" המשיך אברם, "הפתרון הטוב ביותר הוא שנפרד וכל אחד ילך למקום אחר. כל הארץ לפניך – בחר

1. מה לדעתכם סיפור הרועים לאברם? מה עבר עליהם במשך היום?
2. מה לדעתכם יעשה אברם כדי להפסיק את הריב?

היכן אתה רוצה להתישב, אם השמאל ואימנה ואם הימין ואשמאילה, בחר לאיזה כוון תפנה ואני אפנה לכוון ההפוך.³

עלה לוט אל ההר ונשא עיניו, הביט סביב וראה את כל כפר הירדן כי כלה משקה, ירוקה היא הכפר כל השנה, מים רבים משקים אותה. מצא השטח חו בעיני לוט, הוא ידע ששם ימצא מרעה טוב ומים לעדריו.

פנה לוט אל אברם ואמר לו: "אני בוחר בכפר הירדן עד לסדום".

ואברם? אברם ותר ללוט על האזור המשקה והפורה.

וכך אחרי שנים רבות שבהו חיי אברם ולוט יחדו, אחרי מסע הנדודים הארוך מאוד בשנים דרך חרו, מצרים ונגעו, ואחרי תקופה ארוכה של שכנות, נפרדו אברם ולוט איש מעל אחיו.

כל אחד הלך לו לדרכו. אברם ושרי נשארו לשבת באזור ההר ולוט ומשפחתו התישבו בסדום.

המקור המקראי

בראשית, פרק י"א פסוקים כ"ז-ל"ב

ואלה תולדות תרח תרח הוליד את אברם את נחור ואת הרן והרן הוליד את לוט: וימת הרן על פני תרח אביו בארץ מולדתו באור כשדים: ויקח אברם ונחור להם נשים שם אשת אברם שרי ושם אשת נחור מלכה בת הרן אבי מלכה ואבי יסכה: ותהי שרי עקרה אין לה ולד: ויקח תרח את אברם בנו ואת לוט בן הרן בן בנו ואת שרי בלתו אשת אברם בנו ויצאו אתם מאור כשדים ללכת ארצה כנען ויבאו עד חרן וישבו שם: ויהיו ימי תרח חמש שנים ומאתים שנה וימת תרח בחרן:

פרק י"ב פסוקים א'-ה', ט"ז

ויאמר ה' אל אברם לך מארצה וממולדתך ומבית אביך אל הארץ אשר אראך: ואעשה לך גויל גדול ואברכה ואגדלה שמך והיה ברכה: ואברכה מברכה ומקללה אאר ונברכו בך כל משפחת האדמה: וילך אברם כאשר דבר אליו ה' וילך אתו לוט ואברם בן חמש שנים ושבעים שנה בצאתו מחרן: ויקח אברם את שרי אשתו ואת לוט בן אחיו ואת כל רכושם אשר רכשו ואת הנפש אשר עשו בחרן ויצאו ללכת ארצה כנען ויבאו ארצה כנען: ... והיה לו צאן ובקר וחמדים ועבדים ושפחת ואתנת וגמלים:

פרק י"ג פסוקים א'-י"ב

ויעל אברם ממצרים הוא ואשתו וכל אשר לו ולוט עמו הנגבה: ואברם כבד מאד במקנה בכסף ובזהב: וילך למסעיו מנגב ועד בית אל עד המקום אשר היה שם אהלה בתחלה בין בית אל ובין העי: אל מקום המזבח אשר עשה שם בראשונה ויקרא שם אברם בשם ה': וגם ללוט ההלך את אברם היה צאן ובקר ואהלים: ולא

3. כיצד לדעתכם ינהג לוט? האם יסכים להצעתו של אברם?

נָשָׂא אֶתֶם הָאָרֶץ לְשֶׁבֶת יַחְדָּו כִּי הָיָה רְכוּשָׁם רָב וְלֹא יָכְלוּ לְשֶׁבֶת יַחְדָּו: וַיְהִי רִיב
 בֵּין רְעֵי מְקַנְהַ אַבְרָם וּבֵין רְעֵי מְקַנְהַ לֹּט וְהַכְּנַעֲנִי וְהַפְּרָזִי אֲזִי יָשָׁב בְּאֶרֶץ: וַיֹּאמֶר
 אַבְרָם אֶל לֹט אֵל נָא תְהִי מְרִיבָה בֵּינִי וּבֵינֶיךָ וּבֵין רְעֵי וּבֵין רְעֵיךָ כִּי אֲנָשִׁים אַחִים
 אָנַחְנוּ: הֲלֹא כָל הָאָרֶץ לְפָנֶיךָ הִפְרָד נָא מֵעָלַי אִם הִשְׁמַאל וְאִימְנָה וְאִם הַיָּמִין
 וְאִשְׁמְאִילָה:

וַיֵּשֶׂא לֹט אֶת עֵינָיו וַיֵּרָא אֶת כָּל כְּכַר הַיַּרְדֵּן כִּי כָלָה מִשְׁקָה לְפָנֵי שַׁחַת ה' אֶת סֹדֶם
 וְאֶת עַמּוּדָה כְּגֹן ה' בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּאַכָּה צַעַר: וַיִּבְחַר לוֹ לֹט אֶת כָּל כְּכַר הַיַּרְדֵּן וַיִּסַּע
 לֹט מִקְדָּם וַיִּפְרְדּוּ אִישׁ מֵעַל אַחִיו: אַבְרָם יָשָׁב בְּאֶרֶץ כְּנַעַן וְלֹט יָשָׁב בְּעָרֵי הַכְּכַר
 וַיֵּאָהֵל עַד סֹדֶם:

בעקבות הסיפור

1. דיון בקבוצות קטנות

התמקדות בסיפור:

« סיפור בקיצור – בקשו מכמה ילדים לספר בקצרה את הסיפור על אברם ולוט. ניתן לבקש מאחד הילדים להתחיל בסיפור, מהשני להמשיך וכך הלאה.

« מה חשבתם או הרגשתם בזמן ההאזנה לסיפור?

« מדוע רבו הרועים?

אפשר לתאר בקצרה כיצד התפתחו משפחות אברם ולוט לשתי יחידות שבטיות אוטונומיות בעלות מקנה רב, בתוך שטח מרעה מוגבל ששתיהן היו תלויות בו.

« מה קרה לדעתכם בזמן הסכסוך?

מה הרגישו הרועים (קנאה, תחרות, כעס...)? מה הם חשבו, מה אמרו, מה עשו?

« מי לדעתכם אחראי לריב? האם היה כאן צד אחד "אשם" וצד אחר "צודק"? ניתן להסביר את העיקרון "שני צדדים למטבע" – לשני הצדדים היו טיעונים שקולים.

« מי היה אחראי לפתור את הבעיה?

« מי פתר את הבעיה בסיפור שלפנינו?

הריב פרץ בין הרועים אך אברם קיבל אחריות לפתרון הסכסוך.

« מה דעתכם על תגובת אברם לסכסוך בין הרועים?

« אילו הייתם אתם אברם, כיצד הייתם נוהגים?

פתרונות אפשריים אחרים הם למשל: איחוד העדרים לעדר אחד משותף, קביעת "תור" ליציאה לשטחי המרעה הפוריים ולמקורות המים.

- « מה היה קורה, לדעתכם, אילו אברם ולוט לא היו מצליחים למצוא פתרון מוסכם?
- « "על המפה" – אתרו על מפת ארץ ישראל של ימינו, את האזורים המוזכרים בסיפור וסמנו אותם. אפשר להעזר באטלס מקראי.
- « כדאי לשלב בשיחה מושגים כגון: הידברות, ויתור, היפרדות, הסכמה בין הצדדים, לשון רכה ("אל נא...")

התמקדות בחיי הילדים:

- « האם גם אנחנו רבים על שטחי מרעה לצאן שלנו? מטרת השאלה היא להבחין בין סכסוכים בעלי משמעות קיומית לבין סכסוכים יומיומיים בחיי הילדים.
- « האם גם לנו יש ריבים וסכסוכים? בגן, בבית, בין ילדים, בין אחים, עם מבוגרים, בין קבוצות שונות?
- « על אילו דברים אנחנו רבים?
- « מה אנו מרגישים, חושבים, אומרים ועושים בזמן סכסוך?
- « איך מסתיימות המריבות שלנו?
- « מדוע קשה לנו להתפייס, לוותר, לסלוח ולדבר באדיבות בשעת כעס?
- « מהו "פתרון מוסכם" (ששני הצדדים מסכימים עליו)? מהו "פתרון הוגן" (המנסה להתחשב באינטרסים של שני הצדדים באותה מידה)?
- « מה קורה כשסכסוך מוביל לתוקפנות? חשוב לתת לגיטימציה לעימותים תוך הוקעה של כל אלימות פיזית או מילולית.

2. מפגש עם יצירות ספרות

הסיפור המקראי מתאר קונפליקט קיומי – לאברם היה מקנה רב וגם ללוט היו עדרים גדולים, שניהם התפרנסו מאותם שטחי מרעה והדבר גרם לריב בין הרועים. כשהדבר הובא לידיעת אברם הוא הבין את הבעיה, הוא הציע פתרון של היפרדות ולא חיפש אשמים. במצבים מסוימים כל שנדרש הוא למצוא פתרונות בלתי־שגרתיים מבלי לעסוק בשאלות "מי אשם?" ו"מי צודק?"

השיר "מי אשם" של פניה ברגשטיין מתאר מצב המוכר לילדים – ריב בין שניים. בשיר מתואר ריב בין שתי אחיות, כל אחת מהן הוסיפה נדבך למריבה, והיום הן "ברוגז" אף שאינן זוכרות כלל כיצד החלה המריבה.

מי אשם? / פניה ברגשטיין

וְעִכְשׁוּ	מָה לַעֲשׂוֹת,
נְשֵׁהיָא עוֹבְרַת –	וְאֵיךְ לְבָרַר
אֲנִי מִסְתַּלְקֶת.	מִי אֲשֶׁם פְּחוֹת,
נְשֵׁהיָא מְדַבְּרַת –	וּמִי אֲשֶׁם יוֹתֵר,
אֲנִי שׁוֹתֶקֶת,	וּמִי רָב עִם מִי:
וְאִינִי מְבִיטָה בָּהּ כָּלֵל.	אֲנִי עִם אַחֹתִי,
וְגַם הִיא מִתְנַפֶּחֶת,	אוּ הִיא עִמִּי?
וְאִינָה סוֹלַחַת.	
	הִיא אֲמָרָה דְבַר־מָה –
וְחָבֵל, וְחָבֵל,	וְאֲנִי צָחֶקֶתִי,
כִּי עִכְשׁוּ	הִיא פָּרְעָה לִי צְמָה –
נִבְרַר קֶשֶׁה לְבָרַר	וְאֲנִי לֹא שֶׁתֶּקֶתִי.
מִי אֲשֶׁם יוֹתֵר,	הִיא קָרְאָה לִי שֵׁם־גָּנָאִי
וּמִי הִתְחִיל בְּקִטְטָה:	וְאֲנִי חוֹל בָּהּ זֶרְקֶתִי,
אַחֹתִי אֲתִי,	וּמִנֶּדֶד הֵינִנוּ בְּרִגְזוֹ, וְדִי.
אוּ אֲנִי אֲתָהּ?	וְלָמָּה? וּמִדּוֹעַ? –
	בְּאֵמֶת לֹא יְדוֹעַ.

מתוך: פניה ברגשטיין, שיר ידעתי, הקיבוץ המאוחד, תל אביב תשט"ז, עמ' 17.

שיחה בעקבות השיר:

- « מה לדעתכם יכולות האחיות בשיר לעשות במצב שנוצר? »
- « בעקבות ניסיונו בפתרון הסכסוך בין הרועים, מה היה ממליץ אברם לשתי האחיות? »
- « מה הם הגורמים למריבות בחיינו? האם כל הסיבות למריבות הן בעלות אותה חשיבות? חשוב לגלות אמפתיה לרגשות הילדים ביחס לנושאים המכעיסים אותם וגורמים למריבות. »
- « מה קורה כאשר לא דואגים לסיים את המריבה? זהו המצב המתואר בשיר – הסכסוך הפעוט לכאורה הסתבך ועכשיו קשה הרבה יותר "לצאת ממנו". »

בשיר "התפייסות" של שלומית כהן־אסיף מתוארת ההתלבטות הקשה המלווה את הרצון להתפייס. הילד הדובר בשיר רוצה להתפייס עם חברו ומנסה דרכים שונות כמו כתיבת מכתב ושיחת טלפון.

התפייסות / שלומית כהן־אסיף

אני רוצה להתפייס עם יונתן
ולא יודע איך.
אני כותב לו מכתב, כותב את האמת
את הדף מקמט.
אני בחדר מתהלך. צעד גדול, צעד קטן
שורק את השריקה שלי ושל יונתן.
הטלפון מצלצל ואני ממחרר לענות
אבל זה לא יונתן.
אני מחיג שלש ספרות ראשונות
ומהסס
ושוב מרים את השפופרת וחושב:
איך להתפייס?
אחר כך אני מחיג בלי הסוס
ויונתן עונה: "חיגתי אליך
הקו שלך תפוס."

מתוך: שלומית כהן־אסיף,
אחרי שלבשתי פיז'מה, שוקן, תל אביב תשמ"ב, עמ' 14.

שיחה בעקבות השיר:

חילוקי דעות הם לעתים כורח המציאות, לכל אחד דעות משלו ורצונות משלו. מחלוקות גורמות לעתים קרובות לוויכוחים או למריבות. אך כאשר נקלעים למצב בלתי־נמנע שכזה, חשוב לדעת "כיצד יוצאים ממנו" וכיצד מתפייסים.

מומלץ לשוחח עם הילדים על חשיבותה של ההתפייסות לשני הצדדים ועל התחושה הלא־נעימה הנוצרת כאשר מותירים את הסכסוך בלתי פתור.

« האם לדעתכם הרועים בסיפור המקראי רצו להתפייס? מה מנע מהם לעשות זאת?

« האם לנו קל להתפייס?

« האם יש לנו חששות לפני ההתפייסות?

« איך אתם נוהגים להתפייס? הציעו דרכים שונות.

השיר "ילדים והיפוכם" עוסק במצבים חברתיים יומיומיים ומזמן שיחה על האווירה בכיתה ועל הגורמים המשפיעים עליה.

ילדים והיפוכם / שולמית מנצורה

איך זה שאתמול היה בגנון יום מרגיז
והיום נהיה לנו יום עליז?

כי...

אתמול דני פרק את הלגו של חנו,

ורינה ציירה על הדף של איתן.

לעם צעק על כל ילדי הגנון.

ותמר עשתה פרוצופים של לימון.

ויעל נעמדה לה בראש השלם,

ואמרה לכלם –

אני אגיד לכם מה לעשות,

וחשבה את עצמה למלכת הבנות.

אבל היום, איזה מן קסם!

דני בנה עם חנו מטוס אמתי,

ורינה ציירה על דף ענקי.

לעם הודיע שהוא כבר נרגע.

ותמר ואני ודן הכנו עוגה.

ורק יעל שוב נעמדה לה בראש השלם.

ואמרה לכלם –

אני אגיד לכם מה לעשות,

וחשבה את עצמה למלכת הבנות.

שולמית מנצורה, תשס"ג

3. פעילות דרמה

« אפשר להמחיש כמה אפיזודות מתוך הסיפור (כמו: הוויכוח בין הרועים, שיחתם של אברם ולוט, פרידת המחנות זה מזה ועוד) באמצעות משחק תפקידים. כדאי להעשיר את פינת התחפושות בתלבושות ובחפצים המתאימים לרועים כדי לעודד משחק דרמתי בנושא.

« אפשר להשתמש ב"עולם הקטן" (שולחן חול) או בתאטרון בובות, כדי לעצב סביבה דומה לזו שבה מתרחש הסיפור. ניתן לעצב את שטחי המרעה לעומת השטחים הצחיחים, את המקום הגבוה שממנו ראה לוט את כיכר הירדן, את דמויות הרועים והצאן ועוד.

« אפשר להמחיש נושאים מתוך הסיפור המתקשרים להיבטים חברתיים בחיי הילדים, כמו מריבה או סכסוך, פרידה, השלמה, ידידות וחברות. אפשר לבחור זוגות של ילדים שימחישו מצבים אלה בתנועה ואחריה "פריז" (freeze).

4. עלייה ארכות

"הצעות לפתרון מתקבלות ברצון" – ניתן להכין תיבת הצעות לפתרון בעיות חברתיות המתעוררות בכיתה, כדרך ליישום הערך המרכזי בסיפור ולשיתוף הילדים בפתרון בעיות. אפשר להזמין את הילדים לצייר או לכתוב את הצעותיהם, לשים בתיבה, ובסיום התהליך לערוך דיון בהצעות שהועלו, בהנחיית המחנכת.

5. העשרת הסביבה הלימודית ופעילות וצורה

אפשר להכין "לוח סיפור" שיעוצב בשיתוף הילדים.

שלב א'

הכנת ה"רקע" לסיפור: הכינו בשיתוף הילדים את הבסיס או הרקע להצבת הדמויות. הרקע יהיה מינימליסטי ויכלול משטח תחתון בצבעי אדמה ומרעה, ומשטח עליון בצבעי שמים.

שלב ב'

הכנת דמויותיהם של אברם ולוט, דמויות הרועים והאוחלים.

שלב ג'

בשולחן יצירה הניחו חומרים להכנת העדרים. הילדים יוכלו להכין בעלי חיים מן העדר ולמקמם על המשטח בלוח הנושא. הילדים יבחרו אם לצרף את בעל החיים שייצרו לעדרו של אברם או לזה של לוט. כדי להפוך את הלוח לפעיל ניתן להשתמש בלוח לבד או מגנט.

6. פעילות לשונית

לפניכם כמה פסוקים מן הסיפור המקראי ששובצו בתוך הסיפור המעובד. מומלץ להדגיש אותם במהלך קריאת הסיפור.

בראשית, פרק י"ג פסוק ח':

"וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֶל לוֹט אֵל נָא תְהִי מְרִיבָה בֵּינִי וּבֵינֶיךָ וּבֵין רַעִי וּבֵין רַעִיךָ כִּי אֲנָשִׁים אַחִים אָנַחְנוּ."

שם, פסוק ט':

"הֲלֹא כָל הָאָרֶץ לְפָנֶיךָ הִפְרָד נָא מֵעָלַי אִם הִשְׁמַאל וְאִימָנָה וְאִם הַיְמִין וְאִשְׁמְאִלָה."

הצעות לשימוש בפסוקים או בביטויים מתוכם כדי שיהפכו לחלק משפת הילדים:

« שבצו את הביטויים בשפתכם במידת האפשר.

« כתבו באותיות גדולות וחלולות את אחד הביטויים. הילדים יוכלו לעטר ולקשט אותו בצביעה, בהדבקה וכדומה. תלו את הביטוי המקושט על "לוח הסיפור" או במקום אחר בכיתה.

« הילדים יציירו ביטוי שבחרו, או לחלופין יבחרו ביטוי או פסוק מתאים לציור שצירו.

« הילדים יציגו ביטוי שבחרו, יוסיפו לו משפטים משלהם ויספרו את הסיפור בשיבוץ הביטוי או הפסוק.

« קבוצת ילדים תציג את אחד הביטויים בפנטומימה, וילדי הכיתה ינחשו מהו הביטוי.

חשוב להמשיך ולהשתמש בביטויים גם כאשר מסיימים ללמוד את הסיפור. כדאי לאגד את הביטויים והפסוקים המאוירים באלבום שיישאר לעיון בספריית הכיתה. בקבוצה של ילדים בעלי יכולת גבוהה אפשר ללמד לסיום את הפתגם "טובים השנים מן האחד" (קהלת, פרק ד' פסוק ט') ולהשוות בינו לבין פתרון הסכסוך בסיפור שעסקנו בו. הדיון יעסוק ביחס שבין שני המסרים השונים – התאגדות והיפרדות – הנראים סותרים זה את זה.

7. מפגש עם יצירות אמנות 🎨

בערכת היצירות ארבע יצירות בנושא "הריב בין רועי אברם לרועי לוט". ניתן להציג בפני הילדים יצירה אחת או יותר, על פי שיקול דעתכן. לפניכן נקודות לדיון בשעת ההתבוננות ביצירות אמנות המתאימות לכל היצירות. בחרו מנקודות אלה את המתאימות לכן בסדר הרצוי לכן, על פי הזמן העומד לרשותכן, יכולות התלמידים, אופי היצירה וכו'. לאחר תיאורה הקצר של היצירה תמצאו בחלק מהיצירות כמה **נקודות נוספות לדיון** המתאימות ליצירה המסוימת בלבד. תיאור היצירות במדריך מובא על פי הסדר הכרונולוגי של יצירתן.

נקודות לדיון בשעת ההתבוננות ביצירות האמנות:

1. הבעת רשמים ראשונים על היצירה.
2. דיון במאפיינים השונים של היצירה: טכניקה, צבעים, צורות, פרופורציות, דמויות ורקע.
3. דיון בדמויות המתוארות ביצירה: תנוחות גוף, לבוש, הבעות פנים, יחס הדמויות זו אל זו.
4. פיתוח חשיבה יצירתית: מה מרגישות הדמויות בציור? מה הן חושבות? מה אומרות הדמויות זו לזו?
5. השוואת היצירה לסיפור המקראי: מה מן המסופר במקרא בחר האמן לתאר? מה הדגיש ומה השמיט?
6. הצעת שמות ליצירה ודיון בשם שהאמן נתן לה.
7. הצגת שם האמן ומידע רלוונטי עליו.
8. השוואה בין יצירות שונות המתארות סיפור מקראי אחד.

1. אברם ולוט נפרדים

התנ"ך של ז'אן דה סי, צרפת

1355 לערך

על כתב היד:

התנ"ך של ז'אן דה סי הוא כתב יד נוצרי מימי הביניים. כתבי יד בתקופה זו עוטרו באיורים כדי להמחיש את הסיפורים והם נכתבו על גבי עורות איילים וכבשים.

התנ"ך של ז'אן דה סי שייך לקבוצת כתבי יד שנכתבו בבית מלאכה בפריז בשנים 1350–1380. כתב יד זה מתאפיין בעיטור הסצנות המקראיות בפנים הטקסט ובשוליו, וכן בעיטור צמחי פורץ

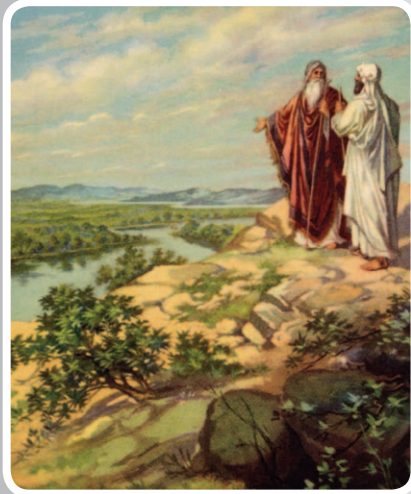
מסגרות. האיורים מופיעים בסמוך לטקסט המתאים, רובם ללא מסגרת. הטקסט כתוב בצרפתית עתיקה. סגנון האיורים הוא סגנון גותי המתאפיין בשימוש בצבעים מעטים שהבולטים בהם הם אדום וכחול, ולעתים נוספים להם לבן, ירוק, ורוד וזהב. הדמויות דו-ממדיות ואין עומק בציור. הרקע צבוע בצבע אחד, על פי רוב אדום או כחול, בתוספת דגמים גיאומטריים.

על היצירה:

בסצנה שלפנינו אברם עומד במרכז התמונה ולצדו שרי. אברם מתואר כאדם מבוגר בעל זקן ארוך. מימינו מופיע עדר הצאן שלו – כבשים לבנות זעירות ושלושה שוורים. לוט עומד מצד ימין, למרגלותיו קבוצת כבשים לבנות זעירות ומאחוריו שני שוורים. לוט נראה צעיר מאברם משום שזקנו קצר יותר. בין לוט לבין אברם עומד עץ והוא המפריד בין שתי הקבוצות. באמנות ימי הביניים נעשה שימוש רב בעצים כדי לחלק את היצירה חלוקה פנימית. אברם ולוט מצביעים כל אחד לכיוון שאליו הוא הולך עם צאנו. שרי מצביעה לכיוון שאברם הולך אליו. אברם ולוט פונים אמנם כל אחד לכיוון אחר, אך פניהם פונים זה לעברו של זה. נוכחותו של אברם בולטת יותר מזו של לוט, הוא עומד במרכז התמונה, הוא גבוה יותר והוא פונה לימין (הצד המועדף ברוב התרבויות). הבלטת אברם לעומת לוט מרמזת לנו שהוא זה שיזם את פתרון הסכסוך.

נקודות נוספות לדיון:

1. מיהן הדמויות המתוארות ביצירה זו?
כאן, בשונה מהיצירות האחרות, מופיעה גם דמותה של שרי.
2. מיהי הדמות הבולטת בתמונה? מדוע לדעתכם דמותו של אברם בולטת יותר מדמותו של לוט?
3. דיון בכתב היד: מהן המילים שסביב התמונה? האם זהו כתב עברי? למה ציירו על הדף הכתוב?
אפשר לספר מעט על כתבי יד עתיקים. רמת הפירוט תקבע על פי גילם של התלמידים ומידת העניין שיגלו בנושא.

2. אברם ולוט נפרדים

אמן לא ידוע

על היצירה:

בצד ימין של הציור נראים אברם ולוט עומדים בראש הר גבוה. לרגלי ההר נוף רחב ידיים. אברם ולוט עומדים קרוב זה לזה והם מסתכלים זה בזה. אפשר להבחין ביניהם על פי צבע זקנם – אברם בזקנו הלבן, לבוש גלימה צבעונית ופניו אל המתבונן; לוט בזקנו השחור, לבוש גלימה לבנה וגבו אל המתבונן. שניהם אוחזים מקלות ביד שמאל. אברם מצביע לעבר שטחי המרעה הפוריים שבאופק. האזור שבקרבת מקום עמידתם של השניים דל יותר במים ובצמחייה.

3. הריב בין רועי אברם לרועי לוט (למעלה)

אברם ולוט מחליטים להיפרד (למטה)

סריוס ת'ורנרוט

2000

על האמן וסגנונו:

שני הציורים צוירו בידי האמן האמריקני סריוס ת'ורנרוט (יליד 1955). סריוס ת'ורנרוט הוא מהנדס במקצועו ואמן חובב. לדבריו הוא צייר את ציורי המקרא עבור ילדיו כשהיו צעירים מאוד. תחושתו הייתה שציורי המקרא הקיימים מתארים רק חלק מן האירועים המתוארים במקרא ולא את הספור כולו ולכן יזם יוזמה זו. עד כה הוא צייר את סיפורי ספר בראשית, סיפורי ספר שמות (פרקים א'-ט"ו) ואת ספר יונה. ציוריו פורסמו באתר: <http://www.accuros.com/thornbush/zhpbb.htm> להנאתם של ילדים נוספים. סריוס ת'ורנרוט שואף להמשיך ולצייר את התנ"ך במלואו. סגנון הציור שלו מינימליסטי. זהו ציור בקווי מתאר בלבד, בצבעים שונים, והוא מזכיר ציורי ילדים.

על היצירות:

הריב בין רועי אברם לרועי לוט (בראשית, פרק י"ג פסוקים ו'-ז'), 2000

בקדמת הציור שני רועים מתווכחים ביניהם. רועה אחד מצויר בקווי מתאר ורודים והרועה השני מצויר בקווי מתאר שחורים. מאחורי הרועים משוטטות כבשים ועזים, חלקן ורודות וחלקן שחורות – בהתאם לצבעי הרועים. ברקע נראות שתי בארות מים אדומות, אוהל שחור וגבעות ירוקות. מאחורי הצאן, על הגבעה, עומדים אברם ולוט זה לצד זה. אברם, המצויר בשחור, נראה מבוגר מלוט הודות לזקנו הלבן והארוך.

נקודות נוספות לדין:

1. מיהן הדמויות שבקדמת הציור? ומיהן הדמויות העומדות על הגבעה?
2. האם אברם ולוט מעורבים בריב בין הרועים?
3. מהם היחסים בין אברם ללוט על פי הציור?

אברם ולוט מחליטים להיפרד (בראשית, פרק י"ג פסוקים ח'–י"ג), 2000

ציור זה הוא ציור המשך לציור הקודם, והדמויות מצוירות בו בצבעים שבהם צוירו בציור הקודם. בקדמת הציור שתי דמויות גדולות ממדים – אברם ולוט. הם מביטים זה בזה, אברם כמו עומד לחבק את לוט. מאחוריהם, בממדים מזעריים, נראות הצאן בשחור ובורוד וכן רועה ורוד. ברקע נראים נהר כחול וגבעות ירוקות. הממדים המזעריים של הדמויות ברקע לעומת גודלם המרשימים של לוט ואברם מצביעים על כך שהאמן בחר להדגיש את התפיסותם של לוט ואברם.

נקודות נוספות לדיון:

1. מה לדעתכם אומרים אברם ולוט זה לזה?
2. מה תוכלו לספר על פתרון הסכסוך?
3. לפי הציור, מי פעיל יותר בפתרון הסכסוך?

4. אברם ולוט: פגישה – פרידה

מרדכי בק

2004

על האמן ודרך יצירתו:

מרדכי בק נולד באנגליה בשנת 1944, הוא עלה לישראל ב־1973 ומאז הוא יוצר בירושלים. בק פרסם עד כה שלושה ספרי הדפסים בנושאים תנ"כיים.

יצירותיו של בק שבערכת היצירות נוצרו במיוחד עבור התכנית "סיפורים בעלי ערך" בטכניקה של הדבקת חיתוכי נייר. בק מספר על הטכניקה: "טכניקה זו נראית אולי טכניקה פשוטה, אפילו פשטנית, אבל למעשה אין זה כך. מוגבלויותיה של טכניקה זו

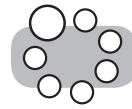
ברורות – יש בה צבעים וצורות אך אין בה גוונים ליצירת צללים וכדומה. יש ליצור את כל מרכיבי היצירה מהנייר החלק – להחליט אילו צורות עדיפות ואיך לשלב את הצבעים והצורות. יש לבנות את התמונה בידיעה שכל חלק עשוי לגרום לתזוזה של החלקים אחרים, עד שהכל מוכן להדבקה".

על היצירה:

בק: "ביצירה שלפנינו, אברם מוכרח להיפרד מאחיינו כדי לשמור על שלום, והוא עושה זאת בנימוס ובהבנה. השניים אמנם חייבים לחלק את ארצם ולהיפרד, אך אין להם כל צורך להתנתק זה מזה באופן אישי".

נקודות נוספות לדיון:

1. כיצד נפרדו אברם ולוט זה מזה על פי יצירה זו?
  2. מדוע בחר האמן לתאר את אברם ולוט כשהם אוחזים זה ביד זה?
  3. לאן פונות רגליהם של אברם ולוט? מדוע?
  4. כשהאמן סיים ליצור את היצירה הוא התבונן בה ואמר: "אברם מוכרח להיפרד מאחיינו כדי לשמור על שלום, והוא עושה זאת בנימוס ובהבנה. השניים אמנם חייבים לחלק את ארצם ולהיפרד, אך אין להם כל צורך להתנתק זה מזה באופן אישי". מה דעתכם על דברי האמן?
- דבריו של האמן על יצירתו מקבילים לחוויה שחווים ילדים המספרים על ציור שציירו.

מפגש סיכום

מומלץ לערוך מפגש לסיכום העיסוק בסיפור ובערך. מטרת הסיכום במליאה היא לאפשר למחנכת להאזין לילדים, ולילדים לשמוע זה את זה. תפקיד המחנכת כמנחה הוא לסכם את דברי הילדים תוך הרחבה, המשגה וקישור בין הרעיונות השונים. אפשר לסכם את הנושא בחידונים, במשחקים, בהצגות ובפנטומימה. כמו כן אפשר להקרין תצלומים או קטעי וידאו שצולמו במהלך העבודה על הסיפור והערך. לקראת מפגש הסיכום אפשר לערוך תצוגה המתעדת שלבים שונים בעבודה על הסיפור המקראי ועל הערך – תצלומים, עבודות של הילדים, ספרים, חפצים ועוד.

הצעה לשאלות מנחות לדין המסכם:

- « מי יכול לספר את הסיפור המקראי בקיצור? ניתן להציג את הסיפור בתאטרון בובות לשם החזרה.
- « מה הרגשתם או חשבתם כששמעתם את הסיפור?
- « האם היה בסיפור משהו קשה או לא נעים?
- « איזו דמות בסיפור עניינה אתכם במיוחד?
- « מה אנחנו יכולים ללמוד מהסיפור?
- « איזה שם ניתן לתת לסיפור?
- « איזה פתגם מתאים לסיפור? אפשר למצוא פתגם מתאים או להזמין את הילדים להמציא פתגם משלהם.
- « לאחר שסיפרנו את הסיפור, ציירנו, גזרנו, הצגנו, התבוננו ביצירות אמנות... (הזכירו את הפעילויות שנערכו בעקבות הסיפור והערך) – מאיזו פעילות נהניתם במיוחד?
- « בדיון זה רצוי להזכיר פסוקי מפתח ומושגים מרכזיים שנלמדו ולשלב היגדים, רעיונות ותובנות שהעלו הילדים במהלך העבודה.

קישורים

סיפורי מקרא נוספים המתארים דרכים שונות של התמודדות עם עימות או סכסוך הם למשל: הריב על הבארות בימי יצחק (בראשית), פרק כ"ו פסוקים י"ד-ל"ב), הפיוס של יעקב ועשו (בראשית, פרקים ל"ב ול"ג).

נושאים אחרים הנלמדים בכיתה וניתן לקשרם לסיפור ולערך שנלמדו: מים, בעלי חיים, חברות, משפחה, מריבות ומחלוקות, השלמה ופיוס.

יחידה שנייה

סיפורה של מרים קבלת אחריות

שמות, פרק ב' פסוקים ג'-ז'

ולא יכלה עוד הצפינו ותקח לו תבת גמא ותחמרה בחמר ובזפת ותשם בה את הילד ותשם בסוף על שפת היאר:
ותתצב אחתו מרחק לדעה מה יעשה לו: ותרד בת פרעה לרחץ על היאר ונערתיקה הלכת על יד היאר ותרא את התבה בתוך הסוף ותשלח את אמתה ותקחה:
ותפתח ותראהו את הילד והנה נער בכה ותחמל עליו ותאמר מילדי העברים זה:
ותאמר אחתו אל בת פרעה האלך וקראתי לך אשה מינקת מן העברית ותינק לך את הילד:

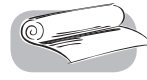
עיון בערך: קבלת אחריות

קבלת אחריות דורשת הבחנה בסיסית בין טוב לרע, יכולת לשאת בתוצאותיהם של מעשים ויכולת לדחות סיפוקים.

ניתן להבחין בשני "סוגים" של קבלת אחריות – קבלת אחריות שהיוזמה לה היא גורם חיצוני המטיל על האדם אחריות מסוימת, ואחריות שהאדם "לוקח" על עצמו מיוזמתו (בלשון הדיבור אנו נוטים להשתמש בביטוי "לקחת אחריות").

היפוכה של קבלת אחריות הוא התנערות מאחריות והתעלמות ממצוקה, וכן התחמקות מנשיאה בתוצאות מעשיך אם אינן נעימות.

סיפורה של מרים, אחות משה, הוא הזדמנות לדיון בקבלת אחריות כפי שהיא באה לידי ביטוי בחיי הילדים. שימו לב שבסיפור המקראי גילתה מרים אחריות בעת צרה במצב שהיה קיצוני וקיומי. לעומת זאת, העיסוק בנושא זה בכיתה יתמקד, ברוב המקרים, במצבים נורמליים שהילדים חווים בכל יום. חשוב לעודד את הילדים לקבל אחריות ההולמת את יכולתם, ולא לעודד אותם לאלטרואיזם שמשמעותו הקרבה והעדפת טובת הזולת על טובת עצמי.

מרים, בת עמרם ויוכבד, אחותם של משה ואהרן, אינה נזכרת בסיפורנו בשמה אלא בכינוי "אחותו". כינוי זה מרמז על זהותו של הגיבור האמיתי של הסיפור – משה. עם זאת קשה להתעלם מהתפקיד המכריע שניתן למרים בהתפתחות העלילה.

סיפורנו מתחיל בגזירתו האכזרית של פרעה (המזוהה עם המלך המצרי רעמסס השני), לעבדים העברים: **"כָּל הַבֶּן הַיְלֹוֹד הַיְאֹרָה תִּשְׁלִיכֶהוּ וְכָל הַבֵּת תַּחֲיוּן"**. תחת צו אָיוֹם זה נולד בן לאחת ממשפחות הלויים. אם הילד ראתה **"כִּי טוֹב הוּא"** והיא גידלה אותו בהסתר עד הגיעו לגיל שלושה חודשים: **"וַתַּצְפְּנֶהוּ שְׁלֹשָׁה יָרְחִים"**. בגיל שלושה חודשים נעשה קולו חזק יותר והוא היה זקוק למרחב גדול יותר ולכן **"וְלֹא יָכְלָה עוֹד הַצְּפִינוּ"**. בשלב זה נראה כאילו האם נענית לצו המלך ומביאה את התינוק אל היאור. אך בניגוד לצו המפורש להשליך את התינוקות לתוכו, היא מניחה אותו **"בַּסּוּף עַל שְׂפַת הַיְאֹר"**, בתוך תיבה שהכינה מענפי גומא (פפירוס) מצופה בחמר ובצפת כדי למנוע חדירה של מים. החמר הוא חומר טבעי אטום, בעל צבע חום-שחור המשמש לאיטום ולזיפות. לעומתו החומר, המוזכר בתחילת הסיפור על ישראל במצרים (שמות, פרק א' פסוק י"ד) הוא סוג של אדמה אדמדמה-חומה המשמשת להכנת לבנים. וכאן, "כדי שלא לסמוך על הנס, אך מתוך תקווה לנס" (כדברי הפרשן מ"ד קאסוטו) נכנסת לסיפור "אחותו". מרים מוצאת לעצמה מקום מרוחק מעט מן התיבה וניצבת שם: **"וַתַּתְּצֵב אֶחְתּוֹ, מֵרַחֵק לְדַעַה מֶה יַעֲשֶׂה לוֹ"**. נראה כי מידע לאקונוי זה מכיל בתוכו רבדים של רגשות שאינם באים לידי ביטוי כלל בסיפור שלנו – רגשותיה של האם שנאלצה להפקיר את תינוקה, תחושותיו של התינוק שנשאר פתאום לבדו וחרדתה של האחות שהוטל עליה (או שקיבלה על עצמה) תפקיד אחראי וקשה. רב הנסתר על הגלוי בסיפור המקראי, אפילו גילה של מרים אינו ידוע לנו. וכן – האם הלכה לשם מרצונה? מה קיוותה שיקרה? האם פחדה? האם הייתה לה "תכנית פעולה" שהכתיבה לה אִמָּה? והיכן היה אביו של התינוק?

למרבה האירוניה, דווקא בתו של המלך האכזר היא שמגלה חמלה כלפי התינוק – בת פרעה שירדה לרחוץ ביאור עם נערותיה ראתה את התיבה בתוך הסוף. היא שלחה את אמתה לקחת את התיבה וכשפתחה אותה ראתה שם תינוק בוכה. הנסיכה הבינה מיד שמדובר באחד מילדי העברים. בשלב זה נכנסה שוב מרים לתמונה והציעה לה להזמין אישה מינקת מן העבריות כדי שתיניק את הילד. זה היה הנוהג בימי קדם – תינוק שאמו לא יכלה, או לא רצתה, להיניקו נמסר לשפחת המשפחה או לאישה זרה שנשכרה במיוחד לשם כך. בת פרעה שמחה להצעה ומרים הביאה למקום את אמה, היא אמו של התינוק משה העתיד להנהיג את עם ישראל.

מרים נזכרת במקרא בשלושה הקשרים נוספים. שמה נזכר לאחר חציית ים סוף, שם היא מכונה נביאה. מרים הנביאה הנהיגה את הנשים שיצאו בתופים ובמחולות לאחר שעברו בני ישראל את ים סוף: **"וַתִּקַּח מִרְיָם הַנְּבִיאָה אֶחְתּוֹ אֶהָרֹן אֶת הַתֵּף בְּיָדָהּ וַתִּצְאֶן כָּל הַנָּשִׁים אַחֲרֶיהָ בַּתָּפִים וּבַמְּחֹלֹת"** (שמות, פרק ט"ו פסוק כ'). עוד נזכרת מרים בסיפור על צרעת מרים – מרים ואהרן דיברו במשה על אודות האישה הכושית אשר לקח, ולא נאמר מה דיברו. הם גם טענו כי גם הם נביאים וכי נבואתם אינה נופלת מנבואת משה (שמות, פרק י"ב פסוקים א'-ב'). על היותה ראש המדברים בוויכוח נענשת מרים בצרעת, ורק לאחר שמשה התפלל עליה היא נרפאת (שם, פסוקים י"ג-י"ג). מסורת אחרת נשמעת אולי מדברי הנביא מיכה המזכיר את שלושת האחים בנשימה אחת כשלוחי ה' לפני בני ישראל בעלותם ממצרים: **"וְאֶשְׁלַח לְפָנֶיךָ אֶת מֹשֶׁה אֶהָרֹן וּמִרְיָם"** (מיכה, פרק ו' פסוק ד').

דמותה של מרים, והאחריות שגילתה זכו לכבוד גדול ולהאדרה במדרשי חז"ל. אחד המדרשים מספר על השפעתה המכרעת של מרים על אביה. על פי מדרש זה היה עמרם, אביהם של מרים ומשה, מנהיגם של בני ישראל במצרים. כאשר גזר פרעה את גזירתו אמר עמרם: "ולריק ישראל שוכב את אשתו?" וגירש את אשתו. עמדו אחריו כל הגברים העברים וגירשו את נשותיהן. אמרה לו בתו: "אבא, גזרתך קשה משל פרעה. פרעה לא גזר אלא על הזכרים, ואתה גזרת על הזכרים ועל הנקבות. פרעה הרשע, ספק גזרתו קיימת, אבל אתה צדיק וגזרתך מתקיימת". קיבל עמרם את ביקורתה של בתו, והחזיר את אשתו. עמדו כל הגברים והחזירו גם הם את נשותיהן. (על פי שמות רבה, פרשה א, סימן יג).

כך מוסיף המדרש ומעצים את השפעתה של מרים – לא רק את אחיה הצעיר הצילה מרים, אלא את עתידו של עם ישראל כולו.

לקראת הסיפור

שיחה:

האם שמעתם אי פעם על מרים ומשה?

האם אתם מכירים את הסיפור על מרים ששמרה על אחיה התינוק?
מטרת השאלות היא לאפשר לילדים לבטא ידע מוקדם על הדמויות ועל עלילת הסיפור.

ראויה לקראת:

כדי להבהיר לילדים את הרקע לסיפור רצוי לעסוק במושגים אלה:
פרעה, סוף, תיבה, נהר היאור (הנילוס), גומא, חמר וזפת.

את הלימוד ניתן להעשיר בתמונות מתוך ספרים או מן האינטרנט, בשקופיות ובסרטים, כל זאת כדי להמחיש לילדים היבטים שונים של החיים במצרים הקדומה.
העיסוק במושגים הקשורים בהכנת התיבה ובמקום הנחתה – "בסוף על שפת הַיָּאֵר" (שמות, פרק ב' פסוק ג'), עשוי לסייע בהפחתת המתח העלול להיווצר בעקבות שמיעת הסיפור. הסיפור המקראי מציין במפורש שיוכבד הניחה את התיבה ובה התינוק בסוף שהגן עליה ולא בנהר.

"וַתַּצֵּב אַחַתָּו מֵרַחֵק"¹ – סְפוּרָה שֶׁל מְרִים

בגֶשֶׁן אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם גָּרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. פְּרַעָה, מֶלֶךְ מִצְרַיִם, רָאָה שֶׁלְּבַנֵּי יִשְׂרָאֵל נֹלְדִים יְלָדִים רַבִּים וְחֹשֶׁשׁ שֶׁבְּנֵי יִשְׂרָאֵל יִצְטָרְפוּ לְאוֹיְבָיו וְיִלְחַמוּ בוֹ. לָכֵן הוּא גָזַר עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל גְּזֵרוֹת קָשׁוֹת חֲדָשׁוֹת. פְּרַעָה צִוָּה עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַעֲבֹד עֲבוֹדַת פֶּרֶד, עֲבוֹדָה קָשָׁה לְלֹא הַפְּסָקָה – לְהַכִּין לְבָנִים וּלְבָנוֹת לְמִצְרַיִם עֲרִים חֲדָשׁוֹת. עוֹד צִוָּה פְּרַעָה לְהַמִּית כָּל בֶּן תֵּינוֹק מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל, כָּל הַבֶּן הַיְלֹוֹד הַיְאֻדָּה תִּשְׁלִיכֵהוּ וְכָל הַבַּת תִּחְיֶינָה.

בְּמִצְרַיִם זֹרֵם הַיְאֹוֹר – נְהַר הַנִּילוֹס הַגָּדוֹל וְהָרַחֵב. מִי הַיְאֹוֹר טוֹבִים. הַמִּצְרַיִם שׁוֹתִים אֶת מִי הַיְאֹוֹר וּמִשְׁקִים בָּהֶם אֶת שְׂדוֹתֵיהֶם. בְּעֶבֶר נְהַגוּ הַמִּצְרַיִם לְהִתְרַחֵץ בַּיְאֹוֹר וּלְכַבֵּס בוֹ אֶת בְּגָדֵיהֶם. עַל שֵׁפֶת הַיְאֹוֹר גְּדִלִים צִמְחֵי סוּף גְּבוּהִים וְצִפּוּפִים, מֵאֲחֹזְרֵיהֶם הִסְתַּתְּרָה עֲלֵמָה צְעִירָה, שָׁמָּה הָיָה מְרִים, בְּתָם שֶׁל יוֹכָבֵד וְעַמְרָם. מְרִים שָׁמְרָה עַל תַּבַּת גִּמְאָה קִטְנָה שֶׁהִסְתַּתְּרָה בֵּין צִמְחֵי הַסוּף. הִיא לֹא הִסְתִּירָה אֶת עֵינָהּ מֵהַתְּבָה. כִּפְמָה רָצְתָה לְגִשֵּׁת אֶל הַתְּבָה, לְפַתֵּחַ אוֹתָהּ וּלְחַבֵּק אֶת הַתֵּינוֹק שֶׁבְּתוֹכָהּ. הַתֵּינוֹק שֶׁבְּתְּבָהּ הָיָה אַחִיהָ הַקָּטָן.

מְרִים נִזְנְרָה בְּשִׁמְחָה גְּדוֹלָה שֶׁהִיָּתָה בְּמִשְׁפָּחָה כְּשֶׁנֹּלַד אַחִיהָ – שִׁמְחָה מֵהוּלָה בְּדֹאָגָה. כִּפְמָה נִחְמַד הָיָה הַתֵּינוֹק, כִּפְמָה קִטְנוֹת הָיוּ יָדָיו וְרַגְלָיו. חָלְפוּ עֲבְרוּ שְׁלֹשָׁה חֲדָשִׁים, הַתֵּינוֹק הַקָּטָן גָּדַל מֵעַט, יוֹכָבֵד אָמְרוּ הַבֵּינָה שֶׁלֹּא תוֹנֵל עוֹד לְהַצְפִּינוּ (לְהִסְתִּיר אוֹתוֹ) בְּבֵיתָם, שָׁמָּה יִגְלוּ אוֹתוֹ הַמִּצְרַיִם. לִקְחָהּ יוֹכָבֵד תְּבָה, קִפְסָה עֲשׂוּיָה גִמְאָה, צִפְתָּה אֶת הַתְּבָה בְּחִמּוֹר וּבְזָפֶת כְּדִי שֶׁלֹּא יִחְדְּרוּ הַמַּיִם פְּנִימָה, שָׁמָּה אֶת הַתֵּינוֹק בְּתְּבָהּ, וְאֶת הַתְּבָה הַנִּיחָה בְּסוּף עַל שֵׁפֶת הַיְאֹוֹר. וַתַּצֵּב אַחַתָּו מֵרַחֵק לְדַעָה מַה יַעֲשֶׂה לוֹ. מֵאֲחֹזְרֵי הַסוּף הִסְתַּתְּרָה מְרִים כְּדִי לִשְׁמֹר עַל אַחִיהָ הַתֵּינוֹק. הִיא רָצְתָה לְדַעַת מַה יַעֲלֶה בְּגוּרְלוֹ.

שָׁרָר שִׁקֵט. הַרוּחַ נִשְׁבָּה בְּצִמְחִים שֶׁעַל שֵׁפֶת הַיְאֹוֹר, הַמַּיִם זָרְמוּ בְּנֶהַר, הַצִּפּוּרִים צִיְצוּ. הָיָה חֶם מְאֹד וּמְרִים נִצְבָּה מֵרַחֹק, אוֹלֵי הִיא הִתְפַּלְלָה בְּלִבָּהּ² – שָׂרֵק לֹא יִהְיֶה רָעֵב, שָׂרֵק לֹא יִתְעוֹרֵר, שָׂרֵק לֹא יִבְכֶּה.

לְפַתֵּעַ נִשְׁמַעוּ קוֹלוֹת עֲלִיזִים מֵרַחֹק, הַקּוֹלוֹת הִלְכוּ וְקָרְבוּ אֶל שֵׁפֶת הַיְאֹוֹר. מְרִים הִזְדַּקְפָּה מֵעַט וְנִסְתָּה לְהַצִּיץ בֵּין צִמְחֵי הַסוּף מִבְּלִי לְהִרְאוֹת. הִיא שָׁמְעָה כְּטַעֵי שִׁיחָה עֲלִיזָה, פְּטוּטִים וְצִחֹק. פָּחַד נָפַל עָלֶיהָ, מִי הֵם הַבָּאִים? הֵם יִגְלוּ אֶת הַתְּבָה? אוֹלֵי הַתְּבָה אֵינָה מִסְתַּתֶּרֶת הֵיטֵב?

בְּתוֹ שֶׁל פְּרַעָה, הִיא זֹו שֶׁקָּרְבָה וּבָאָה, מְלוּנָה בְּנַעֲרוֹתֶיהָ – הַמִּשְׁרָתוֹת שֶׁלָּהּ. בַּת פְּרַעָה צְעָדָה בְּרֹאשׁ וְנַעֲרוֹתֶיהָ לְצַדָּהּ, מְנוֹפְפוֹת בְּעֲלֵי דָקָל גְּדוֹלִים כְּדִי לְצַנֵּן אֶת גְּבִירָתוֹ. לְבָהּ שֶׁל מְרִים פָּעַם בְּמֵהִירוֹת, בַּת פְּרַעָה הִלְכָה וְקָרְבָה אֶל הַמַּיִם.³

1. ניתן לספר את הסיפור גם ללא ציון שמות הגיבורים, ברוח המקור המקראי.
2. מה לדעתכם ביקשה מרים בלבה?
3. ממה חששה מרים?

בת פרעה טבלה במים ונערותיה הלכו על שפת היאור כדי לשמר על גבירתן. פתאום נשמעה התיפחות חלושה. בת המלך נעצרה, הבכי פסק ומרים נשמה לרוחה. ושוב נשמעה התיפחות חלושה, ואחריה בכי של תינוק. הבכי הלך וגבר. בת פרעה הסתה את אזנה, נסתה להבחין מאין עולה הקול. להפתעתה הבחינה בת פרעה בתבה, מסתרת היטב בין צמחי הסוף שעל שפת היאור.

בתו של המלך פרעה לא נגשה בעצמה אל התבה, שמא ישרטו הצמחים את עורה העדין. שמא יכאיבו חלוקי הנחל לכפות רגליה. היא שלחה את אחת מנערותיה להוציא את התבה ממקומה, ותרא את התבה בתוך הסוף ותשלח את אמתה ותקחה.

מרים דאגה מאוד. היא ראתה כיצד מובאת תבת הגמא אל בת המלך, ותפתח ותראה את הילד והנה נער בכה. בת פרעה הוציאה מתוך התבה תינוק קטן שהמשיך לבכות ללא הפסקה. "מדוע נמצא תינוק כה קטן בתבה על שפת היאור?" שאלו הנערות, "מילדי העברים זה", אמרה בת פרעה. מרים הבינה שעליה לפעל במהירות! "בזריות יצאה מרים ממקום מחבואה ובאמץ רב נגשה הישר אל בת המלך והציעה לה: "האלך וקראתי לך אשה מינקת מן העברית ותינק לך את הילד?"

"כן! בודאי!" שמחה בת פרעה. היא נשאה את התינוק בידיה ונסתה להרגיע אותו, היא רחמה על התינוק הרעב הבוכה ללא הפסקה, "לכי!" חזרה וזרזה את מרים. מרים רצה במהירות במעלה השביל וקראה לאמה. כשחזרה מרים עם יוכבד אל שפת היאור, מסרה בת פרעה את התינוק ליוכבד.⁴ יוכבד הרימה את התינוק הקטן בידיה והבכי פסק מיד. הילד נרגע לגמרי, הוא שמח לחזור אל אמו. ראתה זאת בת פרעה ובקשה מיוכבד להמשיך לטפל בילד עד שיגדל, ואף הציעה לשלם לה על כך. מרים ויוכבד לקחו את התינוק לביתן. הו טפלו בו ושמרו עליו, וכשגדל הביאו אותו אל בית המלך, אל בת פרעה ויהי לה לבן. בת פרעה קראה לילד משה - כי מן המים משיתהו.⁵ כך נצל משה מן הגזרה הקשה של פרעה. משה גדל בבית פרעה וכאשר היה לאיש, נשלח במצות אלהים להוציא את בני ישראל ממצרים.

4. במה יכולה הייתה מרים לעזור לאחיה הקטן במצב שנוצר?

5. איך הרגישו יוכבד, מרים והתינוק ברגע זה?

6. מדוע הוציאה בת פרעה את משה מן הסוף? מדוע בחרה לטפל בו ולגדל אותו כאילו היה בנה?

המקור המקראי

שמות, פרק א' פסוק כ"ב

וַיְצַו פְּרַעֲה לְכָל עַמּוֹ לֵאמֹר כָּל הַבֶּן הַיְלֹוד הַיִּאֲדָה תִשְׁלִיכֶהוּ וְכָל הַבַּת תַּחְיֶינָה:

שמות, פרק ב' פסוקים א'-י

וַיֵּלֶךְ אִישׁ מִבֵּית לְוִי וַיִּקַּח אֶת בַּת לְוִי: וַתְּהַר הָאִשָּׁה וַתֵּלֶד בֶּן וַתֵּרֶא אֹתוֹ כִּי טוֹב הוּא וַתַּצְפְּנֶהוּ שְׁלֹשָׁה יָרְחִים: וְלֹא יָכְלָה עוֹד הַצִּפְנִינוּ וַתִּקַּח לוֹ תִּבְתָּ גַמָּא וַתַּחְמְרָה בַּחֲמֹר וּבְזָפֹת וַתִּשֶׂם בָּהּ אֶת הַיֶּלֶד וַתִּשֶׂם בְּסוּף עַל שֵׁפֶת הַיָּאֵר: וַתַּתְּצַב אַחֲתוֹ מֵרְחֹק לְדַעַה מַה יַעֲשֶׂה לוֹ: וַתֵּרֶד בַּת פְּרַעֲה לְרַחֵץ עַל הַיָּאֵר וַנְעַרְתִּיהָ הִלְכַת עַל יַד הַיָּאֵר וַתֵּרֶא אֶת הַתִּבָּה בַּתוֹךְ הַסּוּף וַתִּשְׁלַח אֶת אִמָּתָהּ וַתִּקְחָהּ: וַתִּפְתַּח וַתֵּרֶא אֹת הַיֶּלֶד וְהִנֵּה נֶעֱרַב בְּכַהּ וַתַּחֲמַל עָלָיו וַתֹּאמֶר מִיִּלְדֵי הָעִבְרִים זֶה: וַתֹּאמֶר אַחֲתוֹ אֵל בַּת פְּרַעֲה הַאֵלֶךְ וַקְרָאתִי לָךְ אִשָּׁה מִיִּנְקַת מִן הָעִבְרִית וַתִּינַק לָךְ אֶת הַיֶּלֶד: וַתֹּאמֶר לָהּ בַּת פְּרַעֲה לְכִי וַתֵּלֶד הָעֵלְמָה וַתִּקְרָא אֶת אִם הַיֶּלֶד: וַתֹּאמֶר לָהּ בַּת פְּרַעֲה הִילִיכִי אֶת הַיֶּלֶד הַזֶּה וְהִינַקְהוּ לִי וְאֲנִי אֲתֵן אֶת שְׂכָרְךָ וַתִּקַּח הָאִשָּׁה הַיֶּלֶד וַתִּנְקֶהוּ: וַיַּגְדֵּל הַיֶּלֶד וַתִּבְאֶהוּ לְבַת פְּרַעֲה וַיְהִי לָהּ לְבֵן וַתִּקְרָא שְׁמוֹ מֹשֶׁה וַתֹּאמֶר כִּי מִן הַמַּיִם מִשִּׁיתָהוּ:

בעקבות הסיפור

1. דיון בקבוצות קטנות

התמקדות בסיפור:

« סיפור בקיצור » – בקשו מכמה ילדים לספר בקצרה את סיפורה של מרים. ניתן לבקש מאחד הילדים להתחיל בסיפור, מהשני להמשיך וכך הלאה.

« מה חשבתם או הרגשתם בזמן ההאזנה לסיפור? »

« מה עשתה מרים לאחר שיוכבד שמה את התיבה בסוף על שפת היאור? מדוע עמדה מרים מרחוק? מה חשבה? כיצד הרגישה? »

חשוב להדגיש שיוכבד שמה את התיבה במקום בטוח יחסית – בסוף שעל שפת הנהר. חשוב לאפשר לילדים להביע דעות שונות כלפי המעשה של מרים, מעשה שהיה בו גם קושי (להתמיד במשימה) וגם סיכון.

« האם לדעתכם הייתה מרים שומרת על התינוק גם אילו לא היה אחיה? כלפי מי אנו חשים יותר אחריות – בני משפחה, חברים, אנשים זרים? »

« על מה לדעתכם שוחחו יוכבד ומרים כשחזרו הביתה עם התינוק? »

התמקדות בחיי הילדים:

- « האם הרגשתם אי פעם שאתם בצרה? (הלכתם לאיבוד, הציקו לכם...) האם מישהו עזר לכם? מי זה היה? מה הרגשתם? האם עזרתם אי פעם לאח או לחבר בעת צרה?
- « האם התלבטתם אי פעם בין גילויי אכפתיות וקבלת אחריות לבין התעלמות והתנערות מאחריות? אפשר לתאר מצבים כגון: ראינו חתול קטן שטיפס על העץ ולא ידע איך לרדת ממנו...
- « למה חשוב לגלות אחריות? מה אנו מרגישים כשאנו מקבלים על עצמנו אחריות? לעתים אנו חשים סמכות, כוח לפעול וחמלה כלפי האחר.
- « האם קרה אי פעם שהטילו עליכם אחריות והיה לכם קשה לעמוד במשימה? מה הרגשתם?
- « האם אפשר לגלות אחריות גם כלפי הסביבה החומרית? אפשר לתאר מצבים שיש בהם פגיעה באיכות הסביבה או ברכוש, פגיעה שניתן לתקנה באמצעות גילויי אחריות, כגון: לסגור ברז מטפטף כדי למנוע הצפה וכדי לחסוך במים.
- « אפשר לעסוק גם ביחס לבעלי חיים, כגון בצורך להחזיר בעל חיים לבית גידולו הטבעי לאחר ש"התארח" בכיתה.

2. מפגש עם יצירות ספרות

ביצירה "עלילות מיקי מהו" מאת אברהם שלונסקי, מופיע דו־שיח בנושא אחריות. השיר מזמן שיחה על אחריות, שיחה שיש בה גם הומור.

מתוך: עלילות מיקי מהו

שוב שואלת פט:	אולי אוכל
ועכשו אמור לי, פוט:	להסביר זאת במשל:
מהו פשר אחריות?	אם במכנסיו של פוט
	כל הנפתורים קפוט, -
שוב משיב פוט:	אז ירגיש גם גלם־איש,
"אחריות" - שואלת פט?	שהעסק עסק בישי!
גם־כן שאלה טפשית!	אך הנה נפתור אחד
"אחריות" - זה... איך לומר?...	על־פי נס נשאר לבד, -
"אחריות" - זה... מין דבר...	אז עליו האחריות
ש... אשר...	בעד מכנסיו של פוט!

מתוך: אברהם שלונסקי, עלילות מיקי מהו, ספרית פועלים, הקיבוץ הארצי השומר הצעיר, תל אביב 1967, עמ' 138-139.

השיר "הכלבה שלי" מזמן שיחה על הקושי שבקבלת אחריות במצבים יומיומיים המוכרים לילדים.

הכלבה שלי / אביגיל פלד

"בטח!" ענייתי מייד בלי הסוס
כשאבא בקש שאוציא אותה כל בקר.
בלי לזכר את השמש והילקוט העמוס
וכמה כל זה יעלה לי ביקר.

"כמובו!" השבתי לאמא ששאלה
אם אתמיד לקחתה לטיול של ערבית,
הצהרתי שמלה שלי זו מלה
אעמד בה בגשם או ברוח שרבית.

אד בעת שנוקי שלי היא סוף סוף
שכחתי את כל הבטחות העבר,
מעדיף כאן לשבת מביט על הנוף
להגיד שוב לאמא רק "תכף" ו"כבר".

ובכל זאת בשוף אני קם ויוצא
ולא, לא רק בגלל שמלה זו מלה,
זה כשנוש בזנבה האוהב ורוצה
שגורם לי לזוז ולצאת לפעלה.

הסיפור "הגיבור הקטן מהרלם" הוא סיפור על אחריות ויוזמה. יש להדגיש כי זהו אינו סיפור על אירוע שגרתי, ולכן חשוב לא להעצים את פרטי הסיפור אלא את הרעיון ואת הערך הטמונים בו. חשוב להדגיש בפני הילדים כי זהו סיפור על מקרה מיוחד, כדי לא לעודד אלטרואיזם מוגזם שאינו מותאם ליכולתם של הילדים הצעירים. לאחר השמעת הסיפור חשוב לשוחח עם הילדים על מצבים מוכרים ויומיומיים שבהם הם יכולים לגלות אחריות ויוזמה בהתאם לגילם.

הגיבור הקטן מהרלם / סיפור עם הולנדי

היה הייתה בהולנד עיירת דייגים קטנה ויפהפיה בשם הרלם, אשר סכר הגן עליה מפני מי הים. בבוקר חורפי אחד טיילו שני אחים מן העיירה לאורך הסכר, טיפסו על הסכר וישבו לנוח. הם התבוננו בגלים הגדולים הנשברים אל הסכר ובציפורים המעופפות ממעל. לפתע קרא האח הצעיר: "הנס, הסתכל למטה! אני רואה חור קטן בסכר, מטפטפים דרכו מים". "איפה?" שאל הנס, האח הגדול. הביט הנס בחור ופניו החווירו. הוא ראה חור קטן בסכר. הוא מיהר והחליק למטה בדק את גודל החור וקרא: "אבוי! אם המים ירחיבו את החור, אסון יקרה – הסכר יפרץ והמים יציפו את העיר". בינתיים הפכו הטיפות לזרם דקיק והחור הלך והתרחב. פתאום צץ רעיון בראשו של הנס, הוא תחב את אצבעו לתוך החור וסתם אותו. אחר כך אמר לאחיו הקטן: "יאן, רוץ לעיר והגד לאנשים שיש חור בסכר". רץ יאן בכל כוחותיו וצעק לאנשי העיר: "הצילו! יש חור בסכר, הצילו!" והנס? הוא עמד ולא זז ממקומו, כשאצבעו נעוצה בסכר והמים מתיזים קצף על ראשו. הנס רצה להוציא את האצבע, אך ידע שאם יוציאה, המים יפרצו והסכר יתמוטט. כל דקה נמשכה כשעה, והנה מרחוק נראו האנשים רצים לעברו של הנס כשבידיהם שקי חול וכלי עבודה. "הצללת את העיר!" קראו בשמחה, "החזק מעמד, כבר אנו סותמים את החור". הם הוציאו את הנס מן המים קפוא ורועד, והניחו במהירות שק של חול ועוד שק של חול עד שיצרו חומה גבוהה שסתמה את הפרצה וחזקה את הסכר. מאז קראו כולם להנס "הגיבור הקטן מהרלם". ומאז ועד היום מסופרת לילדי הולנד האגדה על הנס הקטן שהציל את העיר.

3. פעילות יצירה 🍌

« אפשר להציע לילדים לכתוב או לצייר מכתב למרים: אילו יכולתם לשלוח מכתב למרים, מה הייתם כותבים או מציירים בו? »

« אפשר להשתמש ב"עולם הקטן" (שולחן חול) כדי לעצב את הסביבה שהסיפור המקראי מתרחש בה: את היאור ואת הסוף על שפת הנהר. את הדמויות (בת פרעה ונערותיה, יוכבד, מרים ומשה) אפשר ליצור במגוון חומרים ולעצב עבורן תלבושות ואביזרים מתאימים. »

4. פאזיטות דרמה 🐾

משחק תפקידים: בקשו מכמה ילדים לנסות "להיכנס לנעליה" של מרים העומדת על שפת היאור: מה היא עושה? (שרה שיר ערש, מתפללת, מתבוננת לצדדים), מה היא אומרת לעצמה?

המחזת הסיפור: אפשר לחלק את הסיפור לשלוש תמונות ולעצב שלוש תפאורות שונות: ביתם של עמרם ויוכבד, שפת היאור ובית המלוכה. אפשר לחלק את הכיתה לשלוש קבוצות שיציגו את שלושת חלקי הסיפור.

5. עשייה ערכית 🐾

אפשר לעודד פעולות שיש בהן מרכיב של קבלת אחריות לאורך זמן, כמו טיפוח חצר הכיתה (ניקיון וגינון), טיפוח קשר עם חבר חולה וכדומה.

אפשר לחלק את הכיתה לקבוצות משימה, על פי בחירת הילדים, או לערוך הצבעה לבחירת משימה משותפת אחת לכל הכיתה.

כמו כן, ניתן להציע להורים וילדים לבחור משימה (אחת מתוך כמה אפשרויות) שיש בה גילוי אחריות כלפי הקהילה, כמו: איסוף ספרים וצעצועים לנזקקים וכדומה.

6. פאזיטות לשונית 🐾

לפניכם כמה פסוקים מן הסיפור המקראי ששובצו בתוך הסיפור המעובד. מומלץ להדגיש אותם במהלך קריאת הסיפור.

שמות, פרק ב' פסוק ד':

"והתעצב אהתו מרחק לדעה מה יעשה לו".

שם, פסוק י':

"ותקרא שמו משה ותאמר כי מן המים משיתהו".

הצעות לשימוש בפסוקים או בביטויים מתוכם כדי שיהפכו לחלק משפת הילדים:

« שבצו את הביטויים בשפתכם במידת האפשר.

« כתבו באותיות גדולות וחלולות את אחד הביטויים. הילדים יוכלו לעטר ולקשט אותו בצביעה, בהדבקה וכדומה. תלו את הביטוי המקושט על "לוח הסיפור" או במקום אחר בכיתה.

« הילדים יציירו ביטוי שבחרו, או לחלופין יבחרו ביטוי או פסוק מתאים לציור שציירו.
« הילדים יציגו ביטוי שבחרו, יוסיפו לו משפטים משלהם ויספרו את הסיפור בשיבוץ הביטוי או הפסוק.

« קבוצת ילדים תציג את אחד הביטויים בפנטומימה, וילדי הכיתה ינחשו מהו הביטוי.

חשוב להמשיך ולהשתמש בביטויים גם כאשר מסיימים ללמוד את הסיפור. כדאי לאגד את הביטויים והפסוקים המאוירים באלבום שיישאר לעיון בספריית הכיתה.

נוסף על כך אפשר לעסוק במילה "אחריות". ניתן לכתוב את המילה על הלוח, להצביע על כך שהיא מכילה בתוכה את המילה "אחר", ולדון בקשר הסמנטי (=קשר של משמעות) שביניהן.

7. מפגש עם יצירות אמנות 🐾

בערכת יצירות האמנות שש יצירות העוסקות בסיפורם של מרים ומשה התינוק. היצירות מתארות רגעים שונים בסיפור המקראי. ניתן להציג בפני הילדים יצירה אחת או יותר, על פי שיקול דעתכן. לפניכן נקודות לדיון בשעת ההתבוננות ביצירות אמנות המתאימות לכל היצירות. בחרו מנקודות אלה את המתאימות לכן בסדר הרצוי לכן, על פי הזמן העומד לרשותכן, יכולות התלמידים, אופי היצירה וכו'.

לאחר תיאורה הקצר של היצירה תמצאו בחלק מהיצירות כמה **נקודות נוספות לדיון** המתאימות ליצירה המסוימת בלבד.

תיאור היצירות במדריך מובא על פי הסדר הכרונולוגי של יצירתן.

נקודות לדיון בשעת ההתבוננות ביצירות האמנות:

1. הבעת רשמים ראשונים על היצירה.
2. דיון במאפיינים השונים של היצירה: טכניקה, צבעים, צורות, פרופורציות, דמויות ורקע.
3. דיון בדמויות המתוארות ביצירה: תנוחות גוף, לבוש, הבעות פנים, יחס הדמויות זו אל זו.
4. פיתוח חשיבה יצירתית: מה מרגישות הדמויות בציור? מה הן חושבות? מה אומרות הדמויות זו לזו?
5. השוואת היצירה לסיפור המקראי: מה מן המסופר במקרא בחר האמן לתאר? מה הדגיש ומה השמיט?
6. הצעת שמות ליצירה ודיון בשם שהאמן נתן לה.
7. הצגת שם האמן ומידע רלוונטי עליו.
8. השוואה בין יצירות שונות המתארות סיפור מקראי אחד.

5. מציאת משה בתיבה

אמנות אתיופית נוצרית עממית

על היצירה:

ציורי התנ"ך באתיופיה צוירו רק בידי נוצרים. לפנינו ציור על קלף שנקנה באחד השווקים באתיופיה במאה העשרים. זוהי אמנות עממית ולכן לא ידוע לנו מי צייר את הציור ומתי. באתיופיה

נפוצה התופעה של העתקת ציורים בנושאים תנ"כיים מציורי קיר בכנסיות, מכתבי יד או מלוחות עץ מציורים (איקונות) שהוסרו ממקומם המקורי. היצירה שלפנינו הועתקה ככל הנראה ממקור מימי הביניים.

סגנון הציור נאיבי וסכימתי. אין בציור עומק ולא תנועה טבעית של העצמים. קפלי הבגד וגלי הים אינם זורמים בטבעיות. הפרופורציות של הדמויות מעוותות – הראשים גדולים, העיניים בולטות במיוחד והדמויות נמוכות. קווי המתאר בולטים, דבר התורם לשטיחות הציור.

במרכז הציור ניצבת התיבה ובה משה התינוק. מעליה עומדת נערה, אמתה של בת פרעה, שנשלחה להוציא את התיבה ממי הנהר (שימו לב שעל פי ציור זה, להבדיל מפשט הסיפור המקראי, הונחה התיבה ביאור ולא בסוף!). משמאל לתיבה עומדת בת פרעה עטויה בגלימה. מאחוריה עומדות שתי נערות נוספות. מימין לתיבה עומדת מרים, מביטה בתיבה בדאגה. ברגע זה היא כנראה מציעה: **"הֲאֵלֶּךְ וְקִרְאתִי לְךָ אִשָּׁה מִיִּנְקַת מִן הָעֵבְרִית וְתִינַק לְךָ אֶת הַיֶּלֶד?"** הנערה העומדת מעל לתיבה שולחת מבט אל בת פרעה בציפייה לדעת מה תהיה תשובתה. מבטה מעצים את הרגע המתואר בציור: רגע השאלה הגורלית.

6. אם משה

שמעון סולומון

1860

על האמן:

שמעון סולומון (1840-1905) נולד למשפחה יהודית בלונדון. בשנת 1856 הוא החל את לימודיו באקדמיה המלכותית. כבר בשלב מוקדם של הקריירה שלו התחבר לאגודת אמנים אנגליים שכונתה "אחוות הפרה־רפאליטים". אגודה זו העריצה את האמנות הפשוטה של תחילת המאה החמש־עשרה (הרנסנס המוקדם) ויצאה כנגד הסגנון התאטרלי ההדור שפיתח הצייר רפאל. שמעון סולומון, כיתר חבריו, צייר רק נושאים "רציניים" – בדרך כלל נושאים דתיים או רומנטיים.

על היצירה:

במרכז הציור עומדת יוכבד האוחזת בבנה התינוק. לצדה עומדת מרים אוחזת בתיבה הריקה. הרגע המתואר הוא הוצאת משה ממחבואו בבית אל היאור, שם יוצפן בתוך התיבה. האם ובתה נראות מאוחדות במעשה. חלקה של מרים מובע בכך שהיא נושאת את התיבה הריקה. פניהן של יוכבד ומרים ממוקדות במשה והן מביעות דאגה וציפייה. הדמויות מוארות על רקע חלל הבית החשוך על מנת להעצים את החוויה. אור בוקע מן החלון שברקע והוא

מסמל את התקווה לעתיד טוב יותר. היונים שעל אדן החלון עומדות מתחת לכלי מיתר בצורת קשת העשוי מקרן של בעל חיים, רמז לכך שצפוי למשה "סוף טוב", כמו סופו של סיפור תיבת נוח.

נקודות נוספות לדיון:

1. מהו תפקידה של מרים על פי הציור שלפנינו?
2. מה צייר הצייר על אדן החלון? מה מזכירות לנו הקשת והיונים? מדוע רצה האמן להזכיר את סיפור המבול?

7. "ותשם בה את הילד ותשם בסוף על

שפת היאור" (שמות, פרק ב' פסוק ג')

אבל פן

מתוך: תמונות התנ"ך, ירושלים, 1923

על האמן:

אבל פן (1883-1963) נולד ברוסיה הלבנה וכבר בגיל צעיר החליט לבחור בקריירה של אמן. כשפרצו פרעות קישינב בפסח 1903 נסע לתעד בציור את רדיפות היהודים. זו הייתה התחלתו של מפעל תיעוד מתמשך של הגורל היהודי. ב־1903 היגר פן לפריז גם שם צייר נושאים מחיי היהודים, וכמעט בכולם הדגיש את עליבותם של חיים אלה. בצד העיסוק ברישומי גורל היהודים עסק פן גם ברישום

הומוריסטי. אבן דרך בהתפתחותו האמנותית הייתה פעילותו בעיתונות המצוירת הצרפתית כמאייר הומוריסטי ולעתים פוליטי. בשנת 1920 עלה פן לארץ ישראל והחל ללמד בבצלאל. על שינוי סגנונו האמנותי מאז הגיעו ארצה כתב פן בשנת 1941: "באה תמורה בתפיסתי את העניינים מאז השתקעתי בירושלים ומאז החילותי במעשה יצירה בנושאי התנ"ך... ההווי הרוסי והצרפתי אין להם ולחיי התנ"ך וצבעיהם... ולא כלום".

גיבורי המקרא מוצגים בציוריו כטיפוסים מזרחיים בני זמנו. בנוסף לכך, סגנון יצירתו רומנטי, תאטרלי ודרמטי – בהתאם לדרך שבה תפסה הבורגנות האירופית את המזרח. פן נחשב לאמן היהודי הראשון שהתנ"ך עמד במרכז יצירתו. המבקרים הדגישו שפן השכיל להבין כיהודי "את חצאי המילים, את בין המילים, את המדרשים ואת בין השיטין" ולכן היה יכול למסור תיאור מורכב יותר, אנושי יותר, וכביכול אישי יותר של גיבורי התנ"ך. את סדרת ציורי התנ"ך יצר פן בטכניקה של הדפס אבן (ליטוגרפיה). הוא המשיך לצייר נושאים תנ"כיים עד יומו האחרון.

על היצירה:

האירוע המתואר בציור שלפנינו הוא רגע הכנסתו של משה לתיבה. האירוע דרמטי מאוד והוא מתואר בסגנון הבעתי-תאטרלי. במרכז הציור עומדת יוכבד האוחזת בבנה התינוק, לרגליה כורעת בתה מרים. תנוחתה של מרים אינה יציבה, נראה כאילו היא נמצאת במהלך תנועה המתנגדת לעצם המעשה. פניה של מרים מביעות חרדה והיא אינה משלימה עם גורל אחיה. אמה, לעומת זאת, מפגינה עצבות עמוקה ושקטה. נראה שיוכבד השלימה עם המעשה והיא עומדת, ברגע זה ממש, להכניס את בנה לתיבה מרופדת בד. הצמחייה המועטת רומזת למקום הנחת התיבה בסוף. אחיזתה של יוכבד את משה היא ספק מחבקת ומגוננת, ספק מרחיקה. הדמויות מעוצבות כדמויות מזרחיות, בדומה לכל הדמויות בציורי התנ"ך של אבל פן.

8. הצלת משה

מארק שאגאל

1931

על האמן:

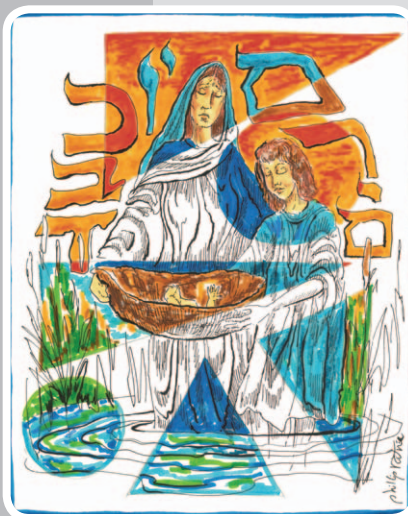
מארק שאגאל (1887-1985) נולד בעיירה ויטבסק שברוסיה וחי בצרפת. הוא נחשב לצייר היהודי הגדול בכל הזמנים. סגנון הציור שלו הושפע רבות מהזרם הקוביסטי וציריו מתאפיינים גם בעולם סוריאליסטי של דמיון, זיכרונות וחלומות. הוא הרבה לצייר את זיכרונות ילדותו ואת הווי החיים בעיירה היהודית במזרח אירופה. בשנות השלושים החל לצייר סדרת ציורי תנ"ך; מפעל זה התעכב בשל מלחמת העולם השנייה והתחדש בשנת 1948. בציורי התנ"ך של שאגאל ניכרים דמיון וחדשנות מחד גיסא, והסתמכות על מסורות ויזואליות נוצריות מאידך גיסא.

על היצירה:

הציור שלפנינו מצויר בצבעי גואש וצבעי שמן. הרגע המתואר בציור הוא מציאת התיבה ובה התינוק: בת פרעה יורדת לרחוץ ביאור בלוויית נערותיה, היא מבחינה בתיבה ושולחת את אמתה לקחתה. למעלה מימין עומדת בת פרעה. היא לבושה בהידור, כתר מלכות עוטר את ראשה, והיא מתבוננת בסקרנות לעבר התיבה. משמאלה, בסמוך לתיבה נראית האמה רוכנת אל התיבה ומושיטה את ידיה לקחתה. צבעם הקודר של המים ושל השמים מרמז על הרגע הדרמטי והגורלי המתואר בציור.

נקודות נוספות לדיון:

1. בציור זה מרים אינה מצוירת. היכן לדעתכם היא הייתה?
2. אפשר לצלם את התמונה, להדביקה על רקע לבן ולהזמין את הילדים להמשיך את הציור על גבי הדף הריק ו"לצרף" את מרים ליצירה.

9. מרים, יוכבד ומשה התינוק

פיליפ רטנר

מתוך תנ"ך צפת, 2000

על האמן:

פיליפ רטנר, יליד ארה"ב, הוא אמן רב-תחומי העוסק בפיסול, ציור, גרפיקה, אמנות הווטרנדז' ויצירת שטיחי קיר. בשנת 1984 הקים רטנר את המוזאון הישראלי לתנ"ך בצפת, ומאז הוא משקיע את מרבית זמנו בפיסול ובציור של נושאים מקראיים.

על היצירה:

ציור זה מתאר את מרים ויוכבד מניחות את התיבה במים (שימו לב, במי הנהר ולא בסוף שעל גדותיו!). יצירה זו היא שילוב של רישום וציור בצבע. האחיזה המשותפת של יוכבד ומרים בתיבה והתרכזותן בה מחזקות את תחושת האחריות המשותפת לגורל התינוק. כדאי לשים

התרכזותן בה מחזקות את תחושת האחריות המשותפת לגורל התינוק. כדאי לשים

לב גם לכיתוב הייחודי של שמות הדמויות ולשימוש בצורות הגיאומטריות שרק בתוכן נעשה שימוש בצבע.

נקודה נוספת לדיון:

1. למה לדעתכם בחר האמן לכתוב את שמות הדמויות ביצירה?

10. מרדכי בק

מרים – נסיכת מצרים

2004

על האמן ודרך יצירתו:

מרדכי בק נולד באנגליה בשנת 1944, הוא עלה לישראל ב־1973 ומאז הוא יוצר בירושלים. בק פרסם עד כה שלושה ספרי הדפסים בנושאים תנ"כיים.

יצירותיו של בק שבערכת היצירות נוצרו במיוחד עבור התכנית "סיפורים בעלי ערך" בטכניקה של הדבקת חיתוכי נייר. בק מספר על הטכניקה: "טכניקה זו נראית אולי טכניקה פשוטה, אפילו פשטנית, אבל למעשה אין זה כך. מוגבלויותיה של טכניקה זו ברורות – יש בה צבעים וצורות אך אין בה גוונים ליצירת צללים וכדומה. יש ליצור את כל מרכיבי היצירה מהנייר החלק – להחליט

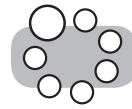
אילו צורות עדיפות ואיך לשלב את הצבעים והצורות. יש לבנות את התמונה בידיעה שכל חלק עשוי לגרום לתזוזה של החלקים אחרים, עד שהכל מוכן להדבקה".

על היצירה:

בק: "מרים, גיבורה אמיצה. אלמלא הצילה את אחיה התינוק – לא הייתה יציאת מצרים. הגאולה התאפשרה רק הודות לאחוה האמתית".

נקודות נוספות לדיון:

1. מיהי הדמות המרכזית בתמונה? איך אנחנו מזהים אותה? מדוע החליט האמן לתאר אותה דווקא בדרך זו?
2. האמן נתן ליצירתו את השם "מרים – נסיכת מצרים". מדוע הוא כינה את מרים "נסיכה"? האם לדעתכם היא הייתה "נסיכה"?
3. מדוע עיצב האמן מסגרת של צמחי סוף סביב הדמויות? המסגרת משרה ביטחון? המסגרת רומזת למקום שמרים הסתתרה בו?

מפגש סיכום

מומלץ לערוך מפגש לסיכום העיסוק בסיפור ובערך. מטרת הסיכום במליאה היא לאפשר למחנכת להאזין לילדים, ולילדים לשמוע זה את זה. תפקיד המחנכת כמנחה הוא לסכם את דברי הילדים תוך הרחבה, המשגה וקישור בין הרעיונות השונים. אפשר לסכם את הנושא בחידונים, במשחקים, בהצגות ובפנטומימה. כמו כן אפשר להקרין תצלומים או קטעי וידאו שצולמו במהלך העבודה על הסיפור והערך. לקראת מפגש הסיכום אפשר לערוך תצוגה המתעדת שלבים שונים בעבודה על הסיפור המקראי ועל הערך – תצלומים, עבודות של הילדים, ספרים, חפצים ועוד.

הצעה לשאלות מנחות לדין המסכם:

- « מי יכול לספר את הסיפור המקראי בקיצור? ניתן להציג את הסיפור בתאטרון בובות לשם החזרה.
- « מה הרגשתם או חשבתם כשמעתם את הסיפור?
- « האם היה בסיפור משהו קשה או לא נעים?
- « איזו דמות בסיפור עניינה אתכם במיוחד?
- « מה אנחנו יכולים ללמוד מהסיפור?
- « איזה שם ניתן לתת לסיפור?
- « איזה פתגם מתאים לסיפור? אפשר למצוא פתגם מתאים או להזמין את הילדים להמציא פתגם משלהם.
- « לאחר שסיפרנו את הסיפור, ציירנו, גזרנו, הצגנו, התבוננו ביצירות אמנות... (הזכירו את הפעילויות שנערכו בעקבות הסיפור והערך) – מאיזו פעילות נהניתם במיוחד?
- « בדיון זה רצוי להזכיר פסוקי מפתח ומושגים מרכזיים שנלמדו ולשלב היגדים, רעיונות ותובנות שהעלו הילדים במהלך העבודה.

קישורים

סיפורי מקרא נוספים העוסקים באחריות הם למשל:
סיפור גן עדן (בראשית פרק ג') – אדם מטיל את האחריות לחטא על חוה וחווה על הנחש;
סיפור יונה הנביא – רב החובל והמלחים וכן אנשי נינוה והמלך בראשם מקבלים אחריות לגורלם;
מגילת אסתר – מרדכי ואסתר מקבלים אחריות לגורל בני עמם.

נושאים אחרים הנלמדים בכיתה ואפשר לקשרם לסיפור ולערך שנלמדו הם:
בעלי חיים המטפלים ברגישות ובאחריות בצאצאיהם (באמצעות צפייה בסרטי טבע או בתצלומים);
נושאים הקשורים באיכות הסביבה וקישורם לסיפור הבריאה - השליטה על העולם "ורדו בדגת הים" (בראשית, פרק א' פסוק כ"ח) ניתנה לאדם יחד עם האחריות לשמירה על העולם "לעבדה ולשמרה" (שם, פרק ב' פסוק ט"ו).

יחידה שלישית

משה ובנות יתרו עזרה לאחר

שמות, פרק ב' פסוקים ט"ז-י"ז

... וַיְבָרַח מֹשֶׁה מִפְּנֵי פַרְעֹה וַיֵּשֶׁב בְּאֶרֶץ מִדְיָן וַיֵּשֶׁב עַל הַבְּאֵר: וַלְכֹהֵן מִדְיָן שִׁבְעַת בָּנוֹת וַתִּבְאֵנָה וַתְּדַלְּנָה וַתִּמְלֵאנָה אֶת הָרְהָטִים לְהִשְׁקוֹת צֹאן אֲבֵיהֶן: וַיָּבֹאוּ הָרְעִים וַיִּגְרְשׂוּם וַיִּקַּם מֹשֶׁה וַיִּשְׁעַן וַיִּשְׁק אֶת צֹאנָם:

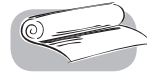

עיון בערך: עזרה לאחר

כדי להבין את הערך "עזרה לאחר" וליישמו אנו נדרשים, קודם כול, להיות מסוגלים לראות בזולתנו בני אדם בעלי רצונות וצרכים משל עצמם. ילדים צעירים לומדים בהדרגה להתייחס אל בני אדם אחרים, ליצור עמם קשרים, לעזור ולהיעזר. לכל ילד וילדה יכולות שונות בתחום החברתי בהתאם לגילם, אישיותם והשפעות הסביבה עליהם. התמקדות בערך "עזרה לאחר" באמצעות סיפורים ופעילויות, מאפשרת לילדים לעסוק בנושא, כל אחד "מן המקום" שבו הוא נמצא. חשוב מאוד לעסוק בערך חברתי זה, לצד הדגש המושם כיום על הפרט וקידומו.

לערך "עזרה לאחר" בסיפור זה כמה היבטים:

- « גילוי אכפתיות ורגישות לגורל החלש: משה לא היה אדיש למצוקתן של בנות יתרו, ולא התעלם מהן.
- « מעגלי קרבה במתן עזרה: משה הגיש עזרה לנשים זרות – מעם אחר; לא לבני משפחתו או לבני עמו אלא למשתייכים למעגל קרבה רחוק ממנו.
- « נדיבות – נתינה מעל למצופה: משה סייע לבנות יתרו יותר ממה שהן היו זקוקות לו באותו הרגע – לבד מסילוק הרועים, הוא גם השקה את צאנן.
- « עזרה "שלא על מנת לקבל פרס": משה לא ביקש מבנות יתרו לגמול לו על הסיוע שהגיש להן; יתרו לימד את בנותיו להכיר טובה לאדם שעזר להן.

מבוא מקראי

קורות חייו של משה, המנהיג הגדול של עם ישראל בראשית תולדותיו, המנהיג שהוציא את בני ישראל ממצרים והנהיג אותם ארבעים שנה במדבר, מתוארות בהרחבה בספר שמות. משה נולד לאחר גזירתו האכזרית של פרעה להשליך את כל היילודים הזכרים מבני ישראל למימי היאור. הוא ניצל בזכות פיקחותה של אמו שבנתה לו תיבה והניחה אותה על שפת היאור, בזכות האחריות והתושיה שגילתה אחותו ובזכות התכנית האלוהית שהביאה למקום דווקא את בת פרעה. בת פרעה חמלה על התינוק הבוכה ואימצה אותו לבן. כך קרה שמשה, בן העבדים, גדל כנסיך בבית המלך.

אולם על אף שנתחנך כבנה של בת פרעה לא שכח משה את אחיו המשועבדים. בבגרותו יצא אל אחיו, בני עמו, וראה בסבלותם. באחד מביקוריו אצל בני עמו היה עד למעשה של התעללות בחלש – הוא ראה איש מצרי, כנראה אחד מן הנוגשים, שרי המסים, מכה איש עברי. תגובתו של משה, שגדל כבן חורין בין אצילים, הייתה מידית **"וַיִּפֶן כֹּה וְכֹה וַיֵּרָא כִּי אֵין אִישׁ וַיִּךְ אֶת הַמִּצְרִי וַיִּטְמְנֵהוּ בַּחֹל"**. במעשה זה (שאי אפשר להתעלם מן הממד האלים שבו) חשף משה לראשונה תכונות בולטות באישיותו, תכונות שיבואו לידי ביטוי גם בהמשך חייו – רדיפת צדק ושאיפה לחירות, אומץ וגבורה, ונכונות להתקומם נגד עריצים.

אולם אף על פי שמשה הקפיד לבדוק שאין אף אדם בסביבה, המעשה שעשה נודע (אולי האיש שמשה הציל סיפר את שאירע לבני עמו). ביום השני קרה מקרה דומה, אלא שהפעם היו אלה שני אנשים עברים שרבו ביניהם. כשפנה משה אל המכה **"וַיֹּאמֶר לְרָשָׁע: לָמָּה תִכָּה רַעַךְ?"** ענה לו האחרון: **"מִי שָׁמַךְ לְאִישׁ שֶׁדַּר וְשִׁפְטָ עָלָינוּ הֲלֹהֲרִגְנִי אַתָּה אֲמַר כְּאִשֶׁר הֲרַגְתָּ אֶת הַמִּצְרִי?"** משה הבין שדבר הרצח נודע, וברח מפרעה שביקש להורגו, אל ארץ מדין.

משה שנראה כאיש מצרי, ישב על יד הבאר בארץ מדין ושם אירע המקרה השלישי שבו התערב בסכסוך ונחלץ להגנתו של החלש. הפעם התגלה הסכסוך בין שתי קבוצות של נכרים – שבע בנות יתרו יצאו להשקות את צאנן במי הבאר, והנה באו לשם רועים אחרים וגירשו אותן משם: **"וַיִּלְכְּזוּן מִדִּין שִׁבְעַת בָּנוֹת וַתִּבְאָנָה וַתְּדַלְּנָה וַתִּמְלֹאנָה אֶת הַדְּהָטִים לְהַשְׁקוֹת צֹאן אֲבִיהֶן וַיִּבְאוּ הָרְעִים וַיִּגְרְשׁוּם"**. כשחזה משה במעשה זה של התעמרות חזק בחלש התעורר בו שוב חוש הצדק, והוא מיהר להושיע את בנות יתרו מיד הרועים וגם השקה את צאנן: **"וַיִּקֶם מֹשֶׁה וַיּוֹשִׁעֵן וַיִּשְׁקֵן אֶת צֹאנָם"**. סיפור הצלה זה, שכולו חיובי, העלה את מעמדו של משה מפליט לבן בית – אביהן של הנערות אסף את משה לביתו ואף נתן לו את בתו ציפורה לאישה. לציפורה ומשה נולדו שני בנים, גרשום ואליעזר. משה המשיך לשבת בבית יתרו (הקרוי גם רעואל או דעואל) כוהן מדין והיה לרועה צאנו, עד היום שבו זכה להתגלות ה' בסנה הבוער.

שלושת סיפורי ההצלה, המציגים את משה כעושה צדק, ולא ממניעים לאומיים בלבד, הם מעין פתיחה לתיאור מפעל חייו של משה – המנהיג האמיץ שהקדיש את חייו לישועתו של עם ישראל.

לקראת הסיפור

שיחה:

מה ידוע לכם על גיבורי הסיפור: משה, פרעה, יתרו ובנותיו?

האם אתם הם מכירים את הסיפור על משה ובנות יתרו?
מטרת השאלות היא לאפשר לילדים לבטא ידע מוקדם על הדמויות ועל הסיפור.

ראשית מקראית:

חשוב לספר לילדים על חיי הרועים בתקופה המקראית ולשלב בסיפור מושגים כמו: באר, רהט, צאן ורועים. כדאי להדגיש במיוחד את המשימות ואת הקשיים שעמדו בפני הרועים והרועות בטיפול בעדרים. ניתן לשלב בהסברים את התצלום "שומרונות שואבות מים ליד שכם" המצורף לערכת יצירות האמנות (כרטיס מספר 14).

הסיפור

"ויקם משה וישען" – משה ובנות יתרו

ויעבדו מצרים את בני ישראל בפרך. וימררו את תייהם בעבודה קשה בחמר ובלבנים... המצרים העבידו את בני ישראל בעבודת פרך, בעבודה קשה. יום יום, ללא מנוחה, הם עבדו - לבנו לבנים מחמר ותבנו ובנו לפרעה ערים גדולות. באותו הזמן גדל משה, הילד העברי, בבית פרעה. מלך מצרים. נשבר משה, יצא מבית פרעה והתהלך בארץ מצרים; הוא ראה את אחיו בני ישראל בסבלתם והצטער על היחס הרע שהמצרים הפגינו כלפיהם.

והנה באחד הימים, בעודו מהלך בארץ מצרים, ראה איש מצרי מכה איש עברי. כעס משה מאוד והחליט לא להתעלם מנעשהו של המצרי. הביט משה לכל הצדדים, זמינה ושמואלה, קדימה ואחורה. ראה משה כי אין איש בסביבה, ואף שידע שהוא מסתכן, הכה את המצרי, הרג אותו וטמן אותו בחול.

למחרת שוב יצא משה, והנה שני אנשים עברים נצים - רבים ביניהם. פנה משה אל האיש המכה ואמר לו: "למה תכה רעה?" ענה לו האיש המכה: "האם אתה רוצה להרג אותי כמו שהרגת את המצרי?" נבהל משה וחשב בלבו אכן נודע הדבר! משה הבין מייד שאף שנזהר מעשיו נודעו ברבים; גם אל פרעה, מלך מצרים, הגיעה השמועה והוא בודאי רוצה להורגו. החליט משה שעליו לברח ממצרים ומהר!

רץ משה וברח אל המדבר הגדול. רץ עוד ועוד מבלי לעצר. הביט משה לאחור עד אשר נעלמה ארץ מצרים מעיניו.¹ ככל שארכה הדרך נעשו צעדיו אטיים יותר וכבדים יותר. לאחר ימים רבים של מנוסה הגיע משה לארץ מדן. מרחוק ראה באר מים ולצדה רהטים שמהם שתו הצאן. ישב משה על יד הבאר.²

בארץ מדן גר איש חשוב ושמו יתרו. יתרו היה זהו מדן. לכהו מדן היו שבע בנות. הבנות היו רועות את צאן אביהן. בכל יום הולכות היו עם העדרים למרעה, ולעת ערב היו שבות להשקות את הצאן מים מן הבאר. ישב משה ליד הבאר והתבונן סביבו. ענני אבק נשארו ברוח. קולות צאן נשמעו מרחוק. אל הבאר קרבו ובאו בנות יתרו, מזרזות את צאנן בקריאות רמות. ותבאנה ותדלנה ותמלאנה את הרהטים להשקות צאן אביהן.

התבונן משה בבנות יתרו וראה אותן בעבודתן הקשה, כיצד מורידות הן את הדלי בחבל אל הבאר העמקה פעם אחר פעם, מושכות ומעלות חזרה את הדלי הפלא במים, ואת המים שופכות לרהטים – כדי שיוכלו הצאן לשתות.

בעוד בנות יתרו עסוקות במלאכתן קרבו ובאו אל הבאר רועים אחרים עם עדריהם, גם הם רצו להשקות את עדרי הצאן שלהם. ויבאו הרעים ויגרשו – לא המתינו הרועים רגע וגרשו את בנות יתרו ואת עדרי הצאן שלהם מן הבאר. כעס משה על הרועים ועל מעשיהם. משה היה זר בארץ מדן. לא היו לו שם חברים ולא קרובים. הרועים היו רבים והוא היה שם לבדו. משה לא הפיר את בנות יתרו, אבל אף שיידע שהוא מסתכן, לא יכל היה להתעלם מן העול שנעשה.

ויקם משה וישען וישק את צאנם. משה הציל את בנות יתרו מהרועים³ והשקה את צאנן. לאחר מכן כנסו בנות יתרו את הצאן ומהרו לחזור לביתן.

בבואן הבייתה התפלא מאד יתרו אביהן ושאל: "מדוע מהרתן בא היום?", ענו לו בנותיו: "איש מצרי הצילנו מיד הרעים וגם דלה דלה לנו וישק את הצאן". אמר יתרו לבנותיו: "ואיזו למה זה עזבתן את האיש? קראן לו ויאכל לחם". חזרו הבנות אל הבאר לחפש את משה ולהזמין לביתן.⁴

נענה משה להזמנת יתרו ונשארו לגור בביתו, וכעבר זמן אף התחתן עם צפורה, בתו של יתרו. ומשה היה רעה את צאן יתרו חתנו כהן מדן וינהג את הצאן אחר המדבר... בכל אותו הזמן שישב במדן בבית יתרו חשב משה על אחיו בני ישראל אשר במצרים. כאשר נולד לו ולצפורה בנם הראשון קרא לו בשם גרשום, כי אמר גר הייתי בארץ נכריה – גר, זר אני בארץ זרה.⁵

הימים עברו והשנים חלפו, למשה ולצפורה נולד בן שני – אליעזר. במצות אלהים חזר משה אל ארץ מצרים כדי להציל את בני ישראל ולהוציא אותם מארץ מצרים, מעבדות לחרות.

1. על מה לדעתכם חשב משה בזמן מנוסתו?
2. ניתן לחלק את הסיפור לשתי יחידות סיפוריות: משה במצרים ומשה במדן.
3. כיצד הציל משה את בנות יתרו? מה לדעתכם היו צריכות בנות יתרו לעשות לאחר שזכו בעזרתו?
4. מה אמרו בנות יתרו למשה כשחזרו אל הבאר?
5. האם התגעגע משה למצרים כשהיה בארץ מדן? למי ולמה התגעגע לדעתכם?

המקור המקראי

שמות פרק ב', פסוקים י"א-כ"ב

וַיְהִי בַיָּמִים הָהֵם וַיִּגְדַּל מֹשֶׁה וַיֵּצֵא אֶל אָחִיו וַיֵּרָא בְּסִבְלָתָם וַיֵּרָא אִישׁ מִצְרֵי מִכָּה אִישׁ עִבְרֵי מֵאֲחָיו: וַיִּפֶן כֹּה וְכֹה וַיֵּרָא כִּי אֵין אִישׁ וַיִּןךְ אֶת הַמִּצְרִי וַיִּטְמְנֵהוּ בַחֹל: וַיֵּצֵא בַיּוֹם הַשְּׁנַי וְהִנֵּה שְׁנֵי אַנְשִׁים עִבְרִים נֹצִים וַיֹּאמֶר לְרָשָׁע לְמָה תִּכְהָ רָעָה: וַיֹּאמֶר מִי שָׂמְךָ לְאִישׁ שָׂר וְשֹׁפֵט עָלֵינוּ הַלְהַרְגֵנִי אֵתָּה אֹמֵר כִּאֲשֶׁר הִרְגַתְּ אֶת הַמִּצְרִי וַיֵּרָא מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר אֲכֵן גִּידַעְתָּ הַדָּבָר: וַיִּשְׁמַע פְּרַעֲה אֶת הַדָּבָר הַזֶּה וַיִּבְקֹשׁ לְהַרְגֵּ אֶת מֹשֶׁה וַיִּבְרַח מֹשֶׁה מִפְּנֵי פְרַעֲה וַיֵּשֶׁב בְּאֶרֶץ מִדְיָן וַיֵּשֶׁב עַל הַבְּאֵר: וּלְכֹהֵן מִדְיָן שִׁבְעַ בָּנוֹת וַתִּבְאֵנָה וַתְּדַלְּנָה וַתִּמְלֵאנָה אֶת הַרְהָטִים לְהַשְׁקוֹת צֹאן אֲבִיהֶן: וַיָּבֹאוּ הָרָעִים וַיִּגְרְשׁוּם וַיִּקַּם מֹשֶׁה וַיִּשְׁעֶן וַיִּשָּׂק אֶת צֹאנָם: וַתִּבְאֵנָה אֶל רְעוּאֵל אֲבִיהֶן וַיֹּאמֶר מִדּוּעַ מִהֲרַתְּן בָּא הַיּוֹם: וַתֹּאמְרֵן אִישׁ מִצְרִי הִצִּילֵנוּ מִיַּד הָרָעִים וְגַם דָּלָה דָּלָה לָנוּ וַיִּשָּׂק אֶת הַצֹּאן: וַיֹּאמֶר אֶל בָּנֹתָיו וַאֲנִי לְמָה זֶה עֲזַבְתֶּן אֶת הָאִישׁ קְרָאֵן לוֹ וַיֹּאכַל לֶחֶם: וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לְשִׁבְתֵּן אֶת הָאִישׁ וַיִּתֵּן אֶת צִפְרָה בְּתוֹ לְמֹשֶׁה: וַתֵּלֶד בֶּן וַיִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ גֵרְשֵׁם כִּי אָמַר גֵּר הָיִיתִי בְּאֶרֶץ נְכַרְיָה:

שמות פרק ג', פסוק א'

וּמֹשֶׁה הָיָה רָעָה אֶת צֹאן יִתְרוֹ חֹתָנוּ כִּהֵן מִדְיָן וַיִּנְהַג אֶת הַצֹּאן אַחֵר הַמְדַבֵּר...

בעקבות הסיפור

1. דיון בקבוצות קטנות

התמקדות בסיפור:

« "סיפור בקיצור" – בקשו מכמה ילדים לספר בקצרה את הסיפור על משה ובנות יתרו. ניתן לבקש מאחד הילדים להתחיל בסיפור, מהשני להמשיך וכך הלאה.

« מה חשבתם או הרגשתם בזמן ההאזנה לסיפור?

שאלות המתמקדות בהיבטים השונים של הערך "עזרה לאחר":

« גילויי אכפתיות ורגישות לגורל החלש – מדוע החליט משה להתערב בסכסוך בין בנות יתרו לבין הרועים?

« מעגלי קרבה במתן עזרה – האם משה צריך היה לעזור לנשים שהוא כלל לא הכיר ושאינן מבנות ישראל? אם הייתם עומדים במקומו של משה, האם הייתם עוזרים לבנות יתרו? ואם כן, כיצד?

« נדיבות – נתינה מעל למצופה – מדוע החליט משה לעזור לרועות גם בהשקיית הצאן
אף שיכלו לעשות זאת בעצמן?

« עזרה "שלא על מנת לקבל פרס" – האם משה ביקש גמול על מעשהו? האם ציפה
לתמורה?

« הכרת טובה – כשחזרו בנות יתרו לביתן שמח יתרו שהן שבו מוקדם, אולם הוא לא היה
מרוצה מהדרך שבה נהגו בנותיו ב"איש המצרי" (משה), מדוע? אילו עמדתם במקומה
של אחת מבנות יתרו, כיצד הייתם מגיבים למעשהו של משה?

התמקדות בחיי הילדים:

בחלק זה של הדיון ניתן להתמקד בשני נושאים שונים: "עזרה לאחר" ו"כוחנות ותוקפנות".

עזרה לאחר

« האם עזרתם אי פעם למישהו שהיה במצוקה אף שלא ביקש עזרה? כיצד הוא הגיב?

« האם אי פעם הציעו לכם עזרה אף שלא ביקשתם? איך הרגשתם אז?
בשיחה זו חשוב להדגיש את ערכו של כל מעשה של עזרה, קטן כגדול. כמו כן חשוב להדגיש
כי המושג "חלש" הוא מושג יחסי. מי שנתפס היום כחלש וכזקוק לעזרה יכול להיות חזק מחר,
ולהפך. משה שבינקותו היה זקוק לעזרתן ולהגנתן של אמו ואחותו, יכול עתה לעזור לאחרים.

« האם נענה בחיוב לכל בקשת עזרה? האם בכל מקרה נסכים להיעזר במישהו אחר
המציע לנו את עזרתו? באילו מקרים אסור לנו להיענות לבקשת עזרה?
מטרת השאלה היא לעורר את מודעותם של הילדים לצורך לנהוג בזהירות ובאחריות
כלפי עצמם.

כוחנות ותוקפנות

« כיצד לדעתכם גירשו הרועים את בנות יתרו?

« האם גם לכם קרה מקרה דומה?

אפשר לבקש מהילדים לתאר אירועים שבהם חוו כוחנות ותוקפנות (פיזית, מילולית או רגשית).
הילדים יוכלו לספר על מצבים שבהם השתמשו בכוח כלפי אחרים ועל מצבים שבהם התמודדו
כ"חלשים" מול בעלי כוח רב יותר מהם. בדרך זו ניתן להביע אמפתיה לתגובות שונות בהקשרים
חברתיים שונים, ובה בעת, להעביר מסר ברור שיש להגביל מאוד את השימוש בכוח בהתנהגות
הבינאישית.

ייתכן שהילדים יתארו גם מקרים של כוחנות מחוץ לכיתה – במשפחה, בסביבה הקרובה או
הרחוקה, בתכניות טלוויזיה וכדומה. דיון באירועים אלה הוא הזדמנות לבטא ולעבד רגשות שונים
(כעס, תסכול, אשמה ופחד מצד אחד; תחושות כוח וביטחון מצד אחר).

חשוב לשים לב שהסיפור המקראי עצמו מעלה קושי בנקודה זו – משה "רודף הצדק" מחליט לתקן
את העוול שעשה המצרי לעברי באמצעות שימוש בכוח!

2. מפגש עם יצירות ספרות

לערך "עזרה לאחר" בסיפורנו היבטים שונים (ראו עמ' 49). בהתאם לכך, כל סיפור מהסיפורים הבאים עוסק בהיבט אחר של הערך "עזרה לאחר". מומלץ לבחור סיפור אחד או יותר מן הסיפורים, בהתאם להיבט המסוים שאותו תבחרו לפתח בכיתה.⁶

גילוי אכפתיות ורגישות לגורל החלש

המדרש "ביקור חולים" עוסק ברגישות למצוקות האחר. אנשים מסוימים נוטים להתעלם ממצוקת הזולת כשהם נתקלים בה. הם מצדיקים את התנהגותם באמרות כגון "ממילא לא נצליח לתקן את העולם", "לא אני אחראי לעזור לפלוני, בני משפחתו אחראים לעזור לו", "זה לא ענייני, למה שאתערב?" וכדומה. אפשר להביא מדרש זה גם בהקשר לעיסוק במצוות ביקור חולים, כשאחד מילדי בכיתה חולה, או בהקשר לסיפור רבי עקיבא בל"ג בעומר.⁷

ביקור חולים

מעשה בתלמיד אחד מתלמידי רבי עקיבא שחלה.
לא נכנסו חכמים לבקרו.
ונכנס רבי עקיבא לבקרו.
ובשביל שנכדו ורצו לפגוע – חיה.
אמר לו: רבי, החייתני!
יצא רבי עקיבא ודרש: כל מי שאין מבקר חולים כאלו שופך דמים.

(תלמוד בבלי, מסכת נדרים, דף מ' עמוד א)

מדרש זה מספר על אחד מתלמידיו של ר' עקיבא שחלה ואיש מחבריו לא בא לבקרו. רק ר' עקיבא, המורה שלו, ביקר אותו. ר' עקיבא לא הסתפק בביקור נימוסין בלבד אלא "כבדו ורצו לפגוע" – טאטא את החדר, שפך מים על הרצפה וניקה אותה. מעשה זה הוא שהבריא את התלמיד החולה. עדין שטיינזלץ בפירושו לתלמוד מסביר שחדרי המיטות באותה תקופה היו קטנים ואטומים ולכן נצטבר בהם אבק והאוויר היה מחניק. לאחר שר' עקיבא ניקה את החדר נכנס לחדר אוויר נקי ורענן והרגשתו של החולה הוטבה.

נטייתם של בני האדם מסוימים היא להתקרב לבני אדם אחרים כאשר הם בריאים, שמחים וחזקים; כאשר הם חלשים הנטייה לעתים היא להתרחק מהם ולהתעלם ממצוקתם. מכאן חשיבותה הרבה של מצוות ביקור חולים. תלמידיו של ר' עקיבא לא מצאו לנכון לבקר את חברם החולה ומעשהו של ר' עקיבא היה יוצא דופן.

6. סיפורים נוספים מן המשנה העוסקים בנושא זה ניתן למצוא בתכנית: **אכפת לנו – בין אדם לחברו במשנה**, קרן תל"י, ירושלים תשס"ד. ובתכנית: **אכפת לנו – בין אדם לחברו במסכת אבות**, קרן תל"י, ירושלים תשס"ו.

7. עיבוד למדרש זה מופיע בספר: **סיפורים מימים עברו – לקט אגדות חז"ל לגיל הרך**, מעלות, ירושלים תשנ"ט, עמ' 28.

שיחה בעקבות המדרש:

- « מדוע לדעתכם לא ביקרו החברים את התלמיד החולה?
- « איך מרגיש חולה השוכב בבית או בבית החולים ואיש אינו מתעניין בשלומו? מגוון רגשות: עצב, אכזבה, כעס, פחד, בדידות ועוד.
- « מדוע לדעתכם, החליט ר' עקיבא לבקר את תלמידו? איזו עזרה הגיש ר' עקיבא לחולה? אפשר לפרש כי הוגשה כאן עזרה נפשית – בעצם ההתעניינות בשלומו של החולה, וגם עזרה פיזית – בניקיון הבית.
- « כיצד אפשר לעזור לחבר חולה? מה אפשר לעשות כאשר לא ניתן לבקרו בשל מרחק גדול, מחלה מדבקת וכדומה?
- « למי מן הדמויות היה קל יותר לעזור – למשה שעזר לבנות יתרו או לרבי עקיבא שעזר לתלמידו?

הסיפור "תפילת הצדיק" מתאר גם הוא גילוי של איכפתיות כלפי הזולת בשעת מצוקתו. כדאי להקדים לסיפור כמה משפטי פתיחה על ההכנות הנערכות בערב יום הכיפורים לקראת הצום והתפילה.

תפילת הצדיק / עיבוד לסיפורו של י"ל פרץ

בית הכנסת כבר מלא אנשים מפה לפה. הקולות משתתקים. נרות השעווה דולקים. החזן ומקהלת עוזריו עומדים כבר לפני עמוד התפילה. הגיע הזמן להתחיל בתפלת "כל נדרי", אך הרב הזקן לא בא. מה זה ועל מה זה?

הרב הזקן יצא זה כבר מביתו ללכת לבית הכנסת; אך בעוברו לפני בית קטן ודל, העומד יחידי בקצה הרחוב, שמע קול ילד בוכה ונערה אחת קטנה בוכה גם היא. נכנס הרב הזקן אל הבית ומצא שם נערה בת עשר מנענעת בעריסה את אחיה הקטן, וזה בוכה וצורח.

"שלום לך רב", אמרה הנערה.

"מה לך, בתי?", שאל הרב.

"אבי ואמי הלכו לבית הכנסת, ואני נשארת לבדי עם אחי הקטן, והנה הילד בוכה ואיני יודעת מה אעשה לו".

"לכי בתי, וקראי לאמך", אמר הרב, "ואני אשב פה עם אחיך הקטן".

הנערה יצאה. כחצי שעה עברה עד אשר מצאה הילדה את אמה בין הנשים הרבות שבבית הכנסת. ומה נבהלה האם בבואה הביתה ובראותה, כי הרב הזקן בכבודו ובעצמו עומד לבוש קיטל ועטוף טלית, נושא את בנה על זרועותיו, מנענעו ומשעשע אותו.

מסר הרב את הילד לידי אמו ויצא. אך הגיע הרב לבית הכנסת ומיד פתח החזן בתפילת "כל נדרי".

לפי: מקראות ישראל חדשות ב', מסדה, רמת גן תשמ"ו, עמ' 38.

שיחה בעקבות הסיפור:

בסיפור "תפילת הצדיק" העדיף הרב לעזור לילדים הצעירים אף על פי שידע שהמתפללים בבית הכנסת מחכים לו ושהוא מעכב את תחילת התפילה החשובה. אפשר ללמוד מן הסיפור שמעשה חסד דוחה אפילו אמירת "כל נדרי" בעתה.

« מה עשה הרב, ומה דעתכם על מעשהו? »

« האם אתם מכירים עוד ספורים או מקרים על אנשים שעזרו לאחרים אף שהיו צריכים לוותר לשם כך על צורכיהם ורצונותיהם שלהם (נתנו מרכושם או מזמנם, איחרו, הפסידו משהו וכדומה)? »

« איך ידעו, משה בסיפור המקראי והרב בסיפור "תפילת הצדיק", שמישהו זקוק לעזרתם? כדאי להצביע על כך שבשני הסיפורים נותני העזרה קיבלו על עצמם אחריות לרווחת זולתם ויזמו את מתן העזרה אף שמקבלי העזרה לא פנו אליהם. »

מעגלי קרבה במתן עזרה

באופן טבעי אנו נכונים לעזור לקרובים לנו – לבני משפחתנו, לבני עירנו או לבני עמנו. משה, לעומת זאת, עזר לנשים זרות מעם אחר. הוא לא היה קרוב אליהן קרבה אישית או לאומית ובכל זאת הוא הגיש להן עזרה. הסיפור "פיקוח נפש" והפעילות שסביבו עוסקים בסוגיה זו, ומרחיבים אותה גם לנושא העזרה לבעלי חיים.

חשוב לשים לב שהשאלה "למי אנחנו מעדיפים לסייע?" היא שאלה מורכבת וגם הסיפור שלפנינו מעלה שאלות מוסריות מורכבות. לפני הבחירה בסיפור יש לשקול האם יכולים ילדי הכיתה להבין מורכבות זו.

פעילות מקדימה בנושא:

אפשר ליצור עם הילדים דגם של מעגלים זה בתוך זה. המעגל הפנימי, הקטן ביותר, הוא מעגל הקרבה הקרוב ביותר. בכל מעגל ניתן להניח סמל המייצג אותו (תמונה, חפץ). כדאי לבנות את המעגלים על פי הצעות הילדים.

להלן הצעה למדרג מעגלי הקרבה:

- 1 בני המשפחה המצומצמת והחברים הקרובים
- 2 בני המשפחה המורחבת וחברים אחרים
- 3 שכנים
- 4 בני היישוב או העיר
- 5 בני הארץ או הלאום
- 6 בני העמים השכנים
- 7 תושבי העולם כולו

פיקוח נפש / סיפר: אלפרדו סראנו

בבוקר של שבת אחת רצו שני יהודים לביתו של רב הכפר ואמרו לו: "כבוד הרב, חמור נפל לתוך הבאר! מה לעשות?"⁸

ענה להם הרב: "שבת היום אסור לעשות שום עבודה!"

אולם היהודים הפצירו בו: "כבוד הרב, החמור הקטן שלך, הוא שנפל לתוך הבאר!"⁹
בשומעו זאת ענה הרב מיד: "אתם צודקים! זהו פיקוח נפש! רוצו מהר והוציאו את החמור מן הבאר!"

מתוך: מתילדה כהן-סראנו, קואינטוס – סיפורים מהווי המשפחה היהודית ספרדית, כנה, ירושלים, 1986, עמ' 68.

שיחה בעקבות הסיפור:

בסיפור זה מתוארת הנטייה הטבעית של האדם לעזור בעת צרה רק אם הצרה נוגעת לו.

« מדוע פנו היהודים אל הרב בשאלה זו? »

« מדוע לא אישר הרב להוציא את החמור מן הבאר בשבת כשנשאל בפעם הראשונה? »

« מה קרה לפסיקת הרב לאחר שנודע לו שהחמור הוא חמורו שלו? »

« מה דעתכם על הסיפור? »

הסיפור מותח ביקורת על שיקוליו ההלכתיים של הרב, אך נראה שנושא זה אינו רלוונטי לילדים צעירים. בשיחה עם הילדים חשוב לדבר על האנוכיות הבסיסית המאפיינת כל אדם, ולהבליט את חשיבות העזרה לאחר גם כשאינו קרוב. חשוב להזכיר בדיון גם את הערך "צער בעלי חיים" הבא לידי ביטוי בסיפור.

נדיבות – נתינה מעל למצופה

משה עזר לבנות יתרו להתמודד עם הרועים ואחר כך גם השקה את צאנו. גם המדרש "שומר חינם" מספר על נכונותו של אדם לתת מכוחו ומזמנו לאחרים ללא תמורה. "שומר חינם" הוא שומר שהפקידו בידיו כסף, כלים או דבר אחר והוא אינו מקבל כל שכר על שמירתו. רבי פנחס בן יאיר, גיבור הסיפור, שמר על השעורים שהופקדו אצלו ועל כל התבואה שגדלה במשך שבע השנים, אף שלא היה מחוייב כלל במעשה נדיב זה. נביא תחילה את לשון המדרש המקורי ואחר כך עיבוד של המדרש המיועד לילדים.

שומר חינם / מדרש דברים דבה, פרשה ג'

מעשה ברבי פנחס בן יאיר שהיה דר בעיר אחת בדרום והלכו אנשים להתפרנס שם והיו בידן שתי סאין של שעורים והפקידו אצלו ושכחו אותן והלכו להן והיה רבי פנחס בן יאיר זורע אותן בכל שנה ועשה אותן גורן וכונסן. אחר שבע שנים הלכו אותן החברים לשם לתבוע אותן ליתן להן. מיד הכיר אותן ר' פנחס בן יאיר אמר להם בואו וטלו אוצרותיכם. הרי מאמונתו של בשר ודם אתה יודע אמונתו של הקב"ה.

8. מה לדעתכם יאמר הרב?

9. מה לדעתכם יאמר הרב עכשיו? מדוע?

לפני שנים רבות חי בכפר קטן ליד העיר באר שבע איש אחד ושמו פנחס בן יאיר. כולם הכירו אותו וידעו שהוא עושה צדקה וחסד, וביתו פתוח לכל נצרך. פעם אחת, בימי קציר שעורים, באו למקום שני אנשים עניים, וליקטו בשדה אחר הקוצרים, ואספו כשני צרורות גרעיני שעורים. משנסתיים הקציר בשדה הזו, ביקשו שני העניים לעבור לשדה אחר, בכפר אחר. הם ידעו שהדרך ארוכה היא וימי הקיץ חמים הם ומה יועילו להם הצרורות עכשיו, שהם יוצאים לדרך? מה עשו?

הלכו אל ביתו של ר' פנחס בן יאיר.

כבר בשדה שמעו את הקוצרים מדברים במעשי צדקתו של איש אחד ששמו פנחס בן יאיר. על כן החליטו להפקיד בידו את השעורים כדי שישמרו עד שובם.

באו האנשים אל ביתו. ר' פנחס בן יאיר קיבלם בשמחה ובמאור פנים ושאל לרצונם.

"רוצים אנו להפקיד את השעורים אשר בידנו בביתך למשמרת", אמרו האנשים, "כי הולכים אנו אל שדה אחר ולכפר אחר. שמור נא לנו על שני הצרורות של השעורים, ובשובנו למקום הזה נבוא לקחתם." הבטיח להם ר' פנחס לשמור על השעורים.

עבר קציר, כלה קיץ ושני האנשים לא באו לקבל את השעורים. עברה שנה ועדיין לא באו שני האנשים העניים לקבל את שעוריהם. בשנה השנייה אמר ר' פנחס: אזרע את השעורים שלא יירקבו.

חרש ר' פנחס חלקה אחת בשדהו וזרע את השעורים. בהגיע עת הקציר, קצר ר' פנחס את שדה השעורים, דש את השעורים ואסף את גרגרי השעורה אל תוך שקים והעמיד אותם באסם התבואה שלו.¹⁰ ועדיין לא באו האנשים.

גם בשנה השלישית עשה ר' פנחס כן – זרע וקצר ודש, ואסף את גרגרי השעורים, והכניסם אל תוך שקים והעמידם באסם. ועדיין לא באו האנשים.

גם בשנה הרביעית עשה ר' פנחס כן, והברכה הייתה במעשי ידיו, והשדה הוציא שעורים עוד ועוד. ועדיין לא באו שני האנשים.

גם בשנה החמישית עשה ר' פנחס כן, וכך עשה גם בשנה השישית ובשנה השביעית.

לסוף שבע שנים נזדמנו שוב שני האנשים לכפרו של ר' פנחס, עייפים ורעבים היו השניים ועניים מאוד. עוד הם מחפשים מקום לנוח מן הדרך הארוכה, נזכרו שכבר היו פעם במקום הזה ופתאום נזכרו בשעורים שהפקידו אז אצל ר' פנחס, ושכחו אותן שם.

נכנסו האנשים אצל ר' פנחס ואמרו לו: הפקדנו בידך למשמרת שני צרורות של שעורים, ועכשיו באנו לבקש אותם. הכיר אותם ר' פנחס ואמר: "הביאו גמלים וחמורים ובואו וטלו את שעוריכם." שני העניים חשבו שר' פנחס צוחק להם, וענו גם הם בצחוק: "וכי מאין ייקחו שני אנשים עניים כמונו גמלים וחמורים בשביל השעורים?"

הוביל אותם ר' פנחס אל האסם שהיה מלא בשקים של שעורים עד גגו.

"הנה השעורים שלכם", אמר ר' פנחס, "אנשים עשירים אתם היום. הביאו גמלים וחמורים וטלו את אוצרותיכם."

עמדו שני האנשים משתאים ואמרו לר' פנחס בן יאיר: "ואת כל העושר הזה הבאת אתה לנו?!" "לא", אמר ר' פנחס "ברכת ה' היא תעשיר".

שכרו האנשים גמלים וחמורים והשעינו עליהם את השעורים, והייתה השיירה הארוכה הולכת בדרכים. עד שהגיעו לעירם. ויצאו כל בני העיר לראות את השיירה הגדולה, והיו הכול שואלים אותם: "מאין באה לכם הברכה הזאת?" ואמרו להם: "ברכת ה' היא שבאה לנו בזכותו של ר' פנחס בן יאיר."

עיבדה: רחל באב"ד, מתוך: פתחו את השער ג', מעלות, תל אביב תשנ"א, עמ' 170-171.

שיחה בעקבות הסיפור:

« מה דעתכם על מעשהו של פנחס בן יאיר? »

« אילו יכולתם לשוחח עם פנחס בן יאיר, מה הייתם שואלים אותו או אומרים לו? »

« אילו יכולתם לשוחח עם משה לאחר שעזר לבנות יתרו, מה הייתם שואלים אותו? »

עזרה "שלא על מנת לקבל פרס"

לאחר שמשה עזר לבנות יתרו הוא לא ביקש לעצמו כל גמול. ניתן להבין זאת מדברי יתרו: **"וַיֹּאמֶר אֶל בְּנֵתָיו וְאֵיו לְמָה זֶה עֲזַבְתֶּן אֶת הָאִישׁ...?"** (שמות, פרק ב' פסוק כ'). אפשר ללמד את משמעות הביטוי "עזרה שלא על מנת לקבל פרס" באמצעות הסיפור **"מתן בסתר"**. זהו סיפור על שני חברים, אחד עשיר ואחד שירד מנכסיו. החבר העני בא לבקש עזרה מהעשיר. העשיר לא רצה לביישו ולכן לא קיבל אותו, אך בחר לעזור לו בדרך אחרת – בסתר. רק לאחר שהעני התעשר נפגשו החברים שוב ונדע לעני שחברו עזר לו בסתר.

מתן בסתר / סיפור עם מפי יהודי עיראק

בעירק חיו שני חברים טובים. לאחר שגדלו, נהייה אחד סוחר מצליח והתעשר והאחר לא הצליח במסחר וירד מנכסיו. פעם אחת אמרה אשתו של העני: "חברך עשיר גדול, אולי תבקש ממנו שיעזור לך; כאשר תוכל תחזיר לו." לא רצה העני לשמוע בקול אשתו. אבל כשהמצב בבית החמיר, הלך אל העשיר. הוא הגיע אל שער הארמון ובקש מהשומר רשות להיכנס. נכנס השומר אל העשיר ואמר: "יש כאן עני האומר, כי הוא חברך ומבקש לראות אותך." הביט העשיר דרך החלון, ראש את חברו עומד בשער עני ומושפל, והחליט לא לפגוש אותו. חזר העני לביתו עצוב יותר. אחרי ימים אחדים באה לביתו של העני נערה, ובידה טבעת יהלום. "אנא, אדוני", אמרה לעני, "קנה ממני את הטבעת." העני לא רצה לקנות את הטבעת, כי לא היה לו די כסף, אבל הנערה הפצירה בו, שיקנה ממנה את הטבעת במחיר כלשהו, כי היא זקוקה מאוד לכסף. לבסוף נענה העני לבקשתה. למחרת באה נערה נוספת, ובידה תכשיט יהלומים. "קנה אותו ממני אדוני", בקשה הנערה. גם תכשיט זה קנה העני בפרוטות מעטות. ביום השלישי בא נער ומכר לו במחיר זול מאוד מעיל תפור בחוטי זהב משובץ יהלומים. העני מכר את היהלומים, ובכסף שקבל קנה בדים. את הבדים מכר ברווח יפה וקנה עוד בדים. כך התחילו העסקים פורחים והעני התעשר. אז החליט לבקר שוב אצל חברו ולראות איך יקבל את פניו בפעם הזאת. הפעם קיבל העשיר את חברו בסבר פנים יפות. כעס החבר ואמר: "כשבאתי אליך עני ומושפל לא רצית לראותני, ועכשיו אתה מקבל את פני בשמחה רבה!" העשיר לא ענה דבר, ובמקום זאת פתח את הדלת, ולחדר נכנסו שתי נערות ונער. מיד הכיר אותם החבר והבין, שחברו העשיר, הוא ששלח אותם למכור לו את התכשיטים היקרים במחיר זול מאוד. הצטער החבר על כעסו והודה לעשיר על העזרה שעזר לו בסתר.

מתוך: אברהם כהן, "הבנת'?!" – שיעורים בהבנת הנקרא, חלק שלישי, רכס, אבן יהודה 1991, עמ' 130.

שיחה בעקבות הסיפור:

בשיחה כדאי להדגיש שכל עזרה לזולת היא עזרה מבורכת, אך עלינו לעודד במיוחד סיוע הניתן בדרך השומרת על כבוד המקבל. יש להדגיש שעזרה הניתנת בגלוי גם היא בעלת ערך, אם היא מושטת באדיבות ובמאור פנים ואינה מביישת או משפילה את המקבל.

אלה הנותנים עזרה בסתר אינם מעוניינים בטובת הנאה. הם אפילו אינם מעוניינים שידעו שהם נתנו את העזרה ובכך מוותרים גם על הכרת הטובה. לעתים למקבלים קל יותר לקבל עזרה מסוג זה משום שכך אין הם נדרשים לחשוף את היותם נזקקים.

« מה דעתכם על התנהגותו של החבר העשיר? »

« משה עזר לבנות יתרו שלא על מנת לקבל פרס, וכך גם העשיר בסיפור "מתן בסתר" מדוע, לדעתכם הם נהגו כך? »

« מה דעתכם על עזרה בסתר? מהם יתרונותיה לעומת עזרה בגלוי? שימו לב, חשוב לא להמעיט בערכה של עזרה בגלוי. »

« כיצד אפשר לעזור לאנשים בסתר? »

4. פעילות דרמה 🐾

אפשר להמחזיז ולהציג את הסיפור המקראי בשילוב תפאורה של באר, רהטים וצאן. אפשר לשלב בהצגה קטעי מוזיקה "המתארים" מדבר ועדרי צאן, וקטעי מחול של "בנות יתרו".¹¹

5. עשייה ערכית 🐾

כדאי לתכנן מגוון פעילויות שבמרכזן עזרה לזולת. אפשר למשל לקיים סדנת בישול ואפייה של הורים וילדים שתוצריה יימסרו לחיילים, או "לאמץ" קשישים בודדים ולהזמין לאירועים שונים בכיתה. כמו כן ניתן לאסוף בגדים, משחקים ומוצרי מזון לנזקקים.

6. העשרת הסביבה הלימודית 🐾

אפשר לבנות עם הילדים בכיתה או בחצר דגם של באר ורהטים כדי להמחיש לילדים את מלאכת שאיבת המים והשקיית הצאן. אפשר להכין גם גלגלת ודלי לדליית מי ה"באר".

אפשר להיעזר ביצירות אמנות ובתצלומים ממקורות שונים כדי להכיר בארות מסוגים שונים (ראו את התצלום "שומרונות שואבות מים ליד שכם", כרטיס מספר 14 בערכת יצירות האמנות).

11. ראו למשל תכניתה של ז' רובין, **לרקוד את אבותינו**, מכון מופ"ת, תל אביב תשנ"ה.

7. פאילות לשונית

הביטוי "ואהבת לרעך כמוך" אינו לקוח מהסיפור המקראי שאנו עוסקים בו, הוא מובא כאן משום שהוא מתאים לערך הנבחר.

ויקרא, פרק י"ט פסוק י"ח:

"וְאַהֲבַת לְרֵעֶךָ כְּמוֹךָ אֲנִי ה' "

תלמוד ירושלמי, מסכת נדרים, דף ט' עמוד ב:
" וְאַהֲבַת לְרֵעֶךָ כְּמוֹךָ. ר' עקיבא אומר: זהו כלל גדול בתורה."

ניתן לשאול את הילדים:

- « מה אומר לכם הפסוק "וְאַהֲבַת לְרֵעֶךָ כְּמוֹךָ אֲנִי ה' "?
- « האם אפשר לאהוב חבר כמו שאנו אוהבים את עצמנו?
- « מדוע אמר רבי עקיבא על הפסוק "וְאַהֲבַת לְרֵעֶךָ כְּמוֹךָ" שהוא "כלל גדול בתורה"?
- « מה יקרה בעולם אם כולם ישתדלו לקיים כלל זה?

הצעות לשימוש בביטויים אלה כדי שיהפכו לחלק משפת הילדים:

- « שבצו את הביטויים בשפתכם במידת האפשר.
- « כתבו באותיות גדולות וחלולות את אחד הביטויים. הילדים יוכלו לעטר ולקשט אותו בצביעה, בהדבקה וכדומה. תלו את הביטוי המקושט על "לוח הסיפור" או במקום אחר בכיתה.
- « הילדים יציירו ביטוי שבחרו, או לחלופין יבחרו ביטוי או פסוק מתאים לציור שציירו.
- « הילדים יציגו ביטוי שבחרו, יסיפו לו משפטים משלהם ויספרו את הסיפור בשיבוץ הביטוי או הפסוק.
- « קבוצת ילדים תציג את אחד הביטויים בפנטומימה, וילדי הכיתה ינחשו מהו הביטוי.

חשוב להמשיך ולהשתמש בביטויים גם כאשר מסיימים ללמוד את הסיפור. כדאי לאגד את הביטויים והפסוקים המאזורים באלבום שיישאר לעיון בספריית הכיתה.

8. מפגש עם יצירות אמנות 🐾

בערכת היצירות שלוש יצירות בנושא "משה ובנות יתרו". ניתן להציג בפני הילדים יצירה אחת או יותר, על פי שיקול דעתכן.

לפניכן נקודות לדיון בשעת ההתבוננות ביצירות אמנות המתאימות לכל היצירות. בחרו מנקודות אלה את המתאימות לכן בסדר הרצוי לכן, על פי הזמן העומד לרשותכן, יכולות התלמידים, אופי היצירה וכו'.

לאחר תיאורה הקצר של היצירה תמצאו כמה **נקודות נוספות לדיון** המתאימות ליצירה המסוימת בלבד.

תיאור היצירות במדריך מובא על פי הסדר הכרונולוגי של יצירתן.

נקודות לדיון בשעת ההתבוננות ביצירות האמנות:

1. הבעת רשמים ראשונים על היצירה.
2. דיון במאפיינים השונים של היצירה: טכניקה, צבעים, צורות, פרופורציות, דמויות ורקע.
3. דיון בדמויות המתוארות ביצירה: תנוחות גוף, לבוש, הבעות פנים, יחס הדמויות זו אל זו.
4. פיתוח חשיבה יצירתית: מה מרגישות הדמויות בציור? מה הן חושבות? מה אומרות הדמויות זו לזו?
5. השוואת היצירה לסיפור המקראי:מה מן המסופר במקרא בחר האמן לתאר? מה הדגיש ומה השמיט?
6. הצעת שמות ליצירה ודיון בשם שהאמן נתן לה.
7. הצגת שם האמן ומידע רלוונטי עליו.
8. השוואה בין יצירות שונות המתארות סיפור מקראי אחד.

11. משה ובנות יתרו

הגדת הזהב

ברצלונה, ספרד, 1320 לערך

על הגדת הזהב:

במאה השלוש-עשרה הוצאה ה"הגדה של פסח" מסידור התפילה הכללי ונערכה כספר נפרד. בשל ייחודה ומידותיה הפכה ההגדה לאחד מכתבי היד המצוירים הנפוצים ביותר בקהילות היהודיות במאות השלוש-עשרה והארבע-עשרה. "הגדת הזהב" היא מן המוקדמות והמפוארות שבהגדות הספרדיות בנות המאה הארבע-עשרה, ששרדו והגיעו לידינו. את טקסט ההגדה מקדימים 14 דפים של ציורי תנ"ך וציורים של ההכנות לפסח, כל אחד

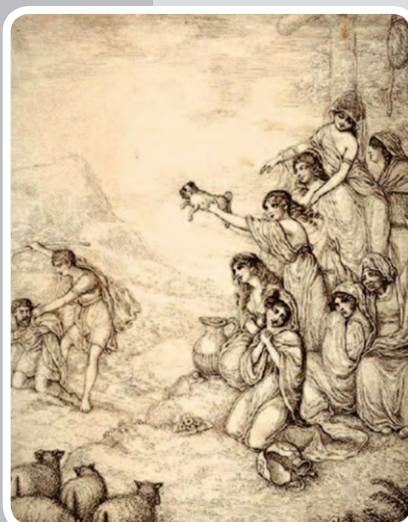
מהם משתרע על פני עמוד שלם. ציורי התנ"ך מתארים אירועים ואישים מספר בראשית ומספר שמות, החל באדם הראשון הקורא שמות לחיות וכלה בשירת מרים. כל עמוד מחולק לארבעה ריבועים ממוסגרים המסודרים מימין לשמאל ומלמעלה למטה. הציורים מצוירים בצבע ובזהב, בסגנון גותי-קטלני האופייני לראשית המאה הארבע-עשרה. רקעו של כל ריבוע הוא רקע מוזהב העשוי מעלי זהב.

על הציור:

במרכז האיור עומד משה. נוכחותו מפרידה בין קבוצת הרועים וצאנם (מימינו) לבין קבוצת בנות יתרו וצאנן (משמאלו). בקבוצת בנות יתרו מצוירות שלוש נשים בלבד (מספר סמלי המייצג קבוצה), אחת מהן אוחזת בידה פלך. משה פונה לעבר הרועים, הוא מנסה באמצעות תנועות ידיים עדינות הרומזות אולי על דיבור, למנוע מהם להשקות את צאנם מן המעיין שלמרגלותיו. משה מתואר כעלם צעיר והוא מובלט במספר אמצעים: הוא גבוה מעט יותר משאר הדמויות והוא עומד לבדו ומשני צדיו עצים (באמנות ימי הביניים נעשה שימוש רב בעצים כדי לחלק את הסצנה). הבלטת משה ממחישה את מרכזיותו בסיפור.

נקודה נוספת לדין:

1. כיצד עוזר משה לבנות יתרו על פי ציור זה?

12. משה ובנות מלך מדין

צ'רלס קירקפטריק-שארפ

(1851–1781)

על הטכניקה:

טכניקת הרישום בעיפרון חום הייתה מקובלת באירופה לפני המאה התשע-עשרה, בעיקר כהכנה לציור שמן (סקיצה). בתקופות מאוחרות יותר התקבלה טכניקה זו כטכניקה עצמאית. כיום הרישום בעפרונות או בפחם הוא כלי ביטוי מקובל על אמנים רבים.

על היצירה:

ברישום זה מתואר האירוע שליד הבאר בשלושה מוקדים: בנות יתרו המתוארות כחטיבה אחת (מצד ימין), משה הודף רועה (מצד שמאל), והצאן המופיעות בקדמת היצירה.

מאחורי בנות יתרו נראה קצהו של מתקן הגלגלת המשמש לדליית המים מהבאר. ליד הבנות מונח כד שבור, רמז למעשה האלימות של הרועים כנגד הבנות. עיקר הדרמה המתרחשת ברישום זה היא בתיאור בנות יתרו שכל אחת מהן מביעה רגש שונה אל מול משה ההודף את הרועה התוקפן. כדאי לשים לב לכך שברישום מתוארות שמונה בנות! (ולא שבע, כבסיפור המקראי).

נקודות נוספות לדיון:

1. כמה בנות מצוירות ברישום זה?
2. מי היא לדעתכם הנערה או האישה הנוספת המופיעה בתמונה?
3. על פי הבעות פניהן ותנוחות גופן, מה לדעתכם מרגישה או חושבת כל אחת מבנות יתרו?
  4. מה קרה לכד בתמונה?
  5. מה עושה משה? מדוע?
  6. היכן נמצאים שאר הרועים?

13. משה – נרדף ורודף

מרדכי בק

2004

על האמן ודרך יצירתו:

מרדכי בק נולד באנגליה בשנת 1944, הוא עלה לישראל ב־1973 ומאז הוא יוצר בירושלים. בק פרסם עד כה שלושה ספרי הדפסים בנושאים תנ"כיים.

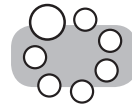
יצירותיו של בק שבערכת היצירות נוצרו במיוחד עבור התכנית "סיפורים בעלי ערך" בטכניקה של הדבקת חיתוכי נייר. בק מספר על הטכניקה: "טכניקה זו נראית אולי טכניקה פשוטה, אפילו פשטנית, אבל למעשה אין זה כך. מוגבלויותיה של טכניקה זו ברורות – יש בה צבעים וצורות אך אין בה גוונים ליצירת צללים וכדומה. יש ליצור את כל מרכיבי היצירה מהנייר החלק – להחליט אילו צורות עדיפות ואיך לשלב את הצבעים והצורות. יש לבנות את התמונה בידיעה שכל חלק עשוי לגרום לתזוזה של החלקים אחרים, עד שהכל מוכן להדבקה".

על היצירה:

בק: "מנהיג בכלל ומנהיג יהודי במיוחד אינו נדרש להיות בעל מילים, ישר, חזק וחכם בלבד; בראש ובראשונה נדרש ממנו לרדוף אחר צדק חברתי. משה הנרדף, בורח לארץ מדין. הוא מגיע לבאר מים ועד לכך שרועים "גברים" מגרשים רועות צעירות ומונעים מהן להשקות את צאנן. הוא אינו יכול להתאפק ופועל מיד לעשיית הצדק הראוי".

נקודות נוספות לדיון:

1. כיצד הצליח משה לגרש את הרועים לפי תמונה זו?
2. מדוע קרא האמן ליצירה "משה – נרדף ורודף"?

מפגש סיכום

מומלץ לערוך מפגש לסיכום העיסוק בסיפור ובערך. מטרת הסיכום במליאה היא לאפשר למחנכת להאזין לילדים, ולילדים לשמוע זה את זה. תפקיד המחנכת כמנחה הוא לסכם את דברי הילדים תוך הרחבה, המשגה וקישור בין הרעיונות השונים. אפשר לסכם את הנושא בחידונים, במשחקים, בהצגות ובפנטומימה. כמו כן אפשר להקרין תצלומים או קטעי וידאו שצולמו במהלך העבודה על הסיפור והערך. לקראת מפגש הסיכום אפשר לערוך תצוגה המתעדת שלבים שונים בעבודה: תצלומים, עבודות של הילדים, ספרים, חפצים ועוד.

הצעה לשאלות מנחות לדין המסכם:

- « מי יכול לספר את הסיפור המקראי בקיצור? ניתן להציג את הסיפור בתאטרון בובות לשם החזרה.
- « מה הרגשתם או חשבתם כשמערתם את הסיפור?
- « האם היה בסיפור משהו קשה או לא נעים?
- « איזו דמות בסיפור עניינה אתכם במיוחד?
- « מה אנחנו יכולים ללמוד מהסיפור?
- « איזה שם ניתן לתת לסיפור?
- « איזה פתגם מתאים לסיפור? אפשר למצוא פתגם מתאים או להזמין את הילדים להמציא פתגם משלהם.
- « לאחר שסיפרנו את הסיפור, ציירנו, גזרנו, הצגנו, התבוננו ביצירות אמנות... (הזכירו את הפעילויות שנערכו בעקבות הסיפור והערך) מאיזו פעילות נהניתם במיוחד?
- « בדיון זה רצוי להזכיר פסוקי מפתח ומושגים מרכזיים שנלמדו ולשלב היגדים, רעיונות ותובנות שהעלו הילדים במהלך העבודה.

קישורים

סיפורי מקרא נוספים על בארות: הריב על הבארות בימי יצחק (בראשית, פרק כ"ו פסוקים י"ד-ל"ב), ופגישות על יד הבאר: רבקה ועבד אברהם (בראשית פרק כ"ד), רחל ויעקב (בראשית פרק כ"ט).

נושאים אחרים הנלמדים בכיתה ואפשר לקשרם לסיפור ולערך שנלמדו: הכנסת אורחים, המים – חשיבותם ושימושיהם, מקומות מפגש – אז והיום, גמילות חסדים, מנהיגות.

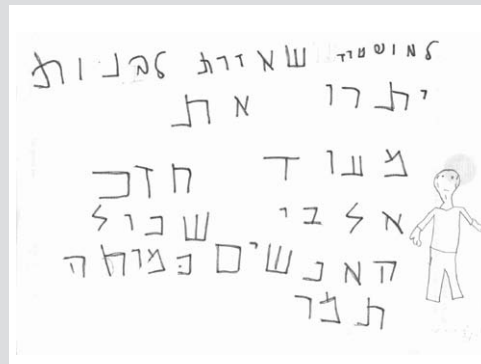
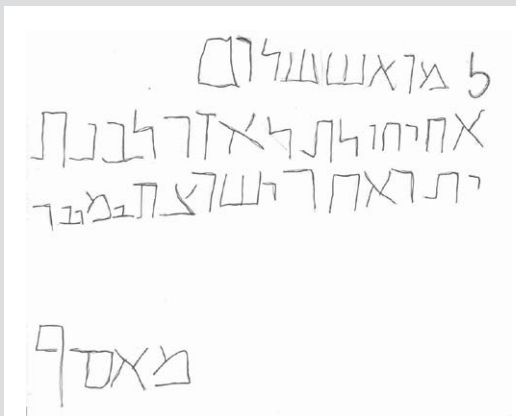
מפי ילדי הגנים:

על מה חשב משה בעת שברח ממצרים?

- הוא פחד שיתפסו אותו.
- הוא חשב על המשפחה שלו.
- הוא דאג ולא ידע לאן הוא יגיע.
- הוא התארט שהתערב והרג את האיש המצרי.
- בטח הוא הסתכל כל הזמן אחורה לראות אם רודפים אחריו.
- הוא חשב על ההורים שלו שבטח ידאגו לו.
- הוא רצה למצוא לארחוון המלך.

ילדי הגן כותבים מכתבים למשה לאחר שעזר לבנות יתרו:

- למשה, תודה שעזרת לבנות יתרו, אתה מאד אצק, ולזואי שכל האנשים כחוק. מתחר
- למשה לשום, אם כל העולם היה כחוק אז היה החון אושר ושמחה. מיסחין
- תודה שעזרת לנו. נועם
- כל הכבוד! למוטם
- למשה לשום, איך יכולת לעזור לבנות יתרו אחרי שרצת במדבר? מאסלי

איך אנחנו עוזרים לאחרים?

- פעם כשהייתי בבית כנסת פתחתי את הדלת לאיש צקן שיוכל להיכנס.
- פעם ראיתי ילד בגינה והילד ביקש את העפיון שהיה לי והסכמתי לתת לו אליו שלא הכרתי אותו.
- לפעמים אני מוותרת לאה שלי.
- לפעמים אני נותנת את הבובה שלי לאחותי.
- אני עוזרת שולמן כשבאים לינו אורחים.

יחידה רביעית

סיפור דוד וגוליית אל תסתכל (רק) בקנקן

שמואל א, פרק י"ז פסוקים מ"ד-מ"ה, נ'

וַיֹּאמֶר הַפְּלִשְׁתִּי אֶל דָּוִד לֵכָה אֵלַי וְאַתְּנָה אֶת בְּשָׂרְךָ לְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּלְבַהֲמַת הַשָּׂדֶה:
וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל הַפְּלִשְׁתִּי אַתָּה בָּא אֵלַי בְּחָרֵב וּבְחַנְיַת וּבְכִידוֹן וְאֲנִי בָּא אֵלֶיךָ בְּשֵׁם
ה' צְבָאוֹת אֱלֹהֵי מִעְרָכוֹת יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר חָרַפְתָּ: ... וַיַּחֲזֹק דָּוִד מִן הַפְּלִשְׁתִּי בַקֶּלֶע
וּבְאַבְנֵי וַיַּךְ אֶת הַפְּלִשְׁתִּי וַיְמִיתֵהוּ וַחֲרַב אֵין בְּיַד דָּוִד:

עיון בערך: אל תסתכל (רק) בקנקן

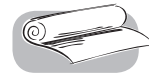
"אל תסתכל בקנקן אלא במה שיש בו" היא אמרה שמקורה במשנה. במסכת אבות (פרק ד' משנה כ') נאמר: "רבי אומר: אל תסתכל בקנקן אלא במה שיש בו. יש קנקן חדש מלא ישן וישן שאפילו חדש אין בו". בדברים אלה קובע רבי יהודה הנשיא שאין להעריך את מידת חכמתו של אדם לפי גילו, כשם שאין לקבוע את טיב היין לפי מראה הקנקן שהוא מצוי בו. הדברים נאמרים בסיום משנה שבה דנים התנאים בקשר שבין גיל הלומד או המלמד לבין איכות הלמידה. ההסתכלות בקנקן משולה לשיפוט האדם על פי תכונותיו החיצוניות, אלה הנראות לעין, בלבד. זוהי כנראה נטייתם הטבעית של בני האדם. האמרה התנאית ממליצה להסתכל אל תוך הקנקן – אל פנימיותו של האדם, לשים לב לתכונותיו שאינן ניכרות כלפי חוץ.

האמרה "אל תסתכל בקנקן אלא במה שיש בו" מייצגת תפיסת עולם דיכוטומית (בעלת שני פנים), תפיסה המעדיפה בפירוש את "הפנים" על "החוץ" ואת הנסתר על הגלוי. בתפיסות חינוכיות מודרניות מודגשת חשיבותם של החוץ והפנים כאחד. תפיסות אלה רואות בחינוך האסתטי למשל חלק מהחינוך הערכי ואת הגלוי והסמוי כמשלימים זה את זה.

יחידה זו עוסקת ביחס שבין "הקנקן" לבין "מה שיש בו", דרך הסיפור המקראי על דוד וגוליית. בסיפור המקראי מצטייר דוד, כלפי חוץ, כחלש וכחסר סיכויים לנצח את יריבו גוליית. דוד הוא קטן מידות, הוא אינו מיומן כאיש מלחמה ואינו מצויד בציוד מתאים. עם זאת, הוא בעל תכונות סמויות מן העין כגון זריזות, יכולת קליעה וחכמה אסטרטגית, תכונות שסייעו לו להכריע את גוליית. כמו כן מודגשת אמונתו של דוד בצדקת דרכו ובעזרת האל. לעומת

דוד, גוליית משרד עוצמה; הוא גדול ממדים, מנוסה ומצויד היטב. לכאורה רק איש בעל ממדים פיזיים דומים יוכל להכניע אותו. אך דוד אינו מתעמת כלל עם גודלו ועם עוצמתו של גוליית; כדי להכניע את יריבו מנצל דוד נקודת תורפה אחת שהוא מוצא בו – מצחו הגלוי! מתוך הסיפור עולה המסקנה כי אין להמעיט בערכו של מי שנראה חלש וחסר סיכוי, כשם שאין להפריז בהערכת כוחו של מי שנראה חזק ובלתי מנוצח.

סיפור דוד וגוליית עוסק בהבדלי גודל וכוח. אלה הם נושאים מוכרים לילדים מחיי היומיום שלהם, והם עוסקים בהם בעניין רב. הסיפור מזמן הסתכלות מורכבת על האדם כבעל מכלול תכונות, גלויות וסמויות, עמוקות ושטחיות. ניתן להרחיב את הנושא עוד ולעסוק גם בהסתכלות סטראטיפית – בקביעת דימויים פשטניים על פרטים או על קבוצות על סמך דעות קדומות ושטחיות.

מבוא מקראי

דוד, מלך ישראל, שהאל כרת אתו ברית נצח, החל את דרכו כרועה צאן. דוד היה צעיר הבנים במשפחה בת שבעה בנים מבית לחם. אף על פי שלאורך כל הדרך עמדו מולו דמויות רמות קומה ודרג, זכה דוד הקטן להוכיח עליונות רוחנית שהועילה לו יותר מכוחם הפיזי של יריביו. סיפורנו מתרחש בימי שאול – המלך הראשון בישראל. שאול שהחל את ה"קריירה" שלו בהבטחה גדולה – "בְּחֹר וְטוֹב וְאִין אִישׁ מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל טוֹב מִמֶּנּוּ מִשְׁכְּמוֹ וּמַעֲלָה גְבֹהַּ מִכָּל הָעָם", הלך והתדרדר – הוא לקה ב"רוח רעה" שביעתה אותו, הפסיד במלחמות חשובות, ולבסוף הגיע לשפל המדרגה בביקורו אצל בעלת האוב. לעומתו צמח דוד ועלה לגדולה כשהוא מפגין עוצמה רוחנית ואמונה.

גם בסיפור הקרב בין דוד לגוליית התעלה דוד מעל לחולשתו הפיזית, ובאמצעות כוח האמונה הצליח להביס את הענק הפלשתי ולהציל את עמו: "וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל הַפְּלִשְׁתִּי אַתָּה בָּא אֵלַי בְּחַרְבַּ וּבַחֲנִית וּבְכִידוֹן וְאֲנִי בָּא אֵלֶיךָ בַּשֵּׁם ה' עֲבָאוֹת, אֱלֹהֵי מַעֲרֹכֹת יִשְׂרָאֵל, אֲשֶׁר חָרַפְתָּ". ניצחון זה הביא את העם להכיר בעליונותו של דוד על שאול – "הֲבֵנָה שְׁאוּל בְּאֶלְפוֹ וְדָוִד בְּרַבְבָּתָיו" וכמובן עורר את זעמו של שאול שפתח במרדף אחרי דוד.

סיפור ניצחונו של דוד על גוליית נפתח בתיאור התארגנות מחנות הצבא זה מול זה בעמק האלה. את תקופת ההמתנה קטע "איש הביניים" שהגיע אל השטח שבין המחנות. היה זה גוליית הענק מהעיר גת אשר גובהו שש אמות וזרת (קרוב לשלושה מטרים). הענק הפלשתי הציע לנהל מעין דו־קרב עם נציג מן הלוחמים של צבא ישראל, קרב שיקבע את תוצאות המלחמה ללא אבדות מיותרות בנפש: "אִם יוּכַל לְהִלָּחֵם אִתִּי וְהִכְנִי וְהִינֵנּוּ לְכֶם לַעֲבָדִים וְאִם אֲנִי אוּכַל לוֹ וְהִכִּיתִי וְהִייתֶם לְנִי לַעֲבָדִים וְעַבְדְּתֶם אֹתֵנִי". דו־קרב מעין זה היה מקובל בעולם העתיק.

אחריות כבדה הוטלה על כתפיו של הנציג שייבחר – אחריות לגורלו של עם שלם. אומץ לב וביטחון רב נדרשו מהאיש שיבצע את המשימה במיוחד כשמולו עמד יריב אימתני כל כך כמו גוליית. גוליית היה לבוש כובע קסדה ושריון קשקשים. שריון קשקשים הוא בגד עור המכוסה בלוחיות מתכת קטנות המונחות זו על גבי זו כקשקשי דג, משקלו של השריון כשישים קילוגרם. על כתפו של גוליית נשען כידון ובידו הייתה חנית חדת להב. את הצינה (המגן) נאלץ אדם אחר לסחוב לפניו בשל משקלה הכבד. מולו עמד דוד שהתנדב למשימה, נער קטן ונטול שריון ומגן ובידו מקל וחמישה חלוקי נחל. לא פלא שתמונה זו הפכה לסמל למאבקם של "מעטים מול רבים".

גבורתו של דוד מתגלה, אם כן, בעמדו איתן מול הענק הפלשתי. מעבר לממד הקונקרטי שבסיפור זה אפשר לראות בו מטאפורה למאבקו העיתי של דוד המלך בפלשתים. הפלשתים היו האויב העיקרי של עם ישראל בימי מלכותם של שאול ודוד, והמאבק בהם היה אחד הגורמים המרכזיים להתפתחותה של המלוכה בישראל. "הפלשתים" הם למעשה ברית של חמש ערים ששכנו לאורך חוף הים התיכון: עזה, אשדוד, אשקלון, גת ועקרון, ערים בעלות מבנה חברתי מלוכד וארגון צבאי חזק. לפלשתים היה מונופול על חרושת הברזל באזור, עובדה שתרמה מאוד לעוצמתם הצבאית. רק דוד המלך שגיבש צבא לאומי וצבא שכירים חזק הצליח לבסוף להכניע אויב זה ולממש את התקווה שתלה העם במוסד המלוכה.

לקראת הסיפור

שיחה:

מה ידוע לכם על גיבורי הסיפור דוד וגוליית?

האם אתם מכירים את הסיפור על הקרב ביניהם?

מטרת השאלות היא לאפשר לילדים לבטא ידע מוקדם על הדמויות ועל עלילת הסיפור.

"אל תסתכל בקנקן"

ביחידה זו הפעילות המקדימה לסיפור אינה עוסקת בסיפור המקראי אלא באמרה "אל תסתכל בקנקן אלא במה שיש בו". בפעילות המוצעת שני שלבים:

שלב א'

הכינו מבחר קופסאות ואריזות (חדשות, ישנות, מהודרות, פשוטות, אטומות, שקופות וכדומה). בחלק מהאריזות הכניסו חפצים שיתאימו לסוג האריזה – טבעת בתוך קופסת תכשיטים, מכתב במעטפה וכדומה, ובחלק אחר הכניסו חפצים שאינם מתאימים לאריזתם – חרוזים בתוך קופסת גפרורים, חפץ פשוט זזול בתוך קופסה מהודרת, חפץ יקר ארוז באריזה פשוטה וכדומה.

במהלך הפעילות הציגו את האריזות השונות בזו אחר זו ואפשרו לילדים לנחש מה יש בתוכן מבלי לגעת בהן.

מטרת הפעילות היא לעורר שיחה ודיון במושגים: רושם חיצוני, צורה ותוכן, ציפיות, הפתעות, אכזבות ועוד.

חשוב להדגיש שהמחשת הערך "אל תסתכל (רק) בקנקן" באמצעות פעילות זו היא המחשה מטאפורית שנועדה לסייע להבנה ראשונית של המושגים.

בעקבות הפעילות בכיתה אפשר לבקש מהילדים להביא מבתיים חפץ ארוז באריזה כלשהי.

שלב ב'

היכרות עם האמרה: "אל תסתכל בקנקן אלא במה שיש בו" באמצעות הצגת סיפור מן המשנה.

לקראת הסיפור אפשר להציג בפני הילדים קנקן מפואר (ובו מים – ללא ידיעתם!) וקנקן פשוט (ובו משקה טעים) ולהציע להם לבחור מאיזה קנקן ירצו לשתות. לאחר השתייה שאלו את הילדים על פי מה בחרו מאיזה קנקן לשתות.

המחנכת יכולה "להתחפש" לרבי יהודה הנשיא ולספר:

לפני שנים רבות חי תנא, איש חשוב מאוד ושמו יהודה הנשיא. רבי יהודה הנשיא לימד את תלמידיו דברים חשובים ומעניינים. בואו נקרא מן המשנה מה אמר פעם אחת רבי יהודה הנשיא לתלמידיו: "אל תסתכל בקנקן אלא במה שיש בו. יש קנקן חדש מלא ישן וישן שאפילו חדש אין בו". רבי יהודה הנשיא אמר: "אם אתם רואים קנקן עתיק [ניתן להציג בפני הילדים כד נאה הנראה עתיק] אתם בוודאי חושבים שיש בו יין ישן ומשובח, שהרי יין משתבח עם הזמן, אבל לפעמים מתברר שהקנקן ריק. ואם אתם רואים כלי חדש [ניתן להציג כד חדש ופשוט] אתם בוודאי חושבים 'מה כבר יכול להיות בקנקן כזה?' אבל לעתים מתברר שיש בו יין משובח ויקר". ולכן תלמידים יקרים, זכרו תמיד – אל תסתכלו בקנקן, אלא במה שיש בו!

בעקבות הסיפור ניתן לשאול: מה רצה רבי יהודה הנשיא ללמד את תלמידיו? כיצד עשה זאת? מדוע חש צורך ללמד אותם שיעור זה? לאחר השיחה ניתן להציע לילדים לצייר קנקנים שונים, או למצוא בעזרת המחשב ציורים ותצלומים של קנקנים מסוגים שונים.

הסיפור

"וחרב אין ביד דוד" – ספור דוד וגלית

לפני שנים רבות חי בעיר גת איש מלחמה פלשתי, גלית שמו. גדול, גבוה וחזק היה גלית. גבהו שש אמות וזרת [כגובה שני אנשים]. וכובע נחשת על ראשו ושריון קשקשים הוא לבוש, ומצחת [כוגני] נחשת על רגליו וכידון נחשת בין כתפיו, למתניו חגר חרב ובגידו החזיק חנית גדולה. לגלית היה מגן גדול וכבד, כל כך גדול וכבד היה, שעוזר מיחד נדרש לשאת אותו עבורו, וכך נשחקה גלית יוצא למלחמה היה העוזר נושא המגן הולך לפניו.

באותם הימים אספו פלשתים את צבאם ויצאו למלחמה בישראל. הפלשתים הקימו מחנה צבא גדול בעמק האלה. שמע על כך שאול מלך ישראל, אסף את חיליו והקים גם הוא מחנה צבא כנגד מחנה הפלשתים. כך, ערוכים ומוכנים למלחמה, עמדו שני מחנות הצבא זה מול זה – ופלשתים עמדים אל ההר מזה וישראל עמדים אל ההר מזה והגיא ביניהם. במחנה הפלשתים השמחה הייתה רבה, הלוחמים צחצחו את חרבותיהם והיו בטוחים בנצחונם – הרי גלית הפלשתי הוא שעמד ליצג אותם בקרב הקרוב. ואלו מעבר לעמק, על ההר, במחנה ישראל, שררו בהלה ופחד.

במשך ארבעים יום, יום אחרי יום, השכם והערב, יצא אליהם גלית הפלשתי – כובע נחשת על ראשו, שריון קשקשים הוא לבוש, מצחת נחשת על רגליו, חמוש בחרב ובחנית וכידון, יצא וחרף [קלל] את ישראל וקרא בקול רם: "תנו לי איש ונלחמה יחד – בחרו מביניכם חיל אחד אשר יסכים להלחם אתי. אם יוכל להלחם אתי והכני והיינו לכם לעבדים; ואם אני אוכל לו והכיתי והייתם לנו לעבדים ועבדתם אתנו". הפחד במחנה ישראל היה רב, איש לא העז לצאת להלחם נגד גלית.

באותו הזמן לא הרחק משם, בבית לחם, גר ישי, איש ידוע ומכבד, ולו שמונה בנים. שלשת בניו הגדולים של ישי – אליאב, אבינדב ושמה יצאו עם שאול להלחם בפלשתים, ואלו דוד, הבן הצעיר, נשאר בבית בבית לחם לרעות את צאן אביו. כשראה ישי שהמלחמה בפלשתים מתארכת דאג לבניו הגדולים. הוא קרא לדוד בנו הצעיר ובקש ממנו ללכת ולדרש בשלום אחיו ולקחת להם ולמפקדם עשרה כפרות לחם ועשרה חריצי חלב (גושי גבינה).

למחרת היום, השכם בבקר, קם דוד. לפני צאתו לדרך השאיר את עדרי הצאן של אביו בידי השומר, והלך לחפש את אחיו במחנה ישראל שבמעמק האלה. בהתקרבו אל המחנה שמע דוד את תרועות המלחמה, הוא רץ והגיע עד למערכה – למקום שבו עמדו הקרבות להערך. הסתובב דוד במחנה בין הלוחמים עד אשר מצא את אחיו. והנה, בעודו מדבר עם אחיו, יצא ועלה כמדי יום ביומו גלית הפלשתי, וכובע נחשת על ראשו – הכובע מכסה את ראשו ואת פניו, רק מצחו אינו מכסה, ושריון קשקשים הוא לבוש, ומצחת נחשת על רגליו, חמוש בחרב ובחנית ובכידון, ובקולו הרועם הוא מחרף את ישראל. ובמחנה ישראל פחד – וכל איש ישראל בראותם את האיש וינסו מפניו וייראו מאד.

ראה דוד כי הלוחמים במחנה ישראל מפחדים מגלית ושאל "מה יעשה לאיש אשר יכה את הפלשתי הליז?" אחיו הבכור אליאב ששמע אותו בדברו אל האנשים, כעס עליו מאד ואמר לו: "מדוע עזבת את הצאן ללא השגחה? יודע אני כי באת עד הנה כדי לראות את המלחמה! אבל דוד לא ותר ובקש למסור לשאול המלך כי רוצה הוא להלחם בגלית הפלשתי. שמע שאול את דברי דוד והזמינו אליו. הלך דוד אל שאול המלך ואמר לו: "אני אלך ואלחם בפלשתי הזה". השיב לו המלך שאול: "לא תוכל ללכת אל הפלשתי הזה להלחם עמו כי נער אתה והוא איש מלחמה מנעריו". "אמנם אני נער צעיר" השיב דוד, "אבל נלחמתי ואף התגברתי על הארי וגם על הדב אשר באו לטרף את הצאן. כשבא הארי וחסף שיה מן העדר, רדפתי אחריו, תפסתי אותו בזנבו, הכיתי אותו והצלתי את השה. ה' אשר הצלני מיד הארי ומיד הדב הוא יצילני מיד הפלשתי הזה".¹ הקשיב שאול לדברי דוד, חשב וחשב... ואז החליט. הוא הליביש את דוד במדי הקרב שלו ובשריון, ואת כובע הנחשת שם על ראשו. בדרך שאול את דוד ואמר: "לך וה' יהיה עמך". חגר דוד את חרבו על מדי של שאול המלך ונסה ללכת, אך לא הצליח.² גדולים וכבדים היו המדים והשריון אשר נתן לו שאול, ודוד לא היה רגיל אליהם. הסיר דוד את השריון, פשט את המדים מעליו, לקח את מקלו בידו, התכופף ובחר לו חמשה חלקי אבנים מן הנחל וישם אתם בכלי הרעים אשר לו ובילקוט וקלעו בידו ויגש אל הפלשתי.³

דוד וגלית הלכו זה מול זה, קרבו ובראו – דוד מול גלית, גלית מול דוד. גלית הפלשתי – כובע נחשת על ראשו ושריון קשקשים הוא לבוש, ומצחת נחשת על רגליו, חמוש בחרב ובחנית ובכידון, והאיש נשאו המגן הלבן לפניו. ומולו הנער דוד, קלעו בידו חמשה חלוקי אבנים בילקוטו. ראה גלית כי הלוחם הבא להלחם בו הוא נער צעיר, אדמוני ויפה מראה, ויבזהו. הוא לגלג על דוד ואמר לו: "הכלב אנכי כי אתה בא אלי במקלות?"

1. מה למד שאול על דוד מהסיפור על ההתמודדות עם האריה ועם הדוב?
2. מדוע לא הצליח דוד ללכת כשהוא לבוש במדיו של שאול המלך?
3. ניתן להביא לכיתה "קלע" וחלוקי נחל.

ענה לו דוד:

"אתה בא אלי בחרב ובחנית ובכידון ואנכי בא אליך בשם ה' צבאות אלהי מערכות ישראל אשר חרפת, ה' יעזר בידי וידעו כל הקהל הזה כי לא בחרב ובחנית יהושיע ה' כי לה' המלחמה".
דברי דוד הכעיסו את גלית מאד. מהר דוד, הושיט את ידו אל כלי הרועים אשר לו, הוציא משם והשריון שלבש היו כבדים מאד. מהר דוד, הושיט את ידו אל כלי הרועים אשר לו, הוציא משם אבן אחת, כוו את הקלע אשר בידו וקלע אל מצחו של גלית.⁴ המוצח היה החלק היחיד בגופו של גלית שלא היה מכסה, לא בכובע הנחשת ולא בשריון. נפל גלית הפלשתי על פניו ארצה ומת. במחנה ישראל הריעו לדוד. השמחה הייתה רבה, הסכנה חלפה. אך במחנה פלשתים שרוו פחד גדול ובהלה מרבה. נשראו הפלשתים כי גלית גבורם איש המלחמה נצח במערכה, ברחו והתפזרו לכל עבר.
ברבות הימים גדל דוד והיה למלך על ישראל.

המקור המקראי

שמואל א, פרק י"ז פסוקים א'-ג"ח

ויאספו פלשתים את מחניהם למלחמה ויאספו שכה אשר ליהודה ויחנו בין שוכה ובין עזקה באפס דמים: ושאול ואיש ישראל נאספו ויחנו בעמק האלה ויערכו מלחמה לקראת פלשתים: ופלשתים עמדים אל ההר מזה וישראל עמדים אל ההר מזה והגיא ביניהם:

ויצא איש הבנים ממחנות פלשתים גלית שמו מגת גבהו שש אמות וזרת: וכובע נחשת על ראשו ושריון קשקשים הוא לבוש ומשקל השריון חמשת אלפים שקלים נחשת: ומצחת נחשת על רגליו וכידון נחשת בין כתפיו: ועץ חניתו כמנור ארגים ולהבת חניתו שש מאות שקלים ברזל ונשא הצנה הלך לפניו: ויעמד ויקרא אל מערכת ישראל ויאמר להם למה תצאו לערך מלחמה הלוא אנכי הפלשתי ואתם עבדים לשאול ברו לכם איש וירד אלי:

אם יוכל להלחם אתי והכני והיינו לכם לעבדים ואם אני אוכל לו והכיתיו והייתם לנו לעבדים ועבדתם אתנו: ויאמר הפלשתי אני חרפתי את מערכות ישראל היום הזה תנו לי איש ונלחמה יחד: וישמע שאול וכל ישראל את דברי הפלשתי האלה ויחתו ויראו מאד:

ודוד בן איש אפרתי הזה מבית לחם יהודה ושמו ישי ולו שמנה בנים והאיש בימי שאול זקן בא באנשים: וילכו שלשת בני ישי הגדלים הלכו אחרי שאול למלחמה ושם שלשת בניו אשר הלכו במלחמה אליאב הבכור ומשנהו אבינדב והשלישי שמה: ודוד הוא הקטן ושלושה הגדלים הלכו אחרי שאול: ודוד הלך ושב מעל

4. מדוע כיוון דוד את הקלע דווקא אל מצחו של גוליית?

שָׂאוֹל לְרֵעוֹת אֶת צֵאן אָבִיו בֵּית לָחֶם: וַיִּגַּשׁ הַפְּלִשְׁתִּי הַשָּׂם וְהָעֶרֶב וַיִּתְיַצַּב אַרְבָּעִים יוֹם: וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל לְדוֹד בְּנֵי קַח נָא לְאַחִיךָ אִיפֹת הַקְּלִיא הַזֶּה וְעֲשֶׂה לָּחֶם הַזֶּה וְהָרֵץ הַמְּחַנֶּה לְאַחִיךָ: וְאֵת עֲשֶׂרֶת חֲרִיצֵי הַחֶלֶב הָאֵלֶּה תָּבִיא לְשֵׁר הָאֶלֶף וְאֵת אַחִיךָ תִּפְקֵד לְשָׁלוֹם וְאֵת עֲרֵבְתֶם תִּקַּח: וְשָׂאוֹל וְהָמָה וְכָל אִישׁ יִשְׂרָאֵל בְּעֵמֶק הָאֵלֶּה נִלְחָמִים עִם פְּלִשְׁתִּים:

וַיִּשְׂכֵם דָּוִד בְּבֹקֶר וַיִּטֵּשׁ אֶת הַצֹּאן עַל שֹׁמֵר וַיִּשָּׂא וַיֵּלֶךְ כַּאֲשֶׁר צִוָּהוּ יִשְׂרָאֵל וַיָּבֵא הַמַּעְגָּלָה וְהַחִיל הַיֵּצֵא אֶל הַמַּעְרָכָה וְהָרָעוּ בַּמִּלְחָמָה:

וַתַּעַרְךָ יִשְׂרָאֵל וּפְלִשְׁתִּים מַעְרָכָה לַקְּרָאת מַעְרָכָה: וַיִּטֵּשׁ דָּוִד אֶת הַכֹּלִים מֵעָלָיו עַל יַד שׁוֹמֵר הַכֹּלִים וַיִּרְץ הַמַּעְרָכָה וַיָּבֵא וַיִּשָּׂא לְאַחִיו לְשָׁלוֹם: וְהוּא מְדַבֵּר עִמָּם וְהֵנָּה אִישׁ הַבְּנִים עוֹלָה גְלִית הַפְּלִשְׁתִּי שָׁמוּ מִגַּת מִמַּעְרְכוֹת פְּלִשְׁתִּים וַיְדַבֵּר כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיִּשְׁמַע דָּוִד: וְכָל אִישׁ יִשְׂרָאֵל בִּרְאוֹתֶם אֶת הָאִישׁ וַיִּנְסוּ מִפָּנָיו וַיִּירָאוּ מֵאֵד: וַיֹּאמֶר אִישׁ יִשְׂרָאֵל הֲרֵאִיתֶם הָאִישׁ הָעֹלָה הַזֶּה כִּי לְחָרַף אֶת יִשְׂרָאֵל עָלָה וְהִיא הָאִישׁ אֲשֶׁר יָכְנוּ יַעֲשֶׂרֶנּוּ הַמֶּלֶךְ עֲשֶׂר גְּדוֹל וְאֵת בָּתּוֹ יִתֵּן לוֹ וְאֵת בֵּית אָבִיו יַעֲשֶׂה חֶפְשִׁי בְּיִשְׂרָאֵל:

וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל הָאֲנָשִׁים הָעֹמְדִים עִמּוֹ לֵאמֹר מָה יַעֲשֶׂה לְאִישׁ אֲשֶׁר יָכָה אֶת הַפְּלִשְׁתִּי הַלִּזְוִי וְהַסִּיד חֲרָפָה מֵעַל יִשְׂרָאֵל כִּי מִי הַפְּלִשְׁתִּי הָעָרַל הַזֶּה כִּי חָרַף מַעְרְכוֹת אֱלֹהִים חַיִּים: וַיֹּאמֶר לוֹ הָעָם כַּדְּבָר הַזֶּה לֵאמֹר כֹּה יַעֲשֶׂה לְאִישׁ אֲשֶׁר יָכְנוּ: וַיִּשְׁמַע אֱלִיאָב אָחִיו הַגְּדוֹל בַּדְּבָר אֶל הָאֲנָשִׁים וַיַּחַר אָף אֱלִיאָב בְּדוֹד וַיֹּאמֶר לָמָּה זֶה יִרְדֹּת וְעַל מִי נִטְשֶׁת מַעֲט הַצֹּאן הַהֵנָּה בַּמַּדְבָּר אֲנִי יַדְעִתִּי אֶת זִדְנָךְ וְאֵת רַע לְבָבְךָ כִּי לִמְעַן רְאוֹת הַמִּלְחָמָה יִרְדֹּת: וַיֹּאמֶר דָּוִד מָה עֲשִׂיתִי עִתָּה הֲלוֹא דָּבָר הוּא: וַיִּסָּב מֵאֲעֻלוֹ אֶל מוֹל אַחֵר וַיֹּאמֶר כַּדְּבָר הַזֶּה וַיִּשְׁבְּהוּ הָעָם דְּבָר כַּדְּבָר הָרִאשׁוֹן: וַיִּשְׁמְעוּ הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דְּבַר דָּוִד וַיִּגְדּוּ לִפְנֵי שָׂאוֹל וַיִּקְחֵהוּ: וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל שָׂאוֹל אֶל יַפֵּל לֵב אָדָם עָלָיו עֲבָדָךְ יֵלֶךְ וְנִלְחַם עִם הַפְּלִשְׁתִּי הַזֶּה: וַיֹּאמֶר שָׂאוֹל אֶל דָּוִד לֹא תוּכַל לָלַכַת אֶל הַפְּלִשְׁתִּי הַזֶּה לְהִלָּחֵם עִמּוֹ כִּי נֶעַר אַתָּה וְהוּא אִישׁ מִלְחָמָה מִנְעַרְיוֹ: וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל שָׂאוֹל רַעֲהָ הִיא עֲבָדָךְ לְאָבִיו בְּצֹאן וְבָא הָאָרִי וְאֵת הַדּוֹב וְנָשָׂא שֶׁה מֵהָעֵדֶר: וַיִּצְאֵתִי אַחֲרָיו וְהַכְּתִיו וְהַצִּלְתִּי מִפָּיֹו וַיִּקַּם עָלַי וְהַחֲזַקְתִּי בְּזַקְנּוֹ וְהַכְּתִיו וְהַמִּיתִיו:

גַּם אֶת הָאָרִי גַם הַדּוֹב הִכָּה עֲבָדָךְ וְהִיא הַפְּלִשְׁתִּי הָעָרַל הַזֶּה כֹּאֲחֵד מֵהֶם כִּי חָרַף מַעְרַכַת אֱלֹהִים חַיִּים:

וַיֹּאמֶר דָּוִד ה' אֲשֶׁר הִצִּילֵנִי מִיַּד הָאָרִי וּמִיַּד הַדָּב הוּא יִצִּילֵנִי מִיַּד הַפְּלִשְׁתִּי הַזֶּה: וַיֹּאמֶר שָׂאוֹל אֶל דָּוִד לֶךְ וְה' יְהִי עִמָּךְ: וַיִּלְבַּשׁ שָׂאוֹל אֶת דָּוִד מִדְּיוֹ וְנָתַן קוֹבַע נַחֲשֶׁת עַל רֹאשׁוֹ וַיִּלְבַּשׁ אֹתוֹ שְׂרִיּוֹן: וַיַּחְגֵּר דָּוִד אֶת חַרְבּוֹ מֵעַל לְמִדְּיוֹ וַיֵּאֵל לָלַכַת כִּי לֹא נִסָּה וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל שָׂאוֹל לֹא אוּכַל לָלַכַת בְּאֵלֶּה כִּי לֹא נִסִּיתִי וַיִּסְרַם דָּוִד מֵעָלָיו: וַיִּקַּח מִקְלוֹ בְּיָדוֹ וַיַּבְחֵר לוֹ חֲמֹשֶׁה חֲלָקֵי אֲבָנִים מִן הַנַּחַל וַיִּשֶׂם אֹתָם בְּכִלָּיו הָרַעִים אֲשֶׁר לוֹ וּבִילְקוּט וּקְלָעוֹ בְּיָדוֹ וַיִּגַּשׁ אֶל הַפְּלִשְׁתִּי: וַיֵּלֶךְ הַפְּלִשְׁתִּי הַלֵּךְ וַקְּרַב

אל דוד והאיש נשא הצנה לפניו: ויבט הפלשתי ויראה את דוד ויבזהו כי היה נער ואדמני עם יפה מראה: ויאמר הפלשתי אל דוד הכלב אנכי כי אתה בא אלי במקלות ויקלל הפלשתי את דוד באלהיו: ויאמר הפלשתי אל דוד לכה אלי ואתנה את בשדך לעוף השמים ולבהמת השדה:

ויאמר דוד אל הפלשתי אתה בא אלי בחרב ובחנית ובכידון ואנכי בא אליך בשם ה' צבאות אלהי מערכות ישראל אשר חרפת: היום הזה יסגרף ה' בידי והפיתך והסרתני את ראשך מעליך ונתתני פגד מחנה פלשתים היום הזה לעוף השמים ולחית הארץ וידעו כל הארץ כי יש אלהים לישראל: וידעו כל הקהל הזה כי לא בחרב ובחנית יהושע ה' כי לה' המלחמה ונתן אתכם בידנו: והיה כי קם הפלשתי וילך ויקרב לקראת דוד וימהר דוד וירץ המערכה לקראת הפלשתי: וישלח דוד את ידו אל הפלי ויקח משם אבן ויקלע ונד את הפלשתי אל מצחו ותטבע האבן במצחו ויפל על פניו ארצה: ויחזק דוד מן הפלשתי בקלע ובאבן ונד את הפלשתי וימיתו וחרב אין ביד דוד: וירץ דוד ויעמד אל הפלשתי ויקח את חרבו וישלפה מתערה וימתתהו ויכרת בה את ראשו ויראו הפלשתים כי מת גבורם וינסו: ויקמו אנשי ישראל ויהודה וירעו וירדפו את הפלשתים עד בואף גיא ועד שערי עקרון ויפלו חללי פלשתים בדרך שערים ועד גת ועד עקרון: וישבו בני ישראל מדלק אחרי פלשתים וישסו את מחניהם: ויקח דוד את ראש הפלשתי ויבאהו ירושלם ואת כליו שם באהלו:

וכראות שאול את דוד יצא לקראת הפלשתי אמר אל אבנר שר הצבא בן מי זה הנער אבנר ויאמר אבנר חי נפשך המלך אם ידעת: ויאמר המלך שאל אתה בן מי זה העלם:

וכשוב דוד מהכות את הפלשתי ויקח אתו אבנר ויבאהו לפני שאול וראש הפלשתי בידו:

ויאמר אליו שאול בן מי אתה הנער ויאמר דוד בן עבדך ישי בית הלחמי:

בעקבות הסיפור

1. דיון בקבוצות קטנות

התמקדות בסיפור:

« "סיפור בקיצור" – בקשו מכמה ילדים לספר בקצרה את הסיפור על דוד וגוליית. ניתן לבקש מאחד הילדים להתחיל בסיפור, מהשני להמשיך וכך הלאה.

« מה חשבתם או הרגשתם בזמן ההאזנה לסיפור?

« מה חשבו האחים הגדולים כשראו את דוד בשדה הקרב?

« מדוע יצא דוד להילחם בגוליית?

« מדוע חשב דוד שיוכל לנצח את גוליית?

« מדוע הסכים שאול לבקשתו של דוד לצאת להילחם בגוליית? שאול היה מוכן להאזין לדוד, לשנות את דעתו ולהסתכל גם ב"מה שיש בקנקן".

« על מה חשב דוד לקראת הקרב עם גוליית? מה הוא הרגיש?

« על מה חשב גוליית לקראת הקרב? מה הוא הרגיש?

« שאול אמר לדוד: "לא תוכל ללכת אל הפלשתי הזה להלחם עמו כי נער אתה והוא איש מלחמה מנעריו". מה עשה דוד כדי לגבור על היריב החזק והמנוסה? בניגוד לגוליית, דוד התכונן למלחמה היטב ולא זלזל ביריבו. הוא בחר בכלי נשק ובדרך מלחמה שבהם היה לו יתרון על גוליית, הוא ויתר על מדי הקרב המסורבלים וניצל את נקודת התורפה של יריבו. בשיחה זו חשוב להדגיש את שני ההיבטים בניצחון דוד על גוליית – התחכום הטקטי והאמונה בעזרת האל.

« מדוע לא הצליח גוליית "החזק" לנצח את דוד "החלש"? בניגוד לדוד, גוליית היה שאנן: "ויבט הפלשתי ויראה את דוד ויבזהו כי היה נער ואדמני עם יפה מראה". גוליית הסתכל רק בקנקן ולא במה שהיה בו.

« "על המפה" – אתרו על מפת ארץ ישראל של ימינו את עמק האלה, המקום שהקרב בין דוד לגוליית התרחש בו, וסמנו את המקום. אפשר להיעזר באטלס מקראי.

התמקדות בחיי הילדים:

בשיחה זו ניתן לעסוק בשני נושאים מרכזיים – "כוח וחולשה" ו"סטראוטיפים".

א. האם ראיתם פעם מישהו צעיר שגבר על מבוגר ממנו? או חלש שגבר על חזק ממנו?

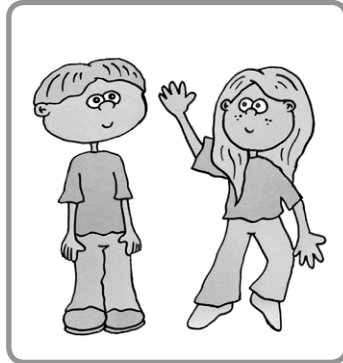
ב. דיון בסטראוטיפים – האם גם לנו קורה שאנחנו רואים מישהו וחושבים "אם הוא גבוה, אז הוא בוודאי..." , "אם הוא לא יהודי, אז הוא בוודאי..." , "אם היא ילדה, היא בוודאי..." כדי שהשיחה לא תחזק חשיבה סטראוטיפית אלא תבקר אותה, יש להדגיש בדיון את הבעייתיות שבדרך חשיבה זו.

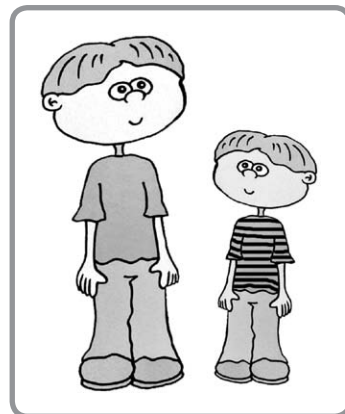
דרך נוספת לעסוק בנושא היא באמצעות התבוננות בתמונות ובהן שלשה זוגות ילדים:
ילד קטן וילד גדול, בן ובת, ילדה כהת עור וילדה בהירת עור:

מה חושבת
הילדה כהת העור
על בהירת העור?
(ולהפך)

מה חושב הבן על הבת?
(ולהפך)

מה חושב הילד הקטן על
הילד הגדול? (ולהפך)

2. מפגש עם יצירות ספרות

משל "האריה והעכבר" מדגים היטב את הפתגם "אל תסתכל בקנקן אלא במה שיש בו". לפני קריאת המשל בקשו מהילדים לעצום את עיניהם ולחשוב מה הם מרגישים למשמע המילה "אריה", ולעומת זאת, מה הם מרגישים למשמע המילה "עכבר".

האריה והעכבר / משלי איזופוס

אריה ישן מתחת לעץ ביער. לפתע עבר שם עכבר בריצה, לא הבחין באריה הישן ועבר על גופו. התעורר האריה, תפס את העכבר ועמד לטרוף אותו. התחנן העכבר אל האריה: "אנא, מלכי האריה, שחרר אותי, ואני, העכבר, אשיב לך ביום מן הימים טובה תחת טובה!"
"חה! חה!! חה!!! צחק האריה למשמע דבריו של העכבר, ושחרר אותו לחופשי. חלפו ימים רבים, עד שיום אחד נפל האריה ונלכד במלכודת שטמנו לו ציידים. באו הציידים, קשרו את האריה בחבלים עבים אל אחד העצים והלכו להכין עבורו כלוב. שאג האריה ונאבק בכל כוחו, אך לא הצליח לקרוע את החבלים ולהשתחרר. שמע העכבר את שאגות האריה, מיהר ובא אליו. כרסם את החבלים וכרסם, עד שהאריה השתחרר מכבליו ויצא לחופשי.

מתוך: המשלים האהובים ביותר, עיבד: שלמה אבס, עגור, הוד השרון 1993

שיחה בעקבות המשל:

- « מדוע לדעתכם צחק האריה כששמע את הבטחתו של העכבר?
- « אילו תכונות (מלבד כושר הכרסום) עזרו לעכבר להציל את האריה התמדה, סבלנות, ותרנות, אמונה באחר.
- « מה יכול היה האריה ללמוד ממה שקרה?

גם משל "הארנבת והצב" מדגים חשיבה סטראוטיפית. המשל מתאר תחרות שהמנצח בה הוא דווקא מי שנתפס בעינינו בתחילה כחלש, והמפסיד הוא מי שחשבנו שהניצחון מובטח לו. לפני קריאת המשל אפשר לשאול את השאלות הבאות: מה ידוע לנו על תכונות הצב? מה ידוע לנו על תכונות הארנבת? למי מהם סיכוי גדול יותר לנצח בתחרות ריצה?

הארנבת והצב / משלי איזופוס

יום אחד לעגה הארנבת לצב ואמרה לו: "איזו חיה עלובה ואטית אתה עם רגליך הקצרות! כל-כך אטי אתה, עד שכל אחד יכול להשיג אותך."
אמר הצב לארנבת: "למרות שרגליך מהירות מרגליי, אני מוכן להתערב אתך, שאנצח אותך בתחרות ריצה."
הארנבת צחקה בלבה, כי חשבה שהיא תנצח בתחרות ללא קושי. היא הסכימה מיד להתחרות בצב, ושניהם בחרו בשועל, שיהיה שופט התחרות ויקבע גם את מרחק הריצה. וכך, ביום המירוץ, הארנבת והצב יצאו לדרך.
הצב – למרות שהיה אטי – לא עצר לרגע והתקדם כל הזמן לאט ובבטחה, ואילו הארנבת – שסמכה על מהירות רגליה – לא דאגה כלל. היא הייתה כל כך בטוחה בניצחונה, עד שעצרה לנוח ולנמנם בצד הדרך, ובסופו של דבר נרדמה.
כשהתעוררה הארנבת משנתה, מיד זינקה ויצאה במהירות לדרך – אך כשהגיעה אל קו הסיום מצאה שם את הצב, שהגיע לשם לפניו, ועכשיו ישב לנוח מן המאמץ.

מתוך: משלי איזופוס לילדים, עיבד: שלמה אבס, עגור, הוד השרון 1997.

שיחה בעקבות המשל:

« אילו תכונות (שאינן נראות לעין) עזרו לצב לנצח?

« אילו תכונות גרמו לארנבת להפסיד, למרות היתרון ההתחלתי שלה?

סיפור נוסף המדגים את הפתגם "אל תסתכל בקנקן אלא במה שיש בו" הוא המדרש המעובד "רבי אלעזר והאיש המכוער בעיניו", מתוך: סיפורים מימים עברו, אלול ומשרד החינוך התרבות והספורט, מעלות, ירושלים תשנ"ט, עמ' 15.

השיר "וחרב אין ביד דוד" הוא שיר זמר מוכר. אפשר לשלבו במהלך לימוד היחידה.

וַחֲרַב אִין בִּיד דָּוִד / מילים: דְּרוֹרָה חֲבֵקִין

וַיַּחֲזֹק דָּוִד מִן הַפְּלִשְׁתִּים
בְּקָלַע וּבְאֲבָן
וַחֲרַב אִין בִּיד דָּוִד
וְדוֹד הוֹלֵךְ וְשָׁב
לְרַעוֹת אֶת צֵאן אָבִיו
גַּם אֶת הָאָרִי וְאֶת הַדָּב הַכֶּה דָּוִד.
וְגִלְיָת גָּבְהוּ שֵׁשׁ אַמּוֹת וְזָרְתָּ
וְדוֹד נָעַר אֲדַמוּנֵי נְעִים יָפָה מֵרָאָה.
וַיַּחֲזֹק דָּוִד מִן הַפְּלִשְׁתִּים...
וַיִּקְלַל הַפְּלִשְׁתִּי אֶת דָּוִד בְּאֵלֵהֶיו
נַחֲשֶׁת עַל רֵאשׁוֹ, וְנַחֲשֶׁת עַל רַגְלָיו
וְדוֹד עִם מַקֵּל וְקָלְעוּ בְּיָדוֹ
אֲבָנִים מֵהַנַּחַל לְקַח בְּיָדוֹ.
וַיִּשְׁלַח דָּוִד אֶת יָדוֹ אֶל הַכְּלִי
וַיִּסַּח מִשָּׁם אֲבָן עֵין קָלַע
וַיִּד אֶת הַפְּלִשְׁתִּי אֶל מִצְחֹו
וַחֲרַב אִין בִּיד דָּוִד.

ניתן לקרוא, לשיר או להשמיע גם את השיר "דוד וגוליית" מתוך התכנית "סבא טוביה בארץ התנ"ך".

דָּוִד וְזִלְזוּת / מילים: מִירֵי מֵיירֶס, לַחֵן: לִיאֹרָה שְׁלִזִינְגֶר

אני גוליית גוליית מגת לי חרב ושריון, ומן הנילוס עד הפרת כמוני אין בריון. שש אמות וזרת לי וחנית חדה, מבוהן עד גרוגרת עשוי אני פלדה.	בוא הנה צוציק פגע רע פספוס משקל נוצה, ואני בן רגע עושה ממך קציצה.	הביטו איך דוד הקט האבן כבר שלף, וכבר פגע בו בגוליית בדיוק מעל האף.
אויה ואבוי דוד, אינד יכול אתה כל כך קטן, והוא כזה גדול. 2x אני גוליית גוליית מגת העונג לי לפגוש, בוא הנה ובבת אחת אמעך אותך פרעוש.	חרב וחנית לי אין כי אלוהים אתי, באבן ובקלע, כן אראה לו לפלישתי.	נפל גוליית איננו, בא לציון גואל. כיפק למלכנו דוד מלך ישראל.
אויה ואבוי... תראה גוליית גוליית מגת תראה איך גם פספוס קולע אבן רק אחת בול בלי פספוס.	דוד מלך ישראל. אויה ואבוי, אני כבר לא גיבור, כואב לי מלפנים, כואב לי מאחור.	

3. פעילות מקיפה

סיפור דוד וגוליית מזמן עיסוק במדידה ובמידות אורך ומשקל. הבנת ממדיו החריגים של גוליית תסייע לילדים להבין את הסיפור טוב יותר ותגביר את העניין בעלילה.

מדידת גובה:

נאמר על גוליית: "גָּבְהוּ שֵׁשׁ אַמּוֹת וְזֶרֶת" שהם כשלושה מטרים! (אמה היא כ־52 סנטימטרים, זרת כ־26 סנטימטרים).

אפשר לסמן על קיר גבוה את גובהם של כמה ילדים ומבוגרים, ולידם לסמן את גובהו המשוער של גוליית.

מדידת משקל:

על שריונו של גוליית נאמר: "וּמִשְׁקַל הַשְּׂרִיּוֹן חֲמִשָּׁת אֲלָפִים שְׁקָלִים נְחֹשֶׁת". שקל הוא כ־1.4 גרם, מכאן שמשקל השריון היה כ־55 קילוגרמים.

ניתן להביא לכיתה משקל אדם ולבקש מן הילדים לאסוף בארגז חפצים שונים (אבנים, קוביות, ספרים וכדומה) שמשקלם יחד הוא כ־55 קילוגרמים.

4. פעילות יצירה

« בפעילות זו אפשר לבנות את דמותו של גוליית גדול הממדים מחומרים שונים (גרוטאות, רהיטים וכדומה).

כדאי להשאיר את דמות הענק בכיתה לתקופת העיסוק בסיפור כדי שתשמש רקע ללימוד בעומדם לצד הענק שיצרו יוכלו הילדים להזדהות עם תחושותיו של דוד ולהתמודד בעצמם עם תחושת הפחד.

« כלי הנשק שנשא גוליית לפי הכתוב הם – חרב, חנית וכידון. על ראשו הוא חבש כובע נחושת, לגופו עטה שריון קשקשים ורגליו היו מוגנות במגני נחושת. ניתן להכין עם הילדים את לבושו של גוליית ואת כלי נשקו, ולעצב את הדמות כך שתראה לבושה, חמושה ומוגנת כמו הגיבור שבסיפור.

« "הקנקן ומה שיש בו" – בקבוצות קטנות יוכלו הילדים ליצור את דמויותיהם של דוד ושל גוליית מבקבוקי פלסטיק ריקים ושקופים. חתכו סביב פתח הבקבוק והגדילו את פתחו, כך שאפשר יהיה להתבונן אל פנים הבקבוק ולהכניס לתוכו חומרים שונים. בקשו מכל קבוצה לבנות דמות שונה – את דוד או את גוליית. הנחו את הילדים לעצב הן את פנים הבקבוק (על ידי מילוי בחומרים שונים) והן את פניו החיצוניים. הציעו להם להוסיף גם ראשים לדמויות. בפעילות זו ניתן להשתמש בחומרי יצירה שונים, בציורים ואף במילים כתובות. בשיחה שתיערך לאחר הפעילות ניתן לדון עם הילדים בקשר שבין הפנים לבין החוץ בדמויות שיצרו. מטרתה של פעילות זו היא לקשור באופן מוחשי וחוויתי בין הדמויות בסיפור המקראי לבין הערך המרכזי שנבחר.

5. פעילות קרמה

- « להעשרת הפעילות כדאי להביא לכיתה אביזרים ובגדים המתאימים לסיפור (קסדות, נעלים גבוהות וכבודות, מעילים כבד, בגדי רועים וכדומה).
- « אפשר להציג תמונות שונות מהסיפור תוך כדי קריאת הסיפור או לאחריה, כמו: גוליית היוצא אל מול מחנה ישראל, דוד המנסה להתהלך בבגדי הקרב הכבדים ועוד.
- « תמונה חיה: בעקבות ההתבוננות ביצירות האמנות אפשר להציע לילדים "להיכנס לתמונות" ולחקות את תנוחות העמידה ואת הבעות פניהן של הדמויות באחת היצירות. אפשר להוסיף גם תלבושות מתאימות, אביזרים ותפאורה.
- אפשר לצלם את הילדים כשהם ב"פריז" (freeze) ולתלות את התצלומים על יד היצירה המקורית.

6. פעילות לשונית

לפניכם כמה פסוקים מן הסיפור המקראי ששובצו בתוך הסיפור המעובד. מומלץ להדגיש אותם במהלך קריאת הסיפור.

שמואל א, פרק י"ז פסוק ל"ג:

"נער אתה והוא איש מלחמה מנעריו".

שם, פסוק מ"ה:

"אתה בא אלי בחרב ובחנית ובכידון ואנכי בא אליך בשם ה' צבאות".

הצעות לשימוש בפסוקים או בביטויים מתוכם כדי שיהפכו לחלק משפת הילדים:

- « שבצו את הביטויים בשפתכם במידת האפשר.
- « כתבו באותיות גדולות וחלולות את אחד הביטויים. הילדים יוכלו לעטר ולקשט אותו בצביעה, בהדבקה וכדומה. תלו את הביטוי המקושט על "לוח הסיפור" או במקום אחר בכיתה.
- « הילדים יציירו ביטוי שבחרו, או לחלופין יבחרו ביטוי או פסוק מתאים לציור שציירו.
- « הילדים יציגו ביטוי שבחרו, יסיפו לו משפטים משלהם ויספרו את הסיפור בשיבוץ הביטוי או הפסוק.
- « קבוצת ילדים תציג את אחד הביטויים בפנטומימה, וילדי הכיתה ינחשו מהו הביטוי.

חשוב להמשיך ולהשתמש בביטויים גם כאשר מסיימים ללמוד את הסיפור. כדאי לאגד את הביטויים והפסוקים המאוירים באלבום שיישאר לעיון בספריית הכיתה.

7. מפגש עם יצירות אמנות 🎨

אמנים רבים בחרו לצייר את הקרב בין דוד לגוליית בשל עלילתו המיוחדת ובשל הסמליות שבסיפור זה. הפערים בין הדמויות עוררו גם הם את דמיונם של האמנים. בערכת יצירות האמנות ארבע יצירות העוסקות בנושא זה. ניתן להציג בפני הילדים יצירה אחת או יותר, על פי שיקול דעתכן. לפניכן נקודות לדיון בשעת ההתבוננות ביצירות אמנות המתאימות לכל היצירות. בחרו מנקודות אלה את המתאימות לכן בסדר הרצוי לכן, על פי הזמן העומד לרשותכן, יכולות התלמידים, אופי היצירה וכו'.

לאחר תיאורה הקצר של היצירה תמצאו בחלק מהיצירות כמה **נקודות נוספות לדיון** המתאימות ליצירה המסוימת בלבד. תיאור היצירות במדריך מובא על פי הסדר הכרונולוגי של יצירתן.

נקודות לדיון בשעת ההתבוננות ביצירות האמנות:

1. הבעת רשמים ראשונים על היצירה.
2. דיון במאפיינים השונים של היצירה: טכניקה, צבעים, צורות, פרופורציות, דמויות ורקע.
3. דיון בדמויות המתוארות ביצירה: תנוחות גוף, לבוש, הבעות פנים, יחס הדמויות זו אל זו.
4. פיתוח חשיבה יצירתית: מה מרגישות הדמויות בציור? מה הן חושבות? מה אומרות הדמויות זו לזו?
5. השוואת היצירה לסיפור המקראי: מה מן הסיפור המקראי בחר האמן לתאר? מה הדגיש ומה השמיט?
6. הצעת שמות ליצירה ודיון בשם שהאמן נתן לה.
7. הצגת שם האמן ומידע רלוונטי עליו.
8. השוואה בין יצירות שונות המתארות סיפור מקראי אחד.

15. דוד וגוליית

משנה תורה של קאופמן

דף הפתיחה לספר זרעים

צפון צרפת, 1296

על כתב היד:

את החיבור "משנה תורה" חיבר הרמב"ם (ר' משה בן מימון, 1138-1204). בחיבור 14 חלקים, ומשום כך הוא מכונה גם "היד החזקה". כתב היד שלפנינו, בן ארבעת הכרכים, הוא מן היפים מסוגו; גם בכתבו וגם בציוריו הוא אחד משיאיה האמנותיים של אסכולת כתבי היד העבריים המצוירים שנוצרו בצרפת בסוף המאה השלוש-עשרה. עמוד הפתיחה של כל אחד מ"ד חלקיו של הספר ועמוד הפתיחה של ההקדמה מוקפים בתשלובות צמחיות עדינות ובראשם לוחית מאוירת למילת פתיחה גדולה.

בשוליהם התחתונים של כמה מן העמודים צוירו ציורי מקרא שאינם קשורים ישירות לטקסט. איורים כגון: דוד וגוליית; דוד מנגן בנבל; עקידת יצחק ועוד.

על היצירה:

הסצנה של מלחמת דוד וגוליית ממוקמת בתחתית דף הפתיחה לספר השביעי של "משנה תורה" לרמב"ם, הוא ספר זרעים. חוקרים שונים ביקשו להבין מדוע הוצבה סצנה זו בסמוך לטקסט זה דווקא, והציעו שני הסברים שונים: (א) הסמיכות מעידה על הקשר שבין הלכות לקט שכחה ופאה, שבהן עוסק "ספר זרעים", לבין סיפורה של רות המואביה; רות ובעוז הם אבותיו של דוד, ואילו גוליית, על פי המדרש, הוא בנה של ערפה. (ב) סמיכות האיור לטקסט היא אקראית: האיורים הוכנו בבית מלאכה נוצרי ולא יהודי (לעומת כתב היד שנכתב על ידי יהודי) והסצנה נבחרה בשל היותה סצנה אהובה ומוכרת.

באיור שלפנינו מוצגים דוד וגוליית בהבדלי גודל מוגזמים. דוד נראה כגמד ליד גוליית הענק החמוש היטב. גוליית עומד בראש גבעה בתנוחה התקפית יציבה, לעומת דוד החלוש והרפה העומד במורד הגבעה. במצב זה קשה להאמין שדוד יוכל להביס את גוליית, רק הכתר שלראשו של דוד, המוצג באופן אנאכרוניסטי, מרמז על הבאות.

נקודות נוספות לדיון:

1. לראשו של דוד כתר. האם כך נראה בעיניכם מלך?
2. האם בסיפורנו דוד כבר היה מלך? מדוע בחר הצייר לצייר לו כתר?

16. דוד הורג את גוליית באבן מהקלע שלו

מיכאל ואן דר בורך

1332

על כתב היד:

כתב יד זה הוא שְׁכָתוּב בחרוזים של סיפורי התנ"ך בשפה ההולנדית. בפנים הטקסט מופיעים איורים בסגנון גותי בתוך פאנלים ממוסגרים בזהב. הסגנון הגותי מתאפיין בשימוש בצבעים מעטים, בדמויות שטוחות ובחוסר עומק. רקע האיורים צבוע צבע אחד, על פי רוב אדום או כחול.

על היצירה:

באיור שלפנינו מוצגים דוד וגוליית רגע לפני הקרב. גוליית (מימין) לבוש כאביר ימי ביניים, הוא חמוש בשריון המגן על כל גופו. גוליית הוא גדול ממדים; ראשו ורגליו פורצים את מסגרת התמונה

והוא תופס כמחצית משטח התמונה. תנוחתו של גוליית והבעת פניו מביעות איום. דוד (משמאל) הוא קטן ממדים והעץ המפריד בינו ובין גוליית מסוכך עליו (באמנות ימי הביניים נעשה שימוש רב בעצים כדי לחלק את השטח חלוקה פנימית). במבט ראשון נראה דוד רפוי ומאויים משום שהוא נשען לאחור, אך למעשה הוא אווז באבן הקלע ועומד לזרוק אותה. בסמוך לדוד נראות כבשים המאפיינות אותו כרועה צאן.

נקודות נוספות לדיון:

1. מה אווז דוד בידו? מה הוא עומד לעשות?
2. מדוע לדעתכם צייר האמן את הצאן ליד דוד?
3. אפשר להשוות בין ציור זה לבין הציור ממשנה התורה של קאופמן, ולעסוק בכתב המקיף את הציורים בפרט ובנושא כתבי היד בכלל.

17. דוד וגוליית

ספר השעות של ז'אן קולומב

צרפת, 1470

על כתב היד:

ספרי שעות הם כתבי היד המאורים הפופולריים ביותר מימי הביניים. בספרים אלה נכתבו התפילות הנוצריות המתאימות לכל אחת משעות היום. בנוסף לכך הובאו בהם לוחות שנה שצינו את הימים המקודשים ואת התפילות המתאימות להם. ספרי השעות חוברו עבור נזירים במנזרים מבודדים, והם הכילו בדרך כלל מספר רב מאוד של איורים שנוצרו בבתי מלאכה במנזרים. ספר השעות שלפנינו אוייר בתקופת הרנסנס. בתקופה זו התחילו לצייר דמויות תלת־ממדיות, בשונה מהסגנון הגותי של ימי הביניים שבו היו הדמויות שטוחות. גם ברקע הציורים אפשר להבחין בפרספקטיבה ויש בהם תיאורי נוף מפורטים.

על היצירה:

באיור שלפנינו מוצגים דוד וגוליית רגע לפני הקרב. גוליית (משמאל) לבוש כאביר ימי ביניימי, בשריון העוטה את כל גופו. הצללה בשחור ובלבן היא שגורמת לגופו להראות תלת־ממדי. גוליית עומד קפוא על מקומו כאילו אינו מסוגל לזוז. דוד, לעומתו, מתואר בעיצומה של תנועה חדה, בעת זריקת אבן הקלע. גם גופו של דוד נראה תלת־ממדי. מאחורי גוליית עומדים צבאות הפלשתים חמושים בשריונות ובמגינים. העובדה שהם מצוירים בגודל מזערי ברקע מעניקה לציור פרספקטיבה. גם תיאור הנוף בציור זה מפותח יחסית לימי הביניים.

נקודות נוספות לדיון:

1. האם השריון שלגופו של גוליית עזר לו במקרה זה (נראה שקשה היה לגוליית לזוז אתו)?
2. האם העובדה שדוד הוא קטן ממדים וחסר כל אמצעי הגנה היא יתרון במקרה זה?

18. התפרקות

מרדכי בק

2004

על האמן ודרך יצירתו:

מרדכי בק נולד באנגליה בשנת 1944, הוא עלה לישראל ב־1973 ומאז הוא יוצר בירושלים. בק פרסם עד כה שלושה ספרי הדפסים בנושאים תנ"כיים.

יצירותיו של בק שבערכת היצירות נוצרו במיוחד עבור התכנית "סיפורים בעלי ערך" בטכניקה של הדבקת חיתוכי נייר. בק מספר על הטכניקה: "טכניקה זו נראית אולי טכניקה פשוטה, אפילו פשטנית, אבל למעשה אין זה כך. מוגבלויותיה של טכניקה זו ברורות – יש בה צבעים וצורות אך אין בה גוונים ליצירת צללים וכדומה. יש ליצור

את כל מרכיבי היצירה מהנייר החלק – להחליט אילו צורות עדיפות ואיך לשלב את הצבעים והצורות. יש לבנות את התמונה בידיעה שכל חלק עשוי לגרום לתזוזה של החלקים אחרים, עד שהכל מוכן להדבקה".

על היצירה:

בק: "לפעמים אנו עומדים בפני בעיות שנראות לנו בלתי פתירות ובפני קשיים שנראה לנו שאי אפשר להתגבר עליהם. כזה היה, לכאורה, מצבו של דוד הצעיר כשעמד מול גוליית הענק. אבל דוד ידע שענק זה הוא ענק רק בחיצוניותו – בפנימיותו הוא "ריק". ואכן, אבן אחת הצליחה "לפרק" את החיצוניות המאיימת ולהראות לעולם כולו שמה שנראה לעין חזק ואמין אינו אלא אחיזת עיניים".

מפגש סיכום

מומלץ לערוך מפגש לסיכום העיסוק בסיפור ובערך. מטרת הסיכום במליאה היא לאפשר למחנכת להאזין לילדים, ולילדים לשמוע זה את זה. תפקיד המחנכת כמנחה הוא לסכם את דברי הילדים תוך הרחבה, המשגה וקישור בין הרעיונות השונים. אפשר לסכם את הנושא בחידונים, במשחקים, בהצגות ובפנטומימה. כמו כן אפשר להקדיש תצלומים או קטעי וידאו שצולמו במהלך העבודה על הסיפור והערך. לקראת מפגש הסיכום אפשר לערוך תצוגה המתעדת שלבים שונים בעבודה על הסיפור המקראי ועל הערך – תצלומים, עבודות של הילדים, ספרים, חפצים ועוד.

הצעה לשאלות מנחות לדין המסכם:

- « מי יכול לספר את הסיפור המקראי בקיצור?
ניתן להציג את הסיפור בתאטרון בובות לשם החזרה.
- « מה הרגשתם או חשבתם כששמעתם את הסיפור?
- « האם היה בסיפור משהו קשה או לא נעים?
- « איזו דמות בסיפור עניינה אתכם במיוחד?
- « מה אנחנו יכולים ללמוד מהסיפור?
- « איזה שם ניתן לתת לסיפור?
- « איזה פתגם מתאים לסיפור?
אפשר למצוא פתגם מתאים או להזמין את הילדים להמציא פתגם משלהם.
- « לאחר שסיפרנו את הסיפור, ציירנו, גזרנו, הצגנו, התבוננו ביצירות אמנות... (הזכירו את הפעילויות שנערכו בעקבות הסיפור והערך) – מאיזו פעילות נהיתם במיוחד?
- « בדיון זה רצוי להזכיר פסוקי מפתח ומושגים מרכזיים שנלמדו ולשלב היגדים, רעיונות ותובנות שהעלו הילדים במהלך העבודה.

קישורים

סיפורי מקרא נוספים על רועי צאן ההופכים למנהיגים:
יוסף (בראשית פרק ל"ז), משה (שמות פרק ג').

נושאים אחרים הנלמדים בכיתה ואפשר לקשרם לסיפור ולערך:
מידות ומדידה, יחסים בין גדולים לבין קטנים, חברות – תכונות של חברים, סכסוכים בין קבוצות ובין עמים ודרכים לפתרונם.

מפי ילדי הגנים:

מה אפשר ללמוד מהסיפור על דוד וגוליית?

- זה לא חשוב אם אתה הולך למחנה ואין לך ניסיון. חשוב האמונה בה' ובך.
- שקטנים ילדים להסביר לעצמם דברים שהם לא יודעים. כמו, הסברתי לנאם על הרבוי.
- כמו העכבר והאריה. שהוא קטן והוא יכול להיכנס למקומות גדולים לא ילדים ואשף לעצור לאריה הגדול.
- שאשף מושבים שהקטנים אלשים אבל הם אכזבים וגם הם מלחים.
- אני קטן וניצחתי את אחי הגדול.
- באוז קרב משע ניצחתי ילד גדול ממני.
- אני ניצחתי את אבא במשחק זיכרון.
- לדוד היה מוח ואמונה, לשלית רק כוח.

אנחנו ממציימים פתגמים:

- לדוד יש מוח לשלית יש כוח.
- הקטן אמנם קטן, אך הוא יכול לנצח גדול.
- הקטן מהיר וזריז, הגדול אטי ומסורבל.
- הגדול חזק, הקטן מהיר.
- לדוד יש כוח - לקטן יש מוח.

יחידה חמישית

חלום שלמה בחירה במחשבה תחילה

מלכים א, פרק ג' פסוקים ה'-ט'

בַּגְּבֻעוֹן נִרְאָה ה' אֶל שְׁלֹמֹה בְּחִלּוֹם הַלַּיְלָה וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים שְׂאֵל מָה אַתָּן לָךְ: וַיֹּאמֶר
שְׁלֹמֹה... וְנָתַתְּ לְעַבְדְּךָ לֵב שֹׁמֵעַ לְשֹׁפֵט אֶת עַמְּךָ לְהִבִּין בֵּין טוֹב לְרָע כִּי מִי יוּכַל
לְשֹׁפֵט אֶת עַמְּךָ הַכֹּבֵד הַזֶּה:

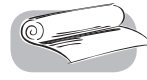
עיון בערך: בחירה במחשבה תחילה

הערך הנבחר בסיפור חלום שלמה הוא בחירה במחשבה תחילה, בחירה תוך הפעלת שיקול דעת. "בחירה" בהגדרתה היא הכרעה בין שתי אפשרויות או יותר. הצורך לבחור בין חלופות שונות מעמיד את הבוחר בדילמות שונות, בהתאם לגילו ובהתאם לזמן ולמקום.

בחירה היא מיומנות נרכשת. עיסוק והתנסות בבחירה, כבר מגיל צעיר, יסייעו לילדים לפתח דפוסי חשיבה בסיסיים שיאפשרו להם ללמוד בהדרגה לבחור מתוך שיקול דעת ובאופן מושכל, שקול ואחראי. לבחירה נלווים היבטים נוספים, כגון התלבטות בין כמה אפשרויות, טיעונים בעד ונגד כל חלופה, החלטה, ויתור וחרטה. התמודדות עם היבטים אלה דורשת עשייה מתמשכת שתתרום לפיתוח הערך בחיי הילדים.

סיפור חלום שלמה מזמן אפשרות להעלות בכיתה את נושא הבחירה – בחירה בין סיפוק מידי לבין רווח לטווח ארוך, בין טובת הכלל לבין טובת הפרט ועוד. אין הכוונה להעדיף תמיד את טובת הכלל על פני טובת הפרט, או את הרווח לטווח ארוך על פני הסיפוק המידי, אלא לעורר את המודעות להבחנה ביניהם.

שלמה מייצג בסיפור זה מנהיג הבוחר בִּחְכָמָה – מתוך הבנת תפקידו כמנהיג העם הוא בוחר ביכולת לשפוט ולהבדיל בין טוב לרע.

שלמה, בנו של דוד המלך, התיישב על כיסא המלכות עוד בחייו, כשהיה כבן ששעשרה (בשנת 970 לפסה"נ), ומלך ארבעים שנה. תקופת מלכותו של שלמה מתוארת במקרא, בדרך כלל, כתקופת זוהר, הן מבחינה פנימית והן מבחינת קשרי החוץ עם הממלכות השכנות. בשנות מלכותו הצליח שלמה לשמר את הממלכה הגדולה שהוריש לו אביו ואף להרחיב את גבולותיה, כמו כן הוא זכה להשלים את חזונו של אביו ולבנות את בית המקדש בירושלים. רק בסוף ימיו, לפי הסיפור המקראי, חלה התדרדרות במעמד הממלכה בשל נהייתו אחר נשותיו הנכריות. בימי בנו של שלמה התפלגה הממלכה המאוחדת לשתי ממלכות – ממלכת יהודה וממלכת ישראל.

סיפורנו מתאר כיצד הלך המלך שלמה בראשית מלכותו אל הבמה הגדולה (המקדש) שבגבעון כדי לזבוח שם לה'. בהיותו שם נגלה אליו ה' בחלום הלילה. החלום היה אחד הדרכים המקובלות שבהן התגלה ה' לנביאיו. בחלום הציע ה' לשלמה: "שאל מה אתה לך".

שלמה לא ביקש חיים ארוכים ולא עושר, הוא גם לא ביקש להתנקם באויביו אלא רק "ונתת לעבדך לב שמע לשפט את עמך להבין בין טוב לרע" ולכן זכה למילוי בקשתו וגם לעושר וכבוד: "וגם אשר לא שאלת נתתי לך גם עשר גם כבוד אשר לא היה כמוך איש במלכים כל ימיו".

בבקשתו של שלמה באה לידי ביטוי תפיסה שרווחה בעולם המקראי שלפיה תפקידו החשוב ביותר של המלך אינו לצאת מסעות כיבושים או לבנות מפעלי בנייה מפוארים, אלא להשליט צדק בחברה. המילים "מלך" ו"שופט" היו למעשה מילים נרדפות. דבר זה בא לידי ביטוי גם באחד ממזמורי תהילים: "לשלמה אלהים משפטיה למלך תן וצדקתה לבן מלך" (פרק ע"ב פסוק א').

שלמה אכן זכה להיות שופט צדק. כשרונו נגלה לעיני הקוראים מיד בסיפור הבא, הוא סיפור "משפט שלמה". בסיפור זה הצליח שלמה להכריע בסוגיה סבוכה ולגלות מיהי אמו של הילד החי – בתחבולה פסיכולוגית מתוחכמת ציווה המלך לגזור את הילד וחשף לעיני כול את עולמן הפנימי של שתי הנשים שטענו לאמהות על הילד החי.

המקרא מפליג בחכמתו של שלמה: "ויתן אלהים חכמה לשלמה ותבונה הרבה מאד ורחב לב כחול אשר על שפת הים: ותרב חכמת שלמה מן כל בני קדם ומכל חכמת מצרים" (מלכים א, פרק ה' פסוק ט"י). שלמה התפרסם במשליו הרבים שתיארו בעיקר בעלי חיים וצמחים. בעלי החיים היו נושא חשוב בספרות החכמה במזרח הקדום והם נזכרים במשלים, בחיבורים סאטיריים, באלגוריות ובחידות. המסורת ששלמה הבין את שפת החיות שאבה את השראתה מפסוק זה: "וידבר שלשת אלפים משל ויהי שירו חמשה ואלף: וידבר על העצים מן הארץ אשר בלבנון ועד האזוב אשר יצא בקיר וידבר על הבהמה ועל העוף ועל הרמש ועל הדגים" (מלכים א, פרק ה' פסוק י"ג).

המקרא מייחס לשלמה את כתיבתם של חלקים מספר משלי ושל מגילת שיר השירים. חז"ל ייחסו לו גם את כתיבת ספר קהלת. יש להניח שייחוסם של ספרים אלה לשלמה הוא מאוחר ומבוסס על המסורת שהוא היה החכם באדם ועל כשרונו בכתיבת משלים ושירים.

לקראת הסיפור

שיחה:

מי מכם שמע על המלך שלמה?
מי מכיר את הסיפור על החלום שחלם שלמה?
מטרת השאלות היא לאפשר לילדים לבטא ידע מוקדם על הדמות ועל הסיפור.

ראויה מקראית

כפעילות מקדימה נוספת כדאי לשוחח עם הילדים על המושג "מלך" ועל תפקידיו של המלך. תפקידיהם של המלכים בעולם העתיק היו שונים מתפקידי המלכים בימינו. את תפקידי המלך בעולם העתיק ממלאים היום בעלי תפקידים אחרים – ראשי ממשלה, שופטים ועוד. בימינו, במדינות שבהן מולכים עדיין מלכים, הם ממלאים, ברוב המקרים, תפקידים ייצוגיים בלבד.

אחד התפקידים המרכזיים של המלך בעולם העתיק היה "עשיית משפט"; המלך נתפס כשופט צדק וכמגן החלשים מפני מנצלים ועושקים. אל המלך היו באים אנשים שחשו שנעשה להם עוול או אנשים שהתגלה סכסוך ביניהם. על רקע זה יש להבין את בקשתו של שלמה.

ניתן לשאול:

מה מזכירות לנו המילים "מלך" ו"מלכה"?
ניתן לרשום את המילים תוך מיון לקטגוריות: אביזרי מלכות (כתר, שרביט, טבעת, חותם), שמות מלכים ומלכות מסיפורי המקרא, סיפורי אגדות על מלכים ומלכות וכדומה.

האם "כיף" להיות מלך? מהם היתרונות בכך? מהם הקשיים?
כוח ועוצמה לצד אחריות ומחויבות.

בתום השיחה ניתן להרחיב את הנושא בעזרת תמונות ואביזרים מתאימים.

הסיפור

"טובה חכמה מפנינים"¹ – חלום שלמה

ההתרגשות בעיר גבעון היתה רבה. המלך שלמה עמד להגיע. השמועה עברה מפה לאזן. ברחובות העיר צעקו הילדים: "הנה בא המלך, הנה בא המלך שלמה". שלמה המלך הגיע. מצדי הדרכים, מפל הבתים, יצאו אנשים ונשים, צעירים וזקנים לראות את שלמה המלך. הכל רצו לראות את המלך החדש. הרי הוא בנו של המלך דוד.

המלך שלמה בקש להתפלל, להודות לאלהים ולזבח זבחים. הרי לשם כך הגיע לעיר גבעון, אל הבמה הגדולה. הדחק היה רב וההתרגשות היתה עצומה.

1. כותרת הסיפור המעובד לקוחה מספר משלי, פרק ח' פסוק י"א: "כי טובה חכמה מפנינים וכל חפצים לא ישוו בה".

עליכם לדעת שבזמנים ההם היה המלך גם השופט. אנשים שנתגלה ביניהם סכסוך או ריב היו באים אל המלך כדי שישפוט ויכריע מי מן הצדדים צודק.²

אט אט ירד הערב. מסביב השתרר שקט. תושבי גבעון התפזרו לבתיהם, עיפים מעבודת היום וזמן ההתרגשות הגדולה. גם שלמה המלך היה עיף מאד. ראשו כבד עליו, עיניו כמעט נעצמו, אך עבודה רבה עוד היתה לפניו. בקשות רבות מכל רחבי הארץ מנחות היו לפניו, היה עליו לטפל בכל עניני הממלכה. שלמה המלך הקשיב לעצות יועציו והכתיב הוראות ופקדות אחרונות לעוזריו. עוד כמה החלטות חשובות עמדו בפניו וגם כמה סדורים שלא היה אפשר לדחותם ליום המחר. השעה היתה מאחרת ועיפותו של שלמה גברה. הוא חלק את סנדליו, רחץ את ידיו ואת רגליו ופנה אל משכבו. הוא הניח את ראשו ונרדם מיד.

והנה בחלום דבר ה' אל שלמה ואמר לו: "שאל מה אתן לך" – יכל אתה לבקש כל משאלה, כל מה שתרצה, ואני אמלא משאלתך.³ שלמה ענה לאלהים ואמר: זוכר אני את החסד הגדול אשר עשית לדוד אבי – את השמחה הגדולה שזכה לה, לראות אותי, את בנו, יושב על כסאו ומולך על ישראל. בזכותו של אבי דוד היום אני מלך, כמוהו. ואנכי נער קטן לא אדע צאת ובא – אבל אני עדין צעיר ואיני יודע מה צריך לעשות וכיצד.

תפקידי, תפקיד המלך, הוא תפקיד מכבד אך קשה ביותר. מטלת עלי אחריות רבה, בני ישראל רבים כל כך עד שלא נתנו לספר אותם. לרבים מהם יש בקשות שיש למלאן, ובנוסף לכך אני צריך לשפוט בין האנשים, ואיך אדע מי מהם צודק? לכן אני מבקש⁴ שתתן לי חכמה לשפוט את העם – ונתת לעבדך לב שמע לשפוט את עמך להבין בין טוב לרע.

וייטב הדבר בעיני אדני כי שאל שלמה את הדבר הזה. שלמה היה חכם לבקש חכמה נוספת אשר תעזר לו להיות מלך טוב. בחלום ענה לאלהים לשלמה: "יכלת לבחור כל דבר! יכלת לבקש להיות המלך העשיר בכל העולם, יכלת לבקש זהב, כסף, יהלומים, משרתים, סוסים ומרכבות, אך אתה לא שאלת ולא בקשת לך עשר. יכלת לבקש לך ימים רבים – לחיות חיים ארוכים, אך גם זאת לא בקשת. יכלת לבקש להיות המלך החשוב והמכבד מכל המלכים בעולם, אך גם את זאת לא בקשת. בקשת חכמה – להבין ולדעת, לשמוע ולשפוט את ישראל בחכמה ובצדק. הנה עשיתי בדברך הנה נתתי לך לב חכם ונבון אשר כמוך לא היה לפניך ואחריך לא יקום כמוך – אני אמלא את בקשתך, אתה תהיה החכם באדם. מעולם לא היה איש חכם כמוך ולעולם לא יהיה, ונוסף על כך אתו לך גם מה שלא שאלת לך, אתו לך גם עשר וגם כבוד. לשום מלך בעולם לא יהיו הכבוד והעשר שיהיו לך כל ימי חיידך. ואם תמשיך לקיים את מצוותי וללכת בדרכי, והארכתי את ימך – תזכה גם לחיות חיים ארוכים וטובים".

ויקץ שלמה והנה חלום!

וה' נתן חכמה לשלמה כאשר דבר לו, שלמה היה לאדם החכם ביותר מכל בני האדם שהיו לפניו. יש אומרים ששלמה הבין אפלו את שפתם של הצמחים ושל בעלי החיים, וידבר על העצים מן הארץ אשר בלבנון ועד האזוב אשר יצא בקיר וידבר על הבהמה ועל העוף ועל הרמש ועל הדגים. חכמתו הרבה של שלמה התפרסמה בעולם כלו, ומכל קצוות תבל הגיעו משלחות של מלכים ומלכות ששמעו על חכמתו ועל משפטי הצדק ששפט, ורצו ללמוד ממנו. שלמה מלך על ישראל ארבעים שנה, אלה היו שנים טובות שבהם ישב עם ישראל לבטח, איש תחת גפנו ותחת תאנתו... אכלים ושתים ושמחים.

2. אילו בעיות הובאו לדעתכם בפני המלך?

3. מה הייתם אתם בוחרים לבקש?

4. מה לדעתכם יבקש שלמה?

* כיחידה סיפורית נוספת אפשר לספר גם על ביקורה של מלכת שבא בירושלים
(מלכים א, פרק י' פסוקים א'-י').

המקור המקראי

מלכים א, פרק ג' פסוקים ד'-ט"ו

וַיֵּלֶךְ הַמֶּלֶךְ גִּבְעֹנָה לְזִבְחַ שֵׁם כִּי הָיָא הַבַּמָּה הַגְּדוּלָה אֶלֶף עֲלוֹת יַעֲלֶה שְׁלֹמֹה עַל הַמִּזְבֵּחַ הַהוּא: בְּגִבְעוֹן נִרְאָה ה' אֶל שְׁלֹמֹה בַּחֲלוֹם הַלַּיְלָה וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים שְׂאֵל מָה אֲתָן לָךְ: וַיֹּאמֶר שְׁלֹמֹה אֶתְּהָ עֲשִׂיתָ עִם עַבְדְּךָ דָּוִד אָבִי חֶסֶד גְּדוֹל כַּאֲשֶׁר הֵלַךְ לִפְנֵיךָ בְּאֵמֶת וּבִצְדָקָה וּבִישׁוּרֵת לִבָּב עִמָּךְ וַתִּשְׁמַר לוֹ אֶת הַחֶסֶד הַגְּדוֹל הַזֶּה וַתִּתֵּן לוֹ בֵּן יֹשֵׁב עַל כִּסֵּאוֹ כְּיוֹם הַזֶּה: וְעַתָּה ה' אֱלֹהֵי אֶתְּהָ הַמְּלָכֶת אֶת עַבְדְּךָ תַּחַת דָּוִד אָבִי וְאֲנֹכִי נֶעַר קָטָן לֹא אֲדַע צִאת וּבֹא: וְעַבְדְּךָ בְּתוֹךְ עִמָּךְ אֲשֶׁר בְּחָרְתָּ עִם רַב אֲשֶׁר לֹא יִמְנָה וְלֹא יִסְפֵּר מִרֵב: וְנָתַתְּ לְעַבְדְּךָ לֵב שֹׁמֵעַ לְשֹׁפֵט אֶת עַמְּךָ לְהִבִּין בֵּין טוֹב לְרָע כִּי מִי יוּכַל לְשֹׁפֵט אֶת עַמְּךָ הַכָּבֵד הַזֶּה: וַיִּטֵּב הַדְּבָר בְּעֵינֵי אֲדֹנָי כִּי שְׂאֵל שְׁלֹמֹה אֶת הַדְּבָר הַזֶּה: וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֵלָיו יַעֲן אֲשֶׁר שְׂאֵלְתָּ אֶת הַדְּבָר הַזֶּה וְלֹא שְׂאֵלְתָּ לָךְ יָמִים רַבִּים וְלֹא שְׂאֵלְתָּ לָךְ עֵשֶׂר וְלֹא שְׂאֵלְתָּ נַפֶּשׁ אִיְבִיךָ וְשְׂאֵלְתָּ לָךְ הַבֵּין לְשֹׁמֵעַ מִשֹּׁפֵט: הִנֵּה עֲשִׂיתִי כַּדְּבָרֶיךָ הַנֵּה נִתְּתִי לָךְ לֵב חָכֵם וְנִבּוֹן אֲשֶׁר כְּמוֹךָ לֹא הָיָה לִפְנֵיךָ וְאַחֲרֶיךָ לֹא יִקּוּם כְּמוֹךָ: וְגַם אֲשֶׁר לֹא שְׂאֵלְתָּ נִתְּתִי לָךְ גַּם עֵשֶׂר גַּם כְּבוֹד אֲשֶׁר לֹא הָיָה כְּמוֹךָ אִישׁ בְּמַלְכִים כָּל יְמֵיךָ: וְאִם תֵּלֵךְ בְּדַרְכֵי לְשֹׁמֵר חֻקֵי וּמִצְוֹתַי כַּאֲשֶׁר הֵלַךְ דָּוִד אָבִיךָ וְהִאֲדַרְכִּיתִי אֶת יְמֵיךָ: וַיִּקַּץ שְׁלֹמֹה וְהִנֵּה חֲלוֹם וַיָּבֹא יְרוּשָׁלַם וַיַּעֲמֵד לִפְנֵי אֲרוֹן בְּרִית אֲדֹנָי וַיַּעַל עֲלוֹת וַיַּעַשׂ שְׁלָמִים וַיַּעַשׂ מִשְׁתָּה לְכָל עַבְדָּיו:

דברי הימים ב, פרק א' פסוקים ז'-יג

בַּלַּיְלָה הַהוּא נִרְאָה אֱלֹהִים לְשְׁלֹמֹה וַיֹּאמֶר לוֹ שְׂאֵל מָה אֲתָן לָךְ: וַיֹּאמֶר שְׁלֹמֹה לְאֱלֹהִים אֶתְּהָ עֲשִׂיתָ עִם דָּוִד אָבִי חֶסֶד גְּדוֹל וְהַמְּלָכֶתִי תַּחֲתָיו: עַתָּה ה' אֱלֹהִים יִאֲמֵן דְּבָרְךָ עִם דָּוִד אָבִי כִּי אֶתְּהָ הַמְּלָכֶתִי עַל עַם רַב כַּעֲפַר הָאָרֶץ: עַתָּה חֲכָמָה וּמִדַּע תֵּן לִי וְאַצְאָה לִפְנֵי הָעָם הַזֶּה וְאֲבֹאָה כִּי מִי יִשְׁפֹּט אֶת עַמְּךָ הַזֶּה הַגְּדוֹל: וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים לְשְׁלֹמֹה יַעֲן אֲשֶׁר הִיָּתָה זֹאת עִם לִבְבְּךָ וְלֹא שְׂאֵלְתָּ עֵשֶׂר נִכְסִים וְכְבוֹד וְאֵת נַפֶּשׁ שְׁנֵאִיךָ וְגַם יָמִים רַבִּים לֹא שְׂאֵלְתָּ וַתִּשְׂאֵל לָךְ חֲכָמָה וּמִדַּע אֲשֶׁר תִּשְׁפּוּט אֶת עַמִּי אֲשֶׁר הַמְּלָכֶתִיךָ עָלָיו: הַחֲכָמָה וְהַמִּדַּע נִתּוֹן לָךְ וְעֵשֶׂר וְנִכְסִים וְכְבוֹד אֲתָן לָךְ אֲשֶׁר לֹא הָיָה כֵּן לְמַלְכִים אֲשֶׁר לִפְנֵיךָ וְאַחֲרֶיךָ לֹא יִהְיֶה כֵּן: וַיָּבֹא שְׁלֹמֹה לְבָמָה אֲשֶׁר בְּגִבְעוֹן יְרוּשָׁלַם מִלִּפְנֵי אֶהֱל מוֹעֵד וַיִּמְלֹךְ עַל יִשְׂרָאֵל:

מלכים א, פרק ד' פסוק כ'

וַיְהוּדָה וַיִּשְׂרָאֵל רַבִּים כַּחֲלוֹל אֲשֶׁר עַל הַיָּם לְרַב אַכְלִים וְשִׁתִּים וְשִׁמְחִים:

מלכים א, פרק ה' פסוקים ה', ט'-י"ד, כ"ו

וַיֵּשֶׁב יְהוּדָה וַיִּשְׂרָאֵל לְבֶטֶח אִישׁ תַּחַת גַּפְנוֹ וְתַחַת תְּאֲנָתוֹ מִדָּן וְעַד בְּאֵר שֶׁבַע כָּל יְמֵי שְׁלֹמֹה:

וַיִּתֵּן אֱלֹהִים חֲכָמָה לְשְׁלֹמֹה וַתְּבוֹנֶה הַרְבֵּה מְאֹד וַרְחֵב לֵב כַּחֲלוֹל אֲשֶׁר עַל שֵׁפֶת הַיָּם:

וַתֵּרַב חֲכָמַת שְׁלֹמֹה מִחֲכָמַת כָּל בְּנֵי קֶדֶם וּמְכַל חֲכָמַת מִצְרַיִם: וַיַּחֲפֹס מְכַל הָאָדָם מֵאֵיתָן הָאֲזֹרְחִי וְהַיָּמֵן וְכָלְכָל וְדָדָע בְּנֵי מַחֲלוֹל וַיְהִי שְׁמוֹ בְּכָל הַגּוֹיִם סָבִיב: וַיִּדְבֹר שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים מָשָׁל וַיְהִי שִׁירוֹ חֲמִשָּׁה וְאַלְפֵי: וַיִּדְבֹר עַל הָעֵצִים מִן הָאָרֶץ אֲשֶׁר בְּלִבְנוֹן וְעַד הָאֲזוֹב אֲשֶׁר יֵצֵא בְּקִיר וַיִּדְבֹר עַל הַבְּהֵמָה וְעַל הָעוֹף וְעַל הָרֶמֶשׂ וְעַל הַדְּגָיִם: וַיָּבֵאוּ מְכַל הָעַמִּים לְשִׁמְעַע אֶת חֲכָמַת שְׁלֹמֹה מֵאֵת כָּל מַלְכֵי הָאָרֶץ אֲשֶׁר שָׁמְעוּ אֶת חֲכָמָתוֹ:

וְה' נָתַן חֲכָמָה כְּאֲשֶׁר דִּבֶּר לוֹ וַיְהִי שָׁלֵם בֵּין חֵירָם וּבֵין שְׁלֹמֹה וַיִּכְרְתוּ בְרִית שְׁנֵיהֶם:

מלכים א, פרק י"א פסוק מ"ב

וְהַיָּמִים אֲשֶׁר מָלַךְ שְׁלֹמֹה בִּירוּשָׁלַם עַל כָּל יִשְׂרָאֵל אַרְבָּעִים שָׁנָה:

משלי, פרק ד' פסוק ז'

רֵאשִׁית חֲכָמָה קִנְיָה וּבְכָל קִנְיָנָה קִנְיָה בִּינָה:

משלי, פרק ח' פסוק י"א

כִּי טוֹבָה חֲכָמָה מִפְּנִינִים וְכָל חִפְצִים לֹא יִשְׁווּ בָּהּ:

1. דיון בקבוצות קטנות

התמקדות בסיפור:

« "סיפור בקיצור" – בקשו מכמה ילדים לספר בקצרה את הסיפור על חלום שלמה. ניתן לבקש מאחד הילדים להתחיל בסיפור, מהשני להמשיך וכך הלאה.

« מה חשבתם או הרגשתם בזמן ההאזנה לסיפור?

« אילו הייתם שלמה השומע את אלוהים בחלומו, מה הייתם בוחרים לבקש? בשיחה זו חשוב לגלות אמפתיה ולשדר לגיטימציה לכל סוגי המשאלות. אפשר לערוך פעילות זו בשיחה אישית של המחנכת עם כל ילד וילדה. בשיחה תשאל המחנכת מהי משאלתם אילו היו המלך שלמה. לאחר מכן אפשר להציע לילדים להביע את משאלתם גם בכתיבה או בציור.

« כדאי לשוחח על דפוסי התנהגותם של מלכים שונים, על עריצות לעומת דאגה לרווחת הנתינים וכדומה. אפשר לשוחח על מלכים ומלכות המוכרים לילדים מסיפורי מקרא אחרים, כמו פרעה, אחשוורוש ואסתר, או מסיפורים בתר־מקראיים, כמו אנטיוכוס. חלק מן המלכים ה"מככים" בסיפורים אלה התנהגו בעריצות כלפי נתיניהם – גזרו גזרות קשות, העבידו אותם קשה וכדומה. מלכים אחרים כמו אסתר, פרעה (שמלך בתקופת יוסף) ושלמה מייצגים התנהגות אחראית ומנהיגות ראויה.

« "על המפה" – הצביעו על מקום גבעון המקראית במפת ארץ ישראל של ימינו וסמנו את המקום. ניתן להיעזר באטלס מקראי.

התמקדות בחיי הילדים:

« חשוב לשוחח על מצבים יומיומיים שבהם נדרשים הילדים לבחור בין שתי חלופות או יותר. בשיחה כדאי לעסוק בנושאים שונים: שיקולים בעד ונגד כל חלופה, הוויתור הכרוך בכל בחירה, לחץ חברתי, שיקולים בבחירה, תחושת חרטה לאחר ההכרעה ועוד. נושאים אלה מוכרים לילדים בחלקם, והעיסוק החוזר בהם הופך אותם לחלק מהשיח היומיומי.

« בשיחה כדאי להבחין בין בחירה ערכית (כמו בדילמה אם לוותר על חפץ מסוים לטובת חבר או חברה החפצים בו, או להשאירו בידי) לבין בחירה שאין בה מרכיב ערכי (כמו הבחירה בין סוגים שונים של גלידה).

« אפשר להציג בפני הילדים אירועים שונים שבמרכזם ילד או ילדה הנדרשים לבחור בין חלופות שונות. הילדים יתבקשו לעזור לגיבורי האירועים לבחור תוך הצגת החלופות השונות, או להביע את דעתם על ההחלטה שהגיבורים החליטו.

2. מפגש עם יצירות ספרות

בשיר "לו הייתי מלך" מובעת משאלה שגם היא אינה מבטאת טובה אישית בלבד אלא את טובת הכלל – שלום בין כולם.

לו הייתי מלך / אנדה עמיר-פינקרפלד

לו הייתי מלך,
מלך של חיות,
מְצוּה הייתי
בְּשֵׁלוֹם לְחַיּוֹת,
לְגִמְרָה, וְגַם לְדָב,
לֹא לְשֵׁנָא, לֹא לְטֵרֵף,
לְאַרְנָב, וְגַם לְקוּף –
אֶת כָּלֵם לְאַהֲבָה.
לו הייתי מלך,
מלך העולם,
מְצוּה הייתי
שְׁלוֹם בֵּין כָּלֵם.

מתוך: אנדה עמיר-פינקרפלד, יידי החלום – מבחר שירי ילדים, ירדנה הדס (עורכת), עמיחי, תל אביב 1978, עמ' 41.

שיחה בעקבות השיר

בשיחה עם הילדים כדאי להתמקד בשני מושגים מרכזיים שהשיר מזמין – "מנהיגות" (מנהיגותו של מלך החיות, במקרה הזה) ו"אחריות" ולקשרם לחיי הילדים ולמצבים שהם מכירים.

שאלות לדין:

- « מה בחר הילד הדובר בשיר לצוות?
- « מה דעתכם על ציוויים אלה?
- « האם ציוויים אלה מתאימים גם לנו?
- « לו הייתם אתם "מלך החיות" מה הייתם מצווים?

אפשר להציע לילדים לחבר שיר במתכונת דומה:

לו הייתי מלך,
מלך של חיות,
מְצוּה הייתי...

בסיפור "מגע הזהב של מידאס", הלקוח מתוך סיפורי המיתולוגיה היוונית, מתואר מלך שתאוות הבצע שלו גרמה לו לבחור בחירה שגויה.

מגע הזהב של מידאס

המלך מידאס היה איש עשיר מאוד, אבל לא מאושר. לא די היה לו בכסף ובזהב שבארמונו, הוא רצה עוד ועוד, הרבה זהב; המון זהב; בלי סוף זהב, וככל שהיה לו יותר, כן גדל תאבונו. מידאס העשיר היה מבלה את כל זמנו במרתף האוצר שלו, מונה ומונה את מטבעות הזהב שבארגזים ומצטער על שאין לו יותר. "הלוואי והייתי עשיר מופלג," אמר לעצמו כל הזמן, "חבל שאינני עשיר ממש." ראו האלים כמה מידאס אוהב זהב והחליטו לרפא אותו מאהבה זו. הם שלחו אליו שליח שהביא לו מתנה מיוחדת במינה – מגע זהב. "האלים החליטו לתת לך מתנה," אמר השליח למידאס, "כל דבר שידוך יגעו בו, יהיה לזהב." איזו מתנה נפלאה! מידאס קיבל אותה בהתרגשות רבה. הוא התחיל לגעת בכל מה שהיה סביבו ובאמת, הכול היה לזהב, הכיסא, השולחן, המיטה, כל הרהיטים בחדרו היו בן רגע לרהיטי זהב. מידאס יצא מגדרו משמחה ועבר בכל הארמון כולו, נגע בכל דבר, והפך את כל אשר בו לזהב, אחר כך יצא לגן והפך את הפרחים לפרחי זהב ואת העצים לעצי זהב. בכל מקום שפנה, ראה זהב.

לאושרו לא היה גבול, הריהו האיש העשיר ביותר בעולם, כמו שחלם להיות. כמה טוב לו! ואז החל מידאס לחוש רעב וצמא, אך כל מאכל שהגישו לו הפך מיד לזהב, וכל משקה שרצה לקרב לפיו הפך מיד לזהב, וכך התהלך מידאס רעב וצמא ולבו כבד עליו. לשם מה לו זהב אם אינו יכול אכול ולשתות כמו כל אדם? מהי התועלת במגע הזהב שקיבל במתנה, אם בגללו הוא צמא ורעב? מיהר מידאס אל האלים וביקש שיקחו בחזרה את הכוח שהעניקו לו במתנה.

"אינני רוצה זהב, אני רוצה לחיות," ביקש מידאס, "קחו את מגע הזהב ממני, קחו אותו!" נענו האלים לבקשתו של מידאס וציוו עליו להתרחץ במי הנהר הקדוש פאקטולוס. מידאס רץ אל הנהר, רחץ את גופו וחזר להיות כמו כל האדם, ואהבת הזהב שלו נעלמה כאילו לא הייתה מעולם.

סיפרה: נירה הראל, מתוך: סוס הפלא המעופף – סיפורים מן המיתולוגיה היוונית, מסדה, גבעתיים 1983, עמ' 18-20.

שיחה בעקבות הסיפור

בשיחה אפשר להשוות בין המלך מידאס לבין המלך שלמה: לעומת המלך מידאס שבחר בטובות הנאה אישיות – עושר ורכוש, בחר המלך שלמה בלב נבון ובחכמה כדי שיוכל לשפוט את העם בשכל ובהגינות. כדאי לשוחח עם הילדים על כך שבחירה אינה עניין קל ובדרך כלל אינה מובנת מאליה; בהחלט אפשר להבין אנשים המעדיפים לעתים את הצרכים החומריים האישיים שלהם. מתוך ההשוואה בין המלכים תודגש עוד יותר בחירתו הערכית והמיוחדת של שלמה.

3. פאסילות יצירה

אפשר להציע לילדים לכתוב או לצייר מכתב לשלמה המלך: אילו יכולתם לשלוח מכתב לשלמה המלך, מה הייתם כותבים או מציירים בו?

4. עיצוב הסביבה הלימודית ופאסילות דרמה

- « אפשר לבנות בכיתה ארמון מיניאטורי בסגנון מקראי ובו בובות לבושות בבגדי מלכות ומצוידות באביזרים שונים.⁵
- « "כולנו מלכים ומלכות" – ניתן להכין עם הילדים אביזרי מלכות שונים: כסאות מלכות, כתרים, שרביטים, גלימות, טבעות חותם ועוד. ואז להזמין את הילדים לשבת על כסאות המלכות המקושטים ולבקש משאלות. את הכיסאות ואת האביזרים האחרים אפשר להציב באחת מפינות הכיתה ולאפשר לילדים להתחפש למלכים כחלק מהמשחק הסוציו-דרמטי.
- « אפשר לשחק במשחק תפקידים שבו יוזמנו ילדים למלא את תפקיד המלך או המלכה ו"לשפוט" בסכסוך שיציגו בפניהם הילדים האחרים. במהלך הפעילות חשוב לשקף את הקושי להכריע ואת האחריות המוטלת על השופט. חשוב להדגיש שהמלך השופט נדרש להקשיב היטב לשני הצדדים, לברר את העניין כראוי ולהכריע על סמך המידע שאסף. לסיום הפעילות כדאי לבקש מכל אחד מהמשתתפים לספר על רגשותיו ומחשבותיו במהלכה.
- « בפינה שתוקדש לנושא אפשר להציג ספרים וסיפורים נוספים העוסקים במלכים, כמו "עלילות פרדיננד פדהצור בקיצור" מאת אפרים סידון, "המלך צבצב" מאת ד"ר סוס ואחרים.
- « ניתן להקדיש פינה קבועה בכיתה להבעת משאלות ("פינת משאלות" או "עץ משאלות"). בפינה זו יוכלו הילדים להביע את משאלותיהם במגוון טכניקות וחומרים. חשוב לאפשר לילדים להביע משאלות גם ללא מתן הסבר לאחרים.

5. פאסילות לשונית

לפניכם כמה פסוקים וביטויים מן הסיפור המקראי ששובצו בתוך הסיפור המעובד. מומלץ להדגיש אותם במהלך קריאת הסיפור.

מלכים א, פרק ג' פסוק ז':

"וְאֶנְכִי נֶעַר קָטָן לֹא אֲדַע צֵאת וְבֹא."

שם, פסוק ט':

"וְנָתַתְּ לְעַבְדְּךָ לֵב שֹׁמֵעַ לְשִׁפְטֵי אֵת עַמְדְּךָ."

שם, פסוק י"ב:

"... נָתַתִּי לְךָ לֵב חָכֵם וְנָבוֹן."

5. ניתן להיעזר גם בסדרת הספרים: ברוריה ברק, **בחן ובקלות**, הוצאת גן ל, חיפה 2001.

הצעות לשימוש בפסוקים או בביטויים מתוכם כדי שיהפכו לחלק משפת הילדים:

« שבצו את הביטויים בשפתכם במידת האפשר.

« כתבו באותיות גדולות וחלולות את אחד הביטויים. הילדים יוכלו לעטר ולקשט אותו בצביעה, בהדבקה וכדומה. תלו את הביטוי המקושט על "לוח הסיפור" או במקום אחר בכיתה.

« הילדים יציירו ביטוי שבחרו, או לחלופין יבחרו ביטוי או פסוק מתאים לציור שציירו.

« הילדים יציגו ביטוי שבחרו, יוסיפו לו משפטים משלהם ויספרו את הסיפור בשיבוץ הביטוי או הפסוק.

« קבוצת ילדים תציג את אחד הביטויים בפנטומימה, וילדי הכיתה ינחשו מהו הביטוי.

חשוב להמשיך ולהשתמש בביטויים גם כאשר מסיימים ללמוד את הסיפור. כדאי לאגד את הביטויים והפסוקים המאוירים באלבום שיישאר לעיון בספריית הכיתה.

6. מפגש עם יצירות אמנות 🐾

בערכת יצירות האמנות ארבע יצירות ליחידה זו. שתיים מן היצירות מתארות את המלך וחלמו (שאגאל ובק) ואילו השתיים האחרות מתארות את דמותו של שלמה כמלך חכם (ספר המכלול, דורה). ניתן להציג בפני הילדים יצירה אחת או יותר, על פי שיקול דעתכן. לפניכן נקודות לדיון בשעת ההתבוננות ביצירות אמנות המתאימות לכל היצירות. בחרו מנקודות אלה את המתאימות לכן בסדר הרצוי לכן, על פי הזמן העומד לרשותכן, יכולות התלמידים, אופי היצירה וכו'.

לאחר תיאורה הקצר של היצירה תמצאו בחלק מהיצירות כמה **נקודות נוספות לדיון** המתאימות ליצירה המסוימת בלבד.

תיאור היצירות במדריך מובא על פי הסדר הכרונולוגי של יצירתן.

נקודות לדיון בשעת ההתבוננות ביצירות האמנות:

1. הבעת רשמים ראשונים על היצירה.
2. דיון במאפיינים השונים של היצירה: טכניקה, צבעים, צורות, פרופורציות, דמויות ורקע.
3. דיון בדמויות המתוארות ביצירה: תנוחות גוף, לבוש, הבעות פנים, יחס הדמויות זו אל זו.
4. פיתוח חשיבה יצירתית: מה מרגישות הדמויות בציור? מה הן חושבות? מה אומרות הדמויות זו לזו?
5. השוואת היצירה לסיפור המקראי: מה מן המסופר במקרא בחר האמן לתאר? מה הדגיש ומה השמיט?
6. הצעת שמות ליצירה ודיון בשם שהאמן נתן לה.
7. הצגת שם האמן ומידע רלוונטי עליו.
8. השוואה בין יצירות שונות המתארות סיפור מקראי אחד.

19. שלמה מורה את חכמתו לתלמידיו

ספר המכלול של רוטשילד

לוחית הפתיחה לספר משלי, דף 65

איטליה, פררה, 1470 לערך

על כתב היד:

ספר המכלול של רוטשילד מכונה "מכלול" משום שהוא מכיל כשבעים חיבורים שונים, בהם ספרי קודש וספרי חול. עם ספרי הקודש שבו נמנים ספרי אמ"ת – איוב, משלי ותהילים וכן סידור

שלם, מחזור תפילה וחיבורים הלכתיים רבים. עם ספרי החול נמנים ספרי רשומות, ספרי דברי הימים (כרוניקות), ספרי מוסר וספרי פילוסופיה, כאלה שנכתבו עברית במקורם וכאלה שתורגמו לעברית. כתב יד זה הוא המפואר שבכתבי היד העבריים המצויים מאיטליה. 950 העמודים שבו מעוטרים ומעוצבים בטעם רב, ובהם מעל 300 ציורי טקסט. את האיורים יצרו כמה אמנים, כלוחות ממוסגרים על פני עמוד שלם או בתוך עמודי הטקסט. הרקע לאיורים שבטקסט הוא בדרך כלל מראה נוף, ולעתים משולבות בו לוחיות למילות הפתיחה. כמעט כל עמוד בכתב היד מעוטר ומצויר בזהב ובצבעים עתירי גוונים.

על היצירה:

ספר משלי הוא חלק מספרות החכמה והוא מיוחס לשלמה המלך. בלוחית הפתיחה לספר משלי מתואר שלמה מלמד את תלמידיו את משלי החכמה שלו. דמותו נראית סמכותית והיא בולטת בהשוואה לתלמידיו – שלמה יושב על כס מלכות בעל משענת גבוהה, בעוד הם יושבים על ספסלים; הוא מעיין בספר משלי המונח על דוכן, בעוד הם אווזים את הספר בידיהם; לראשו כתר ואילו לתלמידיו אין סמלי מעמד מיוחדים. הבעות הפנים של תלמידיו מביעות סקרנות ורצון לשמוע את מוצא פיו. שלמה נראה באיור זה כאדם מבוגר בעל זקן. זאת, ככל הנראה, בהשראת אחת הדעות במדרש שיר השירים רבה (פרשה א', י) שלפיה שלמה היה זקן כשכתב את ספר משלי. דברי מלכת שבא לשלמה בבואה לשמוע את חכמתו מתארים היטב את התמונה שלפנינו: "אֲשֶׁרִי אֲנִישֶׁךָ אֲשֶׁרִי עֲבָדֶיךָ אֱלֹהֵי הָעַמִּים לְפָנֶיךָ תִּמְיֵד הַשְּׁמַעִים אֶת חֲכַמְתֶּךָ" (מלכים א, פרק י' פסוק ח').

נקודות נוספות לדיון:

1. כיצד אפשר לזהות את שלמה המלך בציור זה? (שימו לב לכתר, לכסא המלך, לגובה הדמויות ועוד).
2. מה עושה שלמה בציור? מי הן שאר הדמויות?
3. אפשר לעסוק בקצרה גם במילה המופיעה בציור ובספר משלי. כדאי להכיר לתלמידים את ספר משלי וכמה פסוקים נבחרים מתוכו.

20. דיוקן שלמה המלך

גוסטב דורה

1865

על האמן:

גוסטב דורה (1832-1883) הוא רשם, צייר, פסל ומאייר ספרים צרפתי. בעודו נער בבית הספר החל לצייר עבור עיתון מצויר ועבד בשבילו עד 1855. משנת 1854 הוזמן דורה לאייר ספרים מן הספרות הקלאסית ומן הספרות החדשה. בשנת 1853 התבקש לאייר את שיריו של גדול המשוררים הרומנטיים האנגליים – הלורד ביירון ובעקבות מפעל זה התפרסם מאוד בבריטניה. בשנת 1865 פרסם דורה את ציורי התנ"ך. קודם לתקופתו נהגו חלק מציירי התנ"ך לצייר את הספורים כאילו התרחשו בתקופתם ובמקום

מושבם, ואמנים אחרים ניסו לחפש את דימוייהם בעולמות מזרחיים ואקזוטיים פרי דמיונם. גוסטב דורה חי בתקופה שבה החלו להתפרסם ממצאי המחקר הארכיאולוגי המודרני ופוענחו לשונות עתיקות שהקנו לחקר המקרא גוון מדעי יותר. בציוריו ביקש דורה להביא את הרקע התרבותי הראליסטי שבו התרחשו סיפורי התנ"ך והוא צייר את ציוריו בסגנון רומנטי-אטרלי.

על היצירה:

ציור זה הוא דיוקן של שלמה המלך. שלמה יושב במרכז התמונה והוגה בכתיבת ספרו. בידו השמאלית מגילה ובידו הימנית כלי כתיבה. מבטו מביע ריכוז, חכמה וסמכותיות. ספרים (בצורת מגילות וקונטרסים) מונחים גם מצדדיו של שלמה, ככל הנראה אלה הם הספרים המיוחסים לו במסורת היהודית: משלי, שיר השירים וקהלת. שלמה מתואר כאדם מבוגר בעל זקן ארוך. גילו המופלג, כמו כתיבת ספרי החכמה, מאפיינים אותו כאדם חכם. ייתכן, כאמור, ששלמה תואר כאדם מבוגר בהשראת אחת המסורות במדרש שיר השירים רבה (פרשה א', י) שלפיה שלמה היה זקן בעת שכתב את ספריו. שלמה לבוש גלימה רחבה ולראשו כתר המזכיר בצורתו כתרים מן המזרח הקדום. גם בתיאורי התבליטים, העמודים והעיטורים שעל גבי קירות המבנה נראים מוטיבים מן העולם העתיק.

נקודות נוספות לדיון:

1. מה עושה שלמה המלך על פי ציור זה?
2. מהן תכונותיו של שלמה על פי ציור זה?
3. האם שלמה המלך נראה כאן כאדם חכם?
4. אפשר לערוך היכרות עם הספרים המיוחסים לשלמה ולבחור כמה פסוקים מתוכם להרחבה ולעיון.

21. חלום שלמה

מארק שאגאל

מתוך קטלוג תערוכת איורי שאגאל לתנ"ך

המוזאון היהודי בניו יורק, 1987

על האמן:

מארק שאגאל (1887-1985) נולד בעיירה ויטבסק שברוסיה וחי בצרפת. הוא נחשב לצייר היהודי הגדול בכל הזמנים. סגנון הציור שלו הושפע רבות מהזרם הקוביסטי וציוריו מתאפיינים גם בעולם סוריאליסטי של דמיון, זיכרונות וחלומות. הוא הרבה לצייר את זיכרונות ילדותו ואת הווי החיים בעיירה היהודית במזרח אירופה. בשנות השלושים החל לצייר סדרת ציורי תנ"ך, מפעל זה התעכב בשל מלחמת העולם השנייה והתחדש בשנת 1948. בציורי התנ"ך של שאגאל ניכרים דמיון וחדשנות מחד גיסא, והסתמכות על מסורות ויזואליות נוצריות מאידך גיסא.

על היצירה:

בחלקו התחתון של הציור מתואר שלמה שוכב. עיניו של שלמה עצומות, הוא ישן וכתרו מונח על הכר שלצדו. מעל שלמה מצוייר מלאך מכונף על רקע הילה לבנה, המייצגת את השיח בין שלמה לבין אלוהים בחלום. האמן לא צייר את תוכן החלום, אלא התמקד במפגש ובעוצמתו.

נקודות נוספות לדיון:

1. בציור חלקים מוארים וחלקים חשוכים, מה הם מסמלים לדעתכם?
2. האם אפשר לראות בציור את החלום?
3. מה מונח ליד שלמה? מדוע?

22. שלמה חולם על חכמה

מרדכי בק

2004

על האמן ודרך יצירתו:

מרדכי בק נולד באנגליה בשנת 1944, הוא עלה לישראל ב-1973 ומאז הוא יוצר בירושלים. בק פרסם עד כה שלושה ספרי הדפסים בנושאים תנ"כיים.

יצירותיו של בק שבערכת היצירות נוצרו במיוחד עבור התכנית "סיפורים בעלי ערך" בטכניקה של הדבקת חיתוכי נייר. בק מספר על הטכניקה: "טכניקה זו נראית אולי טכניקה פשוטה, אפילו פשטנית, אבל למעשה אין זה כך. מוגבלויותיה של טכניקה זו ברורות – יש בה צבעים וצורות אך אין בה גוונים ליצירת צללים וכדומה. יש ליצור את כל מרכיבי היצירה מהנייר החלק – להחליט

אילו צורות עדיפות ואיך לשלב את הצבעים והצורות. יש לבנות את התמונה בידיעה שכל חלק עשוי לגרום לתזוזה של החלקים אחרים, עד שהכל מוכן להדבקה".

על היצירה:

בק: "בחלום הנדיר שחלם שלמה, המלך הצעיר, הוא נתבקש לבחור מה הוא רוצה בחיים. אלהים המדבר אליו בחלום מוכן לתת לו כל מה שיבקש. העובדה ששלמה בחר בחכמה ועל כן זכה גם בעושר רב ובאריכות ימים מוכיחה שהיה אדם חכם מלכתחילה".

ביצירה מתוארת החכמה באמצעות מאזני הצדק שעליהן דמויות במצבי עימות. הידיים המחזיקות בכתר מרמזות על הקשר שבין החכמה לבין המלכות.

נקודות נוספות לדיון:

1. כיצד בחר האמן לתאר את חלום שלמה?
  2. מה מסמלות המאזניים שביצירה?
  3. מי נותן לשלמה את הכתר? מדוע צייר האמן את הכתר?
- לסיום, כדאי להשוות את מוטיב הכתר בארבע היצירות.

מפגש סיכום

מומלץ לערוך מפגש לסיכום העיסוק בסיפור ובערך. מטרת הסיכום במליאה היא לאפשר למחנכת להאזין לילדים, ולילדים לשמוע זה את זה. תפקיד המחנכת כמנחה הוא לסכם את דברי הילדים תוך הרחבה, המשגה וקישור בין הרעיונות השונים. אפשר לסכם את הנושא בחידונים, במשחקים, בהצגות ובפנטומימה. כמו כן אפשר להקרין תצלומים או קטעי וידאו שצולמו במהלך העבודה על הסיפור והערך. לקראת מפגש הסיכום אפשר לערוך תצוגה המתעדת שלבים שונים בעבודה על הסיפור ועל הערך – תצלומים, עבודות של הילדים, ספרים, חפצים ועוד.

הצעה לשאלות מנחות לדיון המסכם:

- « מי יכול לספר את הסיפור המקראי בקיצור? ניתן להציג את הסיפור בתאטרון בובות לשם החזרה.
- « מה הרגשתם או חשבתם כששמעתם את הסיפור?
- « האם היה בסיפור משהו קשה או לא נעים?
- « איזו דמות בסיפור עניינה אתכם במיוחד?
- « מה אנחנו יכולים ללמוד מהסיפור?
- « איזה שם ניתן לתת לסיפור?
- « איזה פתגם מתאים לסיפור? אפשר למצוא פתגם מתאים או להזמין את הילדים להמציא פתגם משלהם.
- « לאחר שסיפרנו את הסיפור, ציירנו, גזרנו, הצגנו, התבוננו ביצירות אמנות... (הזכירו את הפעילויות שנערכו בעקבות הסיפור והערך) – מאיזו פעילות נהניתם במיוחד?
- « בדיון זה רצוי להזכיר פסוקי מפתח ומושגים מרכזיים שנלמדו ולשלב היגדים, רעיונות ותובנות שהעלו הילדים במהלך העבודה.

סיפורי מקרא נוספים:**סיפורי חלומות:**

חלום יעקב (בראשית, פרק כ"ח פסוקים י'-כ"ב); חלומות יוסף (בראשית, פרק ל"ז פסוקים א'-י"ב); חלומות פרעה (בראשית, פרק מ"א פסוקים א'-ל"ח).

סיפורי מלכים:

פרעה בימיו של יוסף (בראשית פרק מ"א); פרעה בימיו של משה (שמות פרקים א'-ט"ו); אחשוורוש ואסתר (מגילת אסתר).

נושאים אחרים הנלמדים בכיתה שאפשר לקשרם לסיפור ולערך:

מלכות בעולם החי - נמלים ודבורים, חיות כסמלי מלוכה - האריה והנשר, שפת החיות, השחמט - משחק המלכים, חלומות, משאלות.

מפי ילדי הגנים:**מה אתם יודעים על שלמה המלך?**

- הוא יכול לדבר עם איות
- הוא יכול לדבר עם עצים.
- הדבורה עוקצת אותו באל.
- ידע את כל השפות.
- הוא בן של דוד המלך.
- הוא היה אב.
- שופט.
- לא קם להיות מלך.

אילו הייתם שלמה המלך מה הייתם מבקשים מה'?

- אופניו, עושר, סוכריות, להיות נסיך, מלכת אסתר, קורקינט, להיות ה', נסיכה, מלך ועשיר, להיות מלך ה', להיות כלה.